

ODSEVANJA

Koroška,
pomlad –
poletje
2010

77
78

revija za leposlovje in kulturo

Poštnina plačana pri pošti 2380 Slovenj Gradec

OBZELUČANJE

6,5 EUR

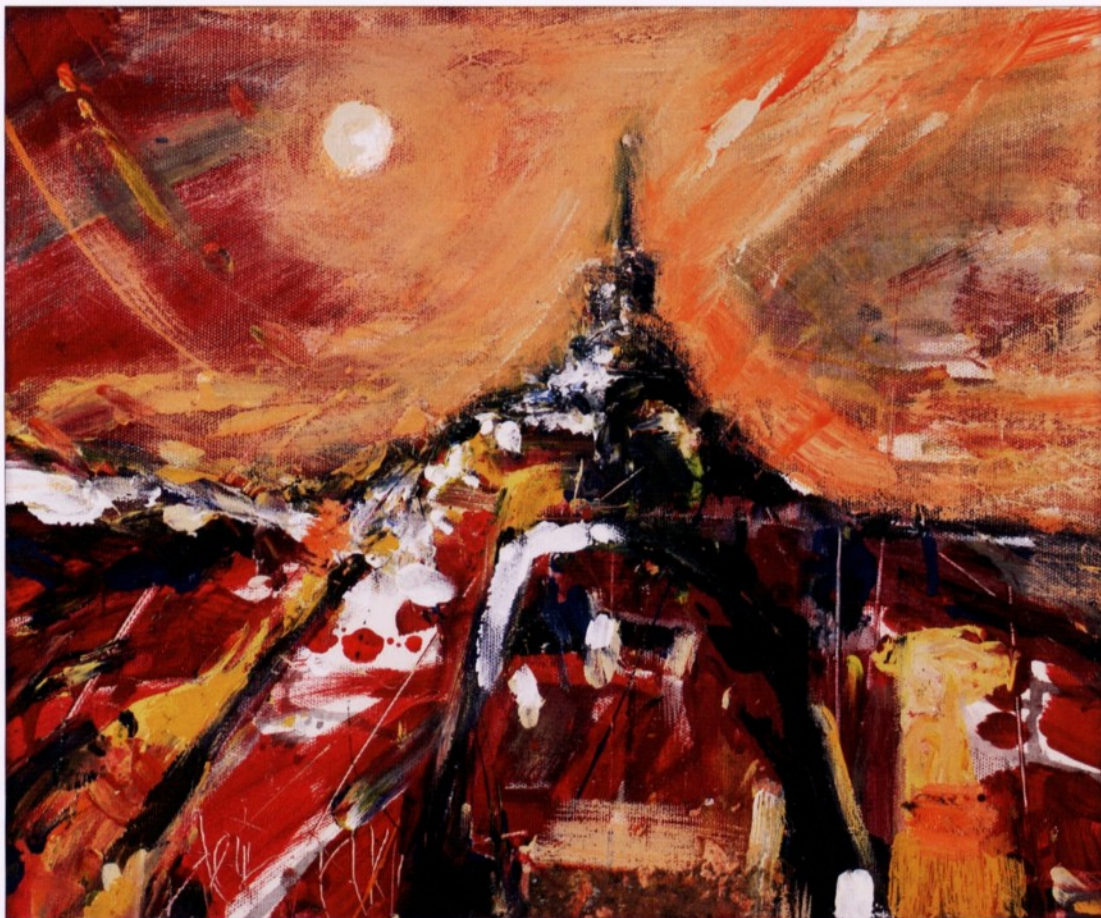
78

NA PLATNICAH

*Leander Fužir,
Ajdovo strnišče,
2009, akril/platno,
(foto Tomo Jeseničnik)*

*Letos mineva
60 let od smrti
Lovra Kuharja -
Prežihovega Vóranca*

*Zoran Rožič, Uršlja gora, 2008, akril/platno
(foto Tomo Jeseničnik)*

Kazalo

Tomo Jeseničnik	NAGOVOR OB SLOVENSKEM KULTURNEM PRAZNIKU	5
Aleksandra Kocmut	AFORIZMI	8
Nina Bizjak	BI, ČE BI	9
Zala Krajnc	DOBRO JE IMETI SVOJ KOTIČEK	10
	NAGRAJENI HAIKUJI dijakov Srednje zdravstvene šole Slovenj Gradec	13
B. Žvirc et. al.	OD MENE DO TEBE	14
Janez Jurič – Vančy	ADAM	21
Jani Rifel	TAMPON	23
Tomo Jeseničnik	ŠTIRI POPOTNE	26
Andrej Makuc	TURNARCA ali HOJA PO GLAVI	28
Jurij Žmavc	PONOČNI OBHOD	36
Janez Švab	RIŽA	40
Janez Žmavc	O SKESANEM HENRIKU – Svetoskrunstvo na Jožefovem hribu v XX. stoletju	47
Franček Lasbaher	Sto let Slovenskega prosvetnega društva “Edinost” v Pliberku	71
Franček Lasbaher	Danilo Vranc: ŠOLA OB MEJI	74
Franček Lasbaher	Zbornik ob 200-letnici Osnovne šole Kapla na Kozjaku	74
Franček Lasbaher	SLOVENSKA TRUBARIANA NA ODLIČNIH NOVIH POTEH	75
Franček Lasbaher	Letni poročili Zvezne gimnazije za Slovence v Celovcu in Gimnazije Slovenj Gradec ...	76
Helena Merkač	MONOGRAFIJA Janez Gradišnik, 1917–2009	77
Blaž Prapótnik	ČRNJANSKI ROKOPIS, večstoletni dokument slovenstva pod Peco	78
Simona Javornik Ristič	TVORNOST LJUBITELJSKE LIKOVNE KULTURE NA KOROŠKEM	79
Jože Potočnik in		
Andrej Makuc	ANICA MEH – Rada sem bila učiteljica	94
Dušan Stojanović	BERNEKERJEVE NAGRADE za leto 2010	104
Almira Rogina	NI PERFEKTNO – JE PA ŠPICA	107
Jože Potočnik	VINKO ŽELEZNIKAR (1877–1936), dr. medicine, primarij in slovenjgraški sokol ...	108
Andreja Gologranc	KRONIKA KULTURNIH DOGODKOV november 2009–marec 2010	112

UVODNIK

POEZIJA

PREVODI

PROZA

DRAMATIKA

RECENZIJE

LIKOVNA PRILOGA

FILM

KULTURA

KRONIKA

NAŠA KULTURA

Nagovor prejemnika Bernekerjeve nagrade za leto 2009

Toma Jeseničnika ob slovenskem kulturnem prazniku 2010

Pred natanko dvajsetimi leti sem v Peshawarju, na zahodu Pakistana, v rehabilitacijskem centru za afganistanske otroke žrtve min, spoznal 23-letnega mudžahedina. Bil je le eden izmed skoraj milijon afganistanskih beguncev, ki so med večletno sovjetsko okupacijo Afganistana zbežali iz svoje domovine. Tawab, kot mu je bilo ime, je tam kot prostovoljec pomagal osebju Mednarodnega Rdečega križa pri oskrbi in negi otrok, ki so med begom na številnih minskih poljih, ki so jih postavili sovjetski vojaki, izgubili eno ali več okončin ali utrpeli hujše telesne poškodbe. Povedal mi je, da je na univerzi v Kabulu zaradi vojne moral prekiniti študij prava ter da v svoji rodni vasici ni bil že dve leti. Ker sva bila po letih skorajda vrstnika, sva se že po nekaj minutah pogovora zelo zblížala. Ko sem ga vprašal po njegovi družini, je sklonil glavo, z nogo frčnil v pesek, pogledal proti soncu, ki je ravnokar izginjalo nekje daleč nad afganistanskimi gorami, in komaj razločno, s popolnoma drugačnim glasom dejal, da so ostali v Afganistanu. Takrat si te njegove čudne reakcije še nisem znal prav razlagati. Vedel sem, da si močno želi videti svojce, znance in prijatelje. Ko sem mu zaupal, da je moja velika želja vsaj za nekaj ur obiskati Afganistan, so se mu zaiskrile oči. »Lahko te spravim tja, lahko greva skupaj v mojo vas«, je navdušeno dejal. »Toda kako, Tawab, saj so meje še hermetično zaprte?« Nasmehnil se je, me potrepal po ramenih in z mirnim glasom razložil, da Paštuni, bojevito in ponosno plemo, ki mu je tudi sam pripadal in ki obvladujejo gorato obmejno področje med Pakistanom in Afganistanom, nikoli niso priznavali nikakršnih meja v tem predelu sveta. Njihovi predniki se že stoletja gibljejo po točno določenih poteh preko skritih gorskih prelazov in neovirano trgujejo enkrat tostran drugič onstran formalnih meja. In pakistanska vlada ima v tej regiji še danes pravzaprav opravka z državo znotraj države, s plemenskimi pravili, ki jih ni mogoče spremeniti in izkoreniniti.

Že naslednji popoldan sva peš, opremljena le vsak s svojim majhnim nahrbtnikom in nekaj litri vode, vstopila na ozemlje Paštunov

Toma Jeseničnik

in pod velikim skalnim balvanom počakala na noč. Ker bi bila hoja podnevi zaradi oboroženih milic, ki so eno leto po umiku sovjetske vojske nadzirale to območje, prenevarna, sva lahko hodila le ponoči, čez dan pa se v skalnih votlinah skrivala pred žgočim soncem in čakala, da vzide luna.

Drugo noč naju je pot sprva vodila po razbrazdanem skalnem temenu, po nekaj urah pa so se najina stopala začela do gležnjev ugrezati v sipek pesek, ki je prekrival razsežno planoto na višini skoraj 3.000 metrov. Spraševal sem se, zakaj je Tawab, ki je hodil pred mano, večkrat obstal. Kot da bi skušal najti pravo smer, a je čez čas vedno znova nadaljeval vijugavo pot iz ene peščene kotanje v naslednjo. Nenadoma je obstal, se ozrl naokoli, globoko vdihnil in mi šepnil, naj se usedeva. Takrat mi je s pridušenim glasom začel pripovedovati resnico o svoji družini. Povedal mi je, da mu je mama umrla, še ko je bil fantič. Težak porod v domači hiši je bil usoden za njo in njenega šestega otroka – Tawabovo najmlajšo sestro. Očeta, dva brata

NAGOVOR

in babico so mu med vojno ubili sovjetski vojak, preostali dve sestri pa sta točno na mestu, kjer sva sedela, umrli takorekoč na njegovih rokah zaradi eksplozije min, ko so skupaj s še nekaterimi daljnimi sorodniki in sovaščani pred dvema letoma skušali zbežati na varno v sosednji Pakistan. Vsaka izmed kotanj v pesku, preko katerih sva se prebijala tisto noč, je bila dejansko sled eksplozije ene izmed več milijonov protipehotnih min, ki jih je sovjetska vojska zakopala v tem nesrečnem svetu pod obronki Hindukuša. V resnici je Tawabu v gorski vasi severovzhodno od Jalalabada, kamor sva bila namenjena, ostal le še stari oče. Šele takrat sem doumel, zakaj je Tawab toliko tvegala, da bi omogočil obisk njegove domovine tujcu, ki je povrh vsega prihajal iz takrat Sovjetski zvezi prijateljske Jugoslavije.

Ko sva se tretjo noč kako uro pred sončnim vzhodom utrujena pritepla med ruševine prvih hiš na obrobju Tawabove rojstne vasi, so naju izdali koščeni in garjavi psi, ki so s svojim presunljivim lajanjem v trenutku dvignili na noge vse prebivalce – vsega okoli 50 ljudi, večinoma starejših, in nekaj otrok. Kmalu za tem sta se na pragu majhne, z blatom ometane hiške, objela Tawab in njegov stari oče Mahsud – edina preživela od nekoč velike družine. Ko sem v starčevih kot ogle črnih očeh opazil solzo, so me šibke noge kar same odnesle v stran, da moja prisotnost ne bi skalila njenega ganljivega snidenja.

Sledile so ure, ko so naju vaščani eden za drugim obiskovali v Mahsudovi hiši in nama prinašali hrano – najrazličnejše dobrote iz kozjega mleka – največ kar so nama takrat lahko darovali. Mahsud, ki je bil tudi poglavar vasi, se je izkazal za zelo razgledanega sogovornika, pronicljivega izpraševalca in strpnega poslušalca. Vedel je, od kod prihajam, slišal je za visoko goro v sosednjem Pakistanu, s katere sem se dva tedna prej vrnil, zanimalo ga je vse v zvezi z mojo družino ...

Pozno popoldne, ko sem se dodobra spočil na Mahsudovem ležišču, so se na dvorišču njegove hiše potihoma zbrali vsi prebivalci vasi, se posedli v krog in počakali Mahsuda, ki naju je povabil, da se jim pridruživa. Zavladala je spokojna tišina. Zaradi koprenastega oblačka, ki je tisti trenutek prekril sonce, se je poleg celotno nadležen vetrič, ki je še malo prej vrtinčil droben prah okoli vogalov hiš. V krog sta bosih

nog vstopila deklica in deček, stara okoli sedem let, oblečena v svečana oblačila. Ob pritajenem petju stark iz kroga sta pričela izvajati starodavni ples slovesa. Mahsud je ves čas obreda zrl nekam v daljavo skozi koprenast horizont, ki so ga prekinjali ostri sivi vršaci Hindukuša, kot da bi molil, nato pa se je obrnil proti meni, se ponosno nasmehnil, položil svojo desnico na prsi in izgovoril le dve besedi: »Naša kultura.«

Malo za tem sva s Tawabom, zaskrbljena zaradi dolge in nevarne poti, ki naju je čakala na povratku, obstala pred strmim meliščem, preko katerega se je komaj slutila speljana drobna pot, in počakala Mahsuda, ki naju je spremljal. Slovo je bilo kratko, a nič manj ganljivo kot snidenje, zdelo se je, kot da oba komaj čakava, da naju zagrne noč. Mahsud je najprej objel Tawaba, potem pa še mene. Segel je v plateno malho in mi v roke stisnil za dlan velik kamen – prodnik jajčaste oblike, ki je bil okoli izdolbene luknje v sredini okrašen s preprostim plitvim reliefom. Vprašujoče sem ga pogledal, on pa je spet izgovoril le dve besedi: »Naša kultura«, se obrnil in odšel proti vasi. Tawab mi je pojasnil, da v vdolbinah teh prodnikov trejo dišavnice in zelišča za najpomembnejše verske in druge obrede ter da so ti kamni neke vrste družinsko bogastvo, ki ga prenašajo iz roda v rod.

Danes, dvajset let kasneje, se vedno, kadar se spomnim Mahsudovih besed, vprašam, kaj pa je naša kultura. Ali jo sploh poznamo dovolj dobro, jo cenimo ...? Kako jo vidimo sami in kako bi jo videla Mahsud in Tawab, če bi lahko danes obiskala naše mesto ...?

Slovar slovenskega knjižnega jezika kulturo opredeljuje kot skupek dosežkov, vrednot človeške družbe kot rezultat človekovega delovanja in ustvarjanja. V dveh desetletjih, odkar živimo v samostojni državi, se je tudi moje dojemanje kulture spremenilo ali bolje rečeno dozorelo. Tudi zaradi svojega poklica imam marsikdaj privilegij spoznavati mnoge izmed teh dosežkov in vrednot, ki bi jih sicer spregledal.

Slovenj Gradec brez dvoma ostaja mesto kulture, pa čeprav so »vremena kulturnikom« in uporabnikom kulture zaradi globalne gospodarske podhranjenosti zadnje čase manj vedra. Mnogokrat se zdi, da je kulturnih dogodkov vseh vrst celo preveč, glede na število prebival-

cev in potencialnih ljubiteljev kulture. Zato se najdejo tudi taki, ki nosilcem kulturnih dejavnosti skupaj z mestno oblastjo očitajo, da si poskušajo obleči za številko prevelika kulturniška oblačila. S tem se osebno ne strinjam, saj brez teh, za nekatere na pogled predrznih hotenj, v naši družbi ne bi bilo napredka, ne samo v kulturi, ampak tudi nasploh. Ko sem se pripravljajal za nocojšnji nagovor, me je prese-netila obsežnost in raznolikost seznama vseh, ki so od leta 1975 prejeli Bernekerjeve plakete in nagrade. Še bolj navdušujoč je preplet med nosilci ljubiteljske in poklicne kulture na tem seznamu, kar le še potrjuje njune skupne kore-nine, ki se jih ne da zanikati niti jih izbrisati iz duše nekega naroda.

Pa vendarle si je vsake toliko časa potreb-no nastaviti ogledalo in si zastaviti nekaj vprašanj. Ali se krog tistih, ki sprejemajo kulturo v našem mestu, širi ali pa ostajajo le vedno isti, a vseeno zvesti obiskovalci? Ali bodo za njimi prišli mladi ali pa bo nastala vrzel, ki bo kulturi odvzela eno od bistvenih poslanstev – ponu-diti človeške dosežke in vrednote širši javnosti in ne le ozkemu krogu poznavalcev? Ali dovolj poznamo in cenimo druge kulture, ne samo tiste, ki prihajajo iz popolnoma drugega konca sveta, temveč tudi tiste, ki so nam blizu, tako-rekoč sosednje, a jih od nas loči le nesmiseln in destruktiven psihološki plot ...? Na vsa ta in

še mnoga podobna vprašanja si bo vsak izmed nas moral odgovoriti sam.

Da je priznanje in spoštovanje za svoje delo ter ustvarjanje na področju kulture marsikdaj težje pridobiti v domačem okolju kot drugje, vedo vsi tisti, ki jim je to uspelo. Vsakoletna svečana podelitev Bernekerjeve nagrade in plaket poskrbi za to, da se stvari tudi v tem pogle-du postavijo na pravo mesto. Ugled vsakega mesta, ki želi, da ga tudi tujci na prostranem informacijskem polju najdejo in prepoznajo kot mesto z dušo ali kot mesto kulture, pa poma-gajo graditi kulturne institucije ter najvidnejši ustvarjalci, ki predstavljajo vsak zase skorajda neke vrste blagovno znamko. Berneker, Wolf, Tisnikar, Borčič, Pečko in drugi so danes svo-jevrstne blagovne znamke Slovenj Gradca, kulturni kapital, ki so, sodeč po številu rezul-tatov, ki nam jih po poizvedbi njihovih imen prikaže največji spletni iskalnik Google, bolj znani v tujini kot v domovini. S tem seveda ni nič narobe, ravno zaradi tega dejstva se bodo z našo kulturo prihajali seznanjati tudi ljudje od drugod, iz drugih kulturnih, političnih ali verskih okolij. In prepričan sem, da se bodo vsi ti Mahsudi in Tawabi skušali seznaniti s kore-ninami danes že večkrat omenjene **naše kultu-re**, toda le, če bomo te korenine poznali, se jih zavedali in cenili tudi sami. Ali torej res vemo, kaj je naša kultura?

Tomo Jeseničnik

NAGOVOR

Tomo Jeseničnik, lanskoletni prejemnik Bernekerjeve nagrade, med slavnostnim nagovorom na podelitvi Benekerjeve nagrade in plaket za leto 2010 (foto Primož Podjavoršek)

Aleksandra Kocmut

AFORIZMI

LEPOSLOVJE

Rekli so mi, naj vozim po pameti,
ampak jaz vseeno raje vozim po cesti.

Vse, kar obljubim, izrečem.

Šele ko so mu pošteno podkurili,
se je odtajal.

Medicina se moti. Brez srca
je mogoče živeti.

Naše podjetje proizvaja nenehne presežke.
Vsak mesec po kakšnih deset.

Dolgo časa sta vztrajala in živela na koruzi,
potem pa je on vrgel puško v koruzo.

Nekatere svinje so čisto človeške.

Zapovedal je ženi, naj se neha ukvarjati z
malenkostmi, potem pa se je čudil, ko se v
postelji ni več zmenila zanj.

Resnica nima zavezanih oči zato, da bi ne
videla krivice, temveč zato, da ne vidi –
same sebe.

Med živalmi je odstotek svinj precej manjši
kot med ljudmi.

Pri seksu se nista ujela, ker je on **stremel k
višku**, ona pa je le **strmela kvišku**.

Zanesem se le še na to, da se na nikogar ne
morem zanesti.

(Aforizmi iz napovedane zbirke Pohujšanje odpade.)

Miša Glišič, *Žalost*, 2009, linorez (detajl)

Grenivke

*Grenek okus duše
povzroča migetaje v očeh.
Ne gane me,
če zmrzujem v igluju,
ker ugašam v nasmehu.
Umiram,
ker mi brez premora
z injekcijo vbrizgavajo
grenkobo.
Pozni dan je preobrazil
sonce v luno,
jaz pa minevam z odsevom
grenivk v telesu.*

Do pepela

*Ko baterija prihodnosti porabi
svoje moči,
ostaneta samo še
papir in pisalo.
Piši.
Ko se list pobere
in začnemo mahati po zraku,
ostaneta samo še
bisera telesa.
Opazuj.
Potem vse zakrije zavesa,
ostane pa
tehnologija glave.
Razmišljaj.
Misel dokonča vse misli,
pepel sameva.*

Konec človeškosti

*Rada bi
ves svet
upepelila
da ne bi več niti enega diha čutila
da ne bi bilo več slabosti
da ne bi
bilo več
niti ene
človekove
lastnosti*

Bi, če bi

*Prosila bi štokljo,
naj me kot novorojenčka pelje ogledati svet,
čeprav bi lahko padla iz njenega prijema.*

*Zamrmrala bi ribi,
če lahko z njo sproščeno plavam dolge ure,
čeprav bi v treh sekundah izgubila spomin.*

*Rekla bi soncu,
naj mi razkrije svoje toplo sijoče žarke,
čeprav bi me lahko scvrli.*

*Zavpila bi mavrici,
če sem lahko z njo v bleščečem središču občudo-
vanja,
čeprav bi v nekaj trenutkih izginila.*

*Namignila bi vrtnici,
naj mi razkaže svoje dišeče dolgo steblo,
čeprav bi se lahko zbodla na bodicah.*

*Šepnila bi kamenčku,
če lahko z njim v tihi mirnosti preživim dan,
čeprav bi me pohodile stotine nog.*

*Povabila bi človeka,
naj se z mano pogovarja,
če bi imela pogum.*

Zala Krajnc

DOBRO JE IMETI SVOJ KOTIČEK ...

LEPOSLOVJE

*Tvoj izliv
ne bo umazal moje duše,
ker bom zjutraj še vedno ista.*

*Dim tvoje inspiracije
me ne bo omamil,
ker bom zjutraj ista.*

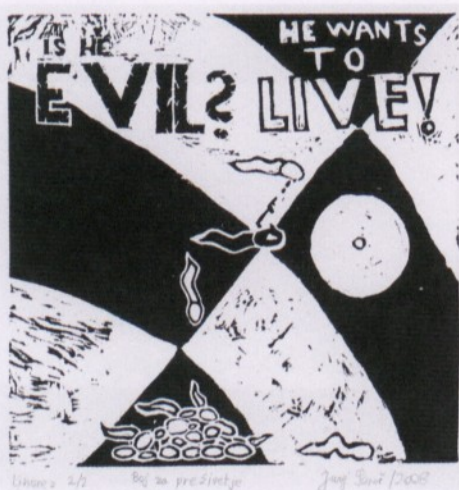
*Nisem glamurozna,
nisem ljubka.
Vsako jutro ista.*

*Poljubila bi ljudi,
ki jih pozdravljam
na poti
proti domu.
Fajn dan je.
Smehlja se mi.
Meljem čokoladne kroglice.
Meljem misli.
Preprosto srečna.
Za zjokat.
Matematiko obvladam.
Obožujem zvok
klavirske harmonike.
Obožujem glas.
Prosim, naj ne mine.
Vsaj danes ne.
Pa najbrž sploh
ni od zaljubljenosti.*

*(Dobro je imeti svoj kotiček,
da lahko sanjaš.)*

*Zaposlila se bom v fabriki,
dvanajst ur bom delala za trakom
in vsak konec meseca prinesla
domov nič.
Poročena bom in mož bo prasec,
pijanec v beli rebrasti majici z naramnicami,
vsak konec meseca me bo pretepel.
Vseeno bova delala otroke.
V bistvu bova samo porivala, čisto vsak dan.
Srce hiše bo zanemarjeno,
streha bo imela luknjo
in bo dež curljal v vedra,
postelje bodo škripale,
otroci bodo jokali cel mesec
jaz samo (za) vsak konec
(ko me bo udarilo)
Mož
se
bo
obesil
otroke
mi
bo
vzela
socialna
zapila
se
bom
in
čakala
menopavzo.*

(nimam svojega kotička.)

Jurij Senič, Boj za preživetje, 2008, linorez

*V kleti bom pesniške volje
na steno pisala svoje pesmi.
Rada sem tako na tleh in besna nate,
ko ti nisem prva.
V tvoji glavi sta strah in odvratnost,
ki se na čuden način preselita še vame.
Pa ne zaradi dogodkov samih,
ampak zaradi tebe in besed, napisanih na steno.
Prostor zanje je moj,
ne maram, da jih črtaš.
Bojim se,
da želiš le mene v tisti sobi v kleti,
brez besed na steni.*

*Všeč mi je levja glava na tvojem kontrabasu
in zvok strune, ko se navsezgodaj
s prsti
trudiš ujeti ritem, da me zbudiš.
Poskusi kdaj z lokom.
Mogoče bo jutro lepše in me bo izpod topline
zvelkela razigranost ...*

*Vsi umrejo.
Tudi on, če bo sreča.
Tako pravi
nekega nedeljskega popoldneva
pri kosilu
moj deda.*

*Potočim solzo,
če moram pisati o njem.*

*Čas je prehiter in rada bi
spet bila majhna in ves čas z njim,
da bi prepeval stare napeve,
me držal za roko in sprehajal po zelenih travnikih,
me peljal z njegovim mopedom na planino.*

Tudi on, če bo sreča.

*Ljubljano bi
sedeti na desnem bregu
na kavi v sončnem dnevu
mogoče čakati ali
pisati
poezijo bi
in bi tebe in bi svet
danes bi zbežala v čas
in malo naprej*

*nekoliko prehitevam
rumena mi prebuja
stihe*

Zaznamovan.

*Jaz sem tista,
ki te je storila.*

*Mineva šesto leto,
peto poletje,
ki se začne in konča enako.*

Zaznamovano.

Vedno ti storim kaj novega.

Zaznamovana.

*Najraje hodim po zemlji.
S prsti se dotikam
polnosti oblin,
s prsti se oprijemam
mejnih mogočosti,
s prsti se zagnetem
v njeno frekvenčno valovanje.*

*Najraje hodim po zemlji.
S prsti ustvarjam
mir v sebi.*

Zala Krajnc

DOBRO JE IMETI SVOJ KOTIČEK ...

LEPOSLOVJE

Noč je zahrbtna.

Skozi okno se prikrade tema
v sobo in se me dotakne.

In me objema tako,
da boli.

Najprej ob petih zjutraj.
Prve zaznave novega dne.
Odprem oči.
Ne vem, kaj naj z ušesi.
Samo glas slišim,
enak vsako jutro.
Kronika.
Blah.

Navsezgodaj problemi.
Svoje potisnem nazaj
za zatisnjene oči in zaprta ušesa.

Zaspim za sanje.
In se zaspim,
ker nisem pravočasno rodila.

Morava kdaj.
Ponoči, ko bo snežilo.
V modro hišo.
Na neobljuden kraj.
V jamo.
Ležati pod zvezdami.
Na in v postelji.
Skupaj na reggae.
Lahko samo na sprehod.
Še kdaj na čaj.
Plezati na drevo.
Pobegniti v paralelnost.

Moram te kdaj odpeljati.
Da ti vrnem poljub na čelo.

Morava kdaj.
Ne pozabi zobne ščetke.

Velikokrat zapišeš moje ime?
Všeč mi je filmska glasba.

Je potem moje ime zakleto?
Ledeni čaj ima okus po poletju.

Ima življenje smisel ali namen?
Zaradi tega zna biti marsikaj drugače.

Je greh, če zunaj sneži in si jaz želim sonca?

Sedla bi na kolo in se odpeljala.
Pa sem pravkar prilezla iz banje
in imam mokre lase.

V mojem imenu je past.

Zdaj bi najbrž lahko legla na levo stran postelje.
Ali bi skuhala čaj, da dobim okus po zimi.
Zjutraj bo mraz in peš moram.

Francoščina.
Nimam zvezka, da bi ponovila.
So, back to Amelie.

... et je apprendre francais ...
... et je regarde ...
... et j' écoute ...
... et j'ai sommeil ...

Et j'ai besoin de vous ...
da bom lahko legla in zaspala.

Ne zdaj!

Najprej moram uro in pol
ležati,
se popraskati po glavi,
najesti in napiti,
pregledati pošto.
Ne zdaj!

Pisati pesem.
Ne zdaj!

(Izbor napoveduje izid pesniške
zbirke v ediciji E. A. Ur.)

Nagrajeni haikuji dijakov Srednje zdravstvene šole Slovenj Gradec

(na 10. natečaju za najboljši srednješolski haiku v slovenščini, ki ga razpisujeta Gimnazija Vič in Cankarjev dom v Ljubljani; mentorica prof. Helena Merkač)

LEPOSLOVJE

*Svinčnik v roki.
Potovanje po mizi.
Jutri še enkrat.*

Radmila Čubrlo, 4. d

*Učenci zjutraj
hitijo proti dnevu.
Dišeča kava.*

Nina Horvat, 3. b

*Dolgčas je zelo.
Hodil sem po Velenju
s frendi pa to.*

Gal Grmovšek, 1. b

*Rdeč svinčnik
v roki učiteljice.
Išče napake.*

Amela Husanovič, 3. b

*Zagledam se v
pisano nebo, ravno
ko pride mama.*

Anja Javornik, 1. b

*Zakaj rumena
in ne zelena - naša
trata ob hiši?*

Aja Dobnik, 3. b

*Milo nas gleda,
ničesar nam ne pove -
zelena tabla.*

Laura Färnich, 2. b

*Rdeča pentlja
na moji obleki se
bori proti aidsu.*

Tamina Merzdovnik, 3. b

LINOREZ 2/2

LEPOTA HITROSTI

Klemen Uršnik 2009

Klemen Uršnik, Lepota hitrosti, 2009, linorez

OD MENE DO TEBE

PREVODI

Na srečo sta kdaj komu šola in pouk še vedno izziv, zato je tudi novi predmet slovenska književnost in prevodi v 4. letniku evropskih oddelkov Gimnazije Slovenj Gradec izzvenel v ustvarjalni dialog mladih koroških pesnikov in njihovih vrstnikov.

Dijaki generacije 2008/2009 so se preizkusili kot prevajalci poezije Nine Bricman, Jasne Džambić, Polone Moličnik, Ane Pisar, Tjaše Razdevšek, Barbare Žvirc, Primoža Tušnika ter kratke proze Anje Ramšak. Samostojno so prehodili pot od mene do tebe; od besede do pesniške besede; od zakonitosti mojega jezika do zakonitosti jezika, ki postaja moj; od intuitivnega iskanja do strokovno utemeljenih rešitev.

Pri slednjih so jim pomagale mentorice Christine Fasching, Diane Gill ter Karla Zajc Berzelak.

Barbara Žvirc

Poslanstvo

*Namenjen si samo
za dihanje
med enim sončnim vzhodom
in zahodom*

Ostalo so zgodbe iz drugih svetov

Mission

*You were intended only
for breathing
between one sunrise
and one sunset.
Everything else is just a story from another world.*

(Prevedla Maja Brajnik;
mentorici: Diane Gill, Karla Zajc Berzelak.)

Ajda Kljajić, *Sovraštvo*, 2009, linorez (detajl)

Vse to

*Sprehodiva se skozi polja,
počasi, po prstih, neslišno.
Nasloniva se na odmev drevja
in štejeva travne bilke.
Objeta med zrelo koruzo
stopiva na nebo.
Sprehodiva se do njegovih solin,
namočiva noge v penasto morje oblakov.
Objemiva zvezde, komete in lune.
Skrivja jih v naročje,
naj se zlijejo z najino kožo.
Za spomin.
Če bo jutro drugačno.*

Samo jaz

*Samo jaz te
Znam prebrati
Sestaviti kretnje
V namige
Pričarati poglede
V pomen
Dati iskro besedam
Da te lahko
Drugi
Doživijo celega*

All of this

*Let us walk through fields,
slowly, silently, tiptoeing.
Let us lean on the echoes of the trees
and count the blades of grass.
Embraced among the ripe maize
let us stroll in the sky.
Walking to his salt pans,
let us soak our feet in the clouds frothy ocean.
Let us embrace the stars, comets and moons.
Let us hide them in our lap,
for them to flow with our skin.
For our memory.
If the morning alters them.*

(Prevedla Taja Jeseničnik;
mentorici: Diane Gill, Karla Zajc Berzelak.)

Only I

*Only I
Can read you
Combine gestures
Into clues
Conjure looks
Into sense
Give the spark to words
For others
To completely
Experience you*

(Prevedla Taja Jeseničnik;
mentorici: Diane Gill, Karla Zajc Berzelak.)

Od tebe do mene

1.
*Ko bo nebo, pretežko od dežnih kapljic
 padlo na zemljo,
 ko se bo morje, prepolno modrine izlilo iz
 mojih oči,
 in ko se bo kamen, razbolel od spotikanj korakov,
 spremenil v moje misli,
 bo neiztrohnjeno srce časa prepotovalo
 nevidno razdaljo
 od tebe do mene.*

2.
*Ko bo konec mojih dni
 postal začetek tvojih,
 ko bo utrinek usode
 posegel v tvoj prebujajoči se jaz,
 ko bo bela luna postala temno brezno,
 takrat bo svetla zvezda
 spremenila smer
 od tebe do mene.*

3.
*Ko se bodo pozabljene iluzije
 spremenile v trenutke resničnosti,
 ko bodo preživeli spomini
 pokopali prebujajoče življenje,
 ko bo maternico sveta
 prepiral krik umirajočih,
 takrat se boš ti odpravil po poti,
 ki vodi
 od tebe do mene.*

4.
*Ko bodo tvoje srebrne oči
 zaprle pot mojemu pogledu,
 ko bodo tvoja hlastajoča usta
 požrla moj jezik obstoja,
 ko bodo tvoje dolge roke
 zmečkale mojo malo dušo,
 bo tvoje hladno srce
 zgrešilo avtobus združitve
 od tebe do mene.*

5.
*Ko bo tvoja osamljenost
 kričala po moji bližini,
 ko bo tvoj poteptani ponos
 iskal uteho na mojih prsih,
 ko bo tvoj razcefrani obraz
 poskušal zaživeti v mojem,
 takrat bom s prikrito kretnjo
 zabrisala rdeče sledi
 od tebe do mene.*

Von dir zu mir

1.
*Wenn der Himmel, zu schwer von Regentropfen,
 auf die Erde fällt,
 wenn sich das Meer, überfüllt mit Blau, aus
 meinen Augen ergießt,
 und wenn sich der Stein, schmerzend vom
 Stolpern der Schritte,
 in meine Gedanken verwandelt,
 wird das unverwusste Herz der Zeit
 die unsichtbare Entfernung zurückgelegt haben -
 von dir zu mir.*

2.
*Wenn das Ende meiner Tage
 der Anfang deiner Tage wird,
 wenn die Sternschnuppe des Schicksals
 in dein erwachendes Ich greift,
 Wenn der weiße Mond eine dunkle Höhle wird,
 dann wird ein heller Stern
 die Richtung ändern -
 von dir zu mir.*

3.
*Wenn sich vergessene Illusionen
 in einen Moment Wahrheit verwandeln,
 wenn überlebende Erinnerungen
 kommendes Leben bestatten,
 wenn der Schrei der Sterbenden
 die Gebärmutter der Welt aufschlitzt,
 dann machst du dich auf den Weg,
 der führt -
 von dir zu mir.*

4.
*Wenn deine silbernen Augen
 mir den Blick versperren,
 wenn dein gieriger Mund
 meine Zunge des Daseins verschlingt,
 wenn deine langen Arme
 meine kleine Seele zerdrücken,
 dann versäumt dein kaltes Herz
 den Bus des Vereinigens -
 von dir zu mir.*

5.
*Wenn deine Einsamkeit
 nach meiner Nähe ruft,
 wenn dein verletzter Stolz
 auf meinen Brüsten Trost sucht,
 wenn dein zerrissenes Gesicht
 in meinem zu leben versucht,
 dann verwische ich mit verhüllter Gebärde
 die roten Spuren -
 von dir zu mir.*

Nina Bricman

Polnjenje

*Prazni so lahko koraki in pogledi.
Prazni so lahko dotiki in telesa.
Polnijo se misli ob večerih in sanje dobivajo barve
ob jutrih.
Polnijo se glasovi s smehom in grla z vinom.
Polne obljub so lahko ustnice in polni vrtiljaki
otrok.
Polna so morja izgubljenih sporočil in polni so
lahko dotiki
in moji prsti so tako polni poezije.*

Za ljudi in zase

*Zgodilo se je že,
da je kdo umrl dvakrat.
Prvič za ljudi in drugič zase.*

*Prvič si duh, glas ognja,
ki bega okoli sten, a ga nihče
ne sliši. Takšen je običaj.*

*Drugič umreš v sebi.
Ko izgineš iz oči ljudi,
verjameš, da res ne obstajaš več.*

*Zgodilo se je že,
da je kdo umrl dvakrat.
Prvič za ljudi in drugič zase.*

Füllen

*Leer können Schritte und Blicke sein.
Leer können Berührungen und Körper sein.
Füllen sich Gedanken abends und Träume
bekommen Farben
morgens.
Füllen sich Stimmen mit Lachen und Hälse mit
Wein.
Voll Versprechen können Lippen sein und voll
Kinder Ringelspiele.
Voll verlorener Botschaften sind Meere und voll
können Berührungen sein
und meine Finger sind so voll Poesie.*

(Prevedla Janja Kočivnik; mentorici: Christina Fasching, Karla Zajc Berzelak.)

Für die Menschen und für sich

*Es ist schon geschehen,
dass jemand zweimal gestorben ist.
Erst für die Menschen und dann für sich.*

*Erst bist du Geist, Stimme des Feuers,
die Wände entlang irrt, aber niemand
hört sie. So ist es üblich.*

*Dann stirbst du in dir selbst.
Wenn du aus den Augen der Menschen ver-
schwindest,
glaubst du, dass du wirklich nicht mehr bestehst.*

*Es ist schon geschehen,
dass jemand zweimal gestorben ist.
Erst für die Menschen und dann für sich.*

(Prevedla Janja Kočivnik; mentorici: Christina Fasching, Karla Zajc Berzelak.)

PREVODI

PREVODI

Kdo si

*Utapljaš se v bolečini,
ki ni tvoja.
Zagovarjaš dejanja,
ki niso tvoja.
Trpiš zaradi besed,
ki ti niso namenjene.
Preplavlja te žalost,
ki ti ni usojena.*

Poznam te ...

Who are you?

*You are drowning in pain,
which is not yours.
You are pleading for actions,
which are not yours.
You are suffering because of words
which are not devoted to you.
You are overcome with sadness,
which is not destined for you.*

I know you ...

(Prevedli: Ana Cerovečki, Ines Kuzmič;
mentorici: Diane Gill, Karla Zajc Berzelak.)

Dežela

*Imam skrivnost,
ni le beseda,
ne le dejanje,
ne le pesem,
ne molitev,
ni fant,
ne otrok.
Moja skrivnost je dežela.*

*Dežela, kjer ni senc,
ne teme in ne sonca,
ni jeze in ne groze,
ni solz in ne strahu,
pa vendarle ni pravljica,
čeprav je veselje in sreča,
svoboda in veter,
pesem in ples,
magično poplesavanje majhnih in velikih,
palčkov in beneških mask.
Vile lebdijo in rišejo nasmeške,
otroci brezskrbno lovijo pikapolonice.
Čeprav so pravljicne sanje,
niso sanje.
Je dežela.*

Land

*I have a secret,
it's not just a word,
it's not just a deed,
it's not just a song,
it's not just a prayer,
it's not a boy,
it's not a child.
My secret is a land.*

*A land with no shadows,
no darkness and no sun,
no anger and no horror,
no tears and no fears,
however it's not a fairytale,
though it's joy and happiness,
freedom and wind,
poetry and dance,
magical dancing of small and great ones,
elves and Venetian masks,
Fairies are floating and creating smiles.
Carefree children are chasing lady-birds.
Although these are mystical dreams,
these are not dreams.
It is a land.*

(Prevedli: Dajra Šabić, Maša Cesar;
mentorici: Diane Gill, Karla Zajc Berzelak.)

Čar življenja

Želiš si metulja?
Zapri oči
in se s prstkom
nežno dotakni svojih sanj.
Tam.
Tam ga boš našel.
Varno zaprtega,
v zavetrju pred našimi mislimi,
besedami,
storjenimi in napovedanimi
dejanji.
Varen je, ne skrbi,
prepovedan in nedolžen.
Nihče ti ga ne more vzeti,
ker nihče ne ve, da ga imaš.
Hranila bom tvojo
skrivnost,
vendar zapomni si,
metulja že imaš,
ne prosi me zanj!

Land

*Ich habe ein Geheimnis,
es ist nicht nur ein Wort,
nicht nur eine Tat,
nicht nur ein Lied,
kein Gebet,
kein Junge,
kein Kind.*

Mein Geheimnis ist ein Land.

*Ein Land, wo es keine Schatten gibt,
keine Dunkelheit und keine Sonne,
keine Wut und kein Grauen,
keine Tränen und keine Angst,
trotzdem ist es kein Märchen,
obwohl es Freude und Glück gibt,
Freiheit und Wind,
Lied und Tanz,
das magische Tanzen kleiner und großer
Zwerge und venezianischer Masken.
Feen schweben und zeichnen Lächeln,
Kinder fangen sorglos Marienkäfer.
Obwohl sie märchenhafte Träume sind,
sind sie keine Träume.
Es ist ein Land.*

(Prevedla Eva Črešnik; mentorici: Christina Fasching, Karla Zajc Berzelak.)

Life's charms

*Do you long for a butterfly?
Close your eyes
and with your little finger
gently reach for your dreams.
There.
There you will find it.
Safely closed,
sheltered from our thoughts,
words,
foretold and completed
deeds.
It is safe, don't worry
forbidden and innocent.
Noone can't seize it from you,
because nobody knows that you possess it.
I will guard your
secret,
but don't forget
don't ask me for a butterfly
you already have one!*

(Prevedli: Ana Cerovečki, Ines Kuzmič;
mentorici: Diane Gill, Karla Zajc Berzelak.)

Rok Ramšak, Hitrost vs. čas, 2008, linorez (detajl)

PREVODI

PREVODI

Prijatelj

*Zate, prijatelj,
preštejem zvezde neba,
zbodem vulkan,
prelisičim volkuljo.*

*Naredim ti gaz,
da ti bo korak lažji.
Stopim snežinko,
da ti bo topleje.
Prehodim goro,
da poiščeva pravo pot.*

*Zate, prijatelj,
sem tu,
kjer čas postane nepomemben
in trenutek vsemogočen.*

My friend

*For you my friend,
I count all the stars in the sky,
I prick the volcano,
I trick the wolf.*

*I make you a path in the snow,
for your step to be easier.
I melt a snowflake,
for you to feel warmer.
I climb the mountain,
to find the right way.*

*For you my friend,
I am here,
where time becomes insignificant,
and the moment almighty.*

(Prevedli: Dajra Šabić, Maša Cesar;
mentorici: Diane Gill, Karla Zajc Berzelak.)

Žan Marzel, Svoboda?, 2008, linorez (detajl)

Freund

*Für dich, mein Freund,
zähle ich die Sterne des Himmels,
steche ich in einen Vulkan,
überliste ich eine Wölfin.*

*Ich bereite dir einen Weg im Schnee,
damit dein Schritt leichter wird.
Ich schmelze eine Schneeflocke,
damit dir wärmer wird.
Ich bezwinde einen Berg,
damit wir den richtigen Weg finden.*

*Für dich, mein Freund,
bin ich hier,
wo Zeit bedeutungslos wird
und der Moment allmächtig.*

(Prevedla Eva Črešnik; mentorici:
Christina Fasching, Karla Zajc Berzelak.)

ADAM

Zagledam ga, ko prikolovrati od železniške postaje dol. Gotovo je zopet žical denar ali pa bon od malice, da bo imel za pijačo. Prazne steklenice mu pozvnanjo v plastični vrečki. Zamišljeno nekaj mrmraje preračunava, pri čemer ima čelo močno nagrbančeno. A ko me zagleda, se mu lice razpotegne v vesel nasmešek, majhne oči pa mu prično nemirno poplesavati v svojih jamicah.

»O, dobar dan, gospon, kako si kaj, gospon?« je veselo prijazen z mano.

»Hvala, gre, Adam. Pa ti, kam jo pa ti tako urno mahaš?« se delam nevednega, čeprav mi je več kot jasno, da gre zopet v trgovino po pijačo. To uganem po njegovih urnih korakih in po zvenu praznih steklenic.

»Pa čuj, danes sem nekam tak žedan. Mi daš desetaka, glih desetak mi fali za eno flašo pajdaša?«

Sežem v žep in mu dam potrebni desetaka. Hitro ga pospravi in še ko se obrača, se mi zahvaljuje: »Hvala ti, gospon, res hvala i Marija sveta. Pridem nazaj gor na postajo, ga bomo skupaj spili dva deci.«

»Raje ne hodi s pijačo na postajo!« ga opozorim. A tega že ne sliši več, on že hiti svojemu edinemu cilju naproti. Ko ima denar, ga mora hitro pretopiti v nekaj bolj otipljivega in zanj je najbolj otipljiva steklenica pajdaša. Še bolje – dve steklenici pajdaša, če je drobiža dovolj. Takšen je Adam. Ni rad sam, najbolj zadovoljen je, če ima v vrečki še kakšnega pajdaša.

Pogosto nam tečnari na železniški postaji, kjer delam. Kolegi ga preganjajo in mu nagajajo, v trenutkih velikodušnosti pa mu dajo za pivo. Dajo mu bon za malico in mu strogo zabičajo, da si mora res kupiti malico. Adam pa hitro vzame svojo vrečko in že je na poti proti trgovini. Seveda se obvezno prismeje nazaj z novo steklenico vina. Potem, ko ga kolegi kregajo, pa se izmotava, skoraj vedno enako:

»Vse sam si mislio, da bi jedo, a pol sem pa vido, da sem le bolj žedan ko lačan. No, pa jedo sem tudi že tak včeraj, danas pa sam nekaj bol žedan.«

Tudi danes je tako, zopet jo primaha na postajo, v vrečki pa dve steklenici najcenejšega vina.

Ponosno in ukazovalno mi naroči:

»Daj kozarac, da skupaj spijemo dva deci!«

»Adam, kolikokrat ti bom še moral reči, da ne nosi in ne tečnari s to svojo pijačo tu na postaji, še posebej ne po prometnem uradu. Potem jih pa

mi poslušamo od šefa, da se pije v službi. Pa ko točno veš, kako je pri nas strogo zastran alkohola. Ne – ti samo, da nas zabavaš.«

»Eh, pa samo ene dva deci, gospon, dva deci se ti pa ja ne bo poznalo.«

»Ne in pakiraj!« sem odločen in ga postavim pred vrata urada.

Na peronu se usede na klop, nalašč izbere tisto tik pred mojim oknom. Odpre si steklenico in v dolgih slastnih požirkih pije.

»Vse, si mislim, najbolje je pa le to vino, ta naš pajdaš. Na, boš probau, pa daj samo en deci, če si dva ne upaš, da vidiš, kak je dobar,« mi ponuja.

Stojim med vrati in ga gledam. Srajco ima umazano in vso mastno okoli vratu, skoraj se mu že tako črno sveti kot njegov ponošen in raztegnjen pullover, ki je bil nekoč črne barve. Suknjič že tudi popušča po šivih in robovih. Brada je kot poraščeno črno strnišče. Posebej zanimive ima oči: to so majhne, živahne črne očke, ki kot pri kakšnem otroku začudeno zrejo v svet in nenehno migljajo.

»Adam, kje pa ponoči spiš?« ga vprašam, ker vem, da sploh nima doma.

»Pa veš – malo tu, malo tamo. Sad malo pomagam pri enem majstru tu nad postajo pa mi je reko, da lahko spim kar nad njegovo štal, sad, ko nima v njej več živali. Včasih, če nekaj delama, mi da pa še kakšen dinar pa kar mam za kak litar pa še jesti mi, da včasih.«

»Kaj boš pa pozimi? Letos, pravijo, da bo huda zima.«

»Sam si mislo, bom verjetno šel k enemu kmetu tu nekje v Trbonje. Veš, že zdaj je tak prekleto mrzlo vani.«

Verjamem mu, saj je meni hladno že v zaprtem prostoru. Posebej ko imam nočno, opazim, kako se jutra ohlajajo, znajo biti res sveža.

Večer se preveša v noč. Ko opravi nujna administrativna dela, pogledam po peronu. Končno je Adam le odtaval s svojimi pajdaši nekam v stran. Drugače je on kot nekakšen nujen inventar: če ga kakšen dan ni, se zaposleni že sprašujemo, če ni slučajno zbolel. Sodelavci – mladi fantje – si nocoj šiht krajšajo tako, da tekajo nekam za postajo s plastičnimi vrečkami, ki jih polnijo z vodo iz pipe na peronu. Nato se prikrohočejo nazaj na postajo. Režijo se tako, da si morajo brisati solze. Ko se zmočijo po rokah, v smehu dopovedujejo drug drugemu: »Brr-br, jao je hladno ...«

Režijo se in otresajo, kot bi se otresal moker

kuža. In zopet smeh brez konca. Nato se odpravi preko ceste na pivo v hotelski bife. Ne zamerim jim njihove prešernosti, ki gotovo izvira iz brezskrbne mladosti. Zavedam se, da če bi jim zameril, bi s tem že priznal, da se staram – starci pa postanejo senilni in sitni.

Imam prekinjeno nočno službo. Zaklenem čakalnico in sanitarije ter se uležem. Ne morem zaspati, razmišljam o Adamu. Le kje ga je polomil? O njem vem le to, da je doma nekje s Hrvaške. Po pripovedovanju nekega znanca je baje delal dolga leta v Nemčiji, imel tam zelo lepo ženo, s katero sta imela dve luštni hčerki in vozila vsak svoj mercedes. Zadnja leta je delal po Koroškem pri raznih gradbenih podjetjih, vedno za krajše obdobje in vedno bolj priložnostno – tako od plače do plače in adijo. Sedaj vedno težje ulovi kakšno delo, čeprav pravijo, da je za delo priden. Denar, ki ga zasluži, sproti zaruži – še toplega za pijačo.

Končno zadremam. A bolj kot spanec je to mora, v katere polsnu me preganja Adam. Srepro preži iz nekašne skalne votline, proti meni steguje svojo koščeno roko, s katere vse odpada, po njej lezejo beli mastni črvi, ki postajajo vedno večji in požrešnejši. Na vse načine mu poskušam pobegniti, a ne morem, njegove majhne begajoče mišje oči me spremljajo povsod in se neusmiljeno zapikujejo vame. Daleč iz ozadja pa proti meni od povsod pronica njegov glas, neustavljiv in proseč: »Gospon, Jurič, odpri! Odpri, za boga ti velim, odpri ... vani je hladno ... jao, kako je hladno ...« Premetavam se po postelji, navdaja me strašna groza. In povsod, kamor se umaknem, me zasledujejo njegove udrte in nemirne oči, njegova črviva roka pa se neusmiljeno steguje za mano. In glas, ta kot stoteren odmev brni skozme.

Končno se mi le uspe predramiti, ves prepoten skočim pokonci, kolena se mi tresejo, v sencih pa mi tolče kot noro. Zopet zaropoče po oknu in glas iz moje more se vrača:

»Gospon, odpri, odpri, jao je hladno!«

In pred oknom se zablisne krvava koščena roka.

Prestrašen pogledujem okoli sebe in pogled mi nehote zdrse do službene ure. Ta kaže točno polnoč.

»Ne!« kriknem, »ti si duh, beži od mene, pojdi že stran, za Boga!«

»Ma kaki duh, ja sam, Adam, samo malo mi odpri, da se vsaj malo progrem!« se zasliši s perona pred oknom. S tresočo roko poskušam zasukati ključ v ključavnici. Komaj mi uspe. Prestrašen gledam v režo pri vratih, ki se vedno bolj širi. Skoznjo se zrine Adam in z njegove koščene roke mu pred noge kaplja kri. Še od prejšnjega potni in zlepljeni lasje mi silijo pokonci. Adam

stegne svojo koščeno in krvavo roko proti meni in me potrepja po rami. Zaradi strahu sem še vedno paraliziran, ne morem se premakniti niti za milimeter. Samo čakam: me bo zadavil ali kaj. Saj je tako vseeno. Lahko stori karkoli hoče, ves nemočen in prestrašen stojim pred njim.

A nič takšnega se ne zgodi. Adam me le začuden gleda s svojimi majhnimi migetajočimi očmi in me prijazno ogovori:

»Hvala ti, prijatelj, rešio si mi život! Viš, kaj so mi napravili tvoji pobje! Kad sam sinoči ležal tam zadaj u vaši drvarnici, so name vrgli plastično vrečko do vrha napunjeno s hladno vodo. Pol su pa rekli, da mi še dajo za pivo, če si tak upam u hotel, pa sam šel. I sam vido, da mi je oni Zdenek plačal za pir, oni smotani kelner, namesto da bi mi dao pir, me je pa ko psa vrgeo skozi vrata in mi še zagrozo, naj zginem in se ne prikažem več. Si lahko zamisliš, on to meni – koliko sam jim znosil, skoraj sve njim, kar sem imo, no, ko sem še imo. Vani je pa tako hladno. Viš, pa še malo sam se porezo na enoj od praznih flaš.«

»Ja, hladno ..., ja, porezal, kri teče ...« ponavljam avtomatično za njim in nekako čepim ob mizi, kjer sem otrpel občepel že takrat, ko me je potrepjal po rami. Dolgo rabim, da se poberem od šoka.

Slečem mu premočen suknjič, tisti, ki že popušča po šivih, ogrnem ga s svojo bluzo, vklopim električni grelec. Skuham mu vroče kave in za silo ovijem porezano roko, s katere še vedno sili rdeči madež skozi povoj.

»Kako ste vi dobri, gospon Jurič, svaka vam čast i Marija sveta. Da nimaš mogoče še kak štamperli, da se malo razkuživa, čist en mičken štamperl? No pa ni treba, če nimaš, tak vem, da tu nimaš, bi ti ja vse spili, če bi imo tu.«

Čeblja in čeblja, sedaj, ko se je za silo odtajal.

Tudi sam sem po svoje srečen. Da je le živ, pa čeprav je samo ubogi pijanček Adam, da je le on, iz mesa in krvi, in ne njegov duh. Kako žalostno bi bilo, če bi nam res zmrazil zunaj na peronu, kar bi niti ne bilo tako čudno, razmišljam. Moker kot je bil, neprehranjen, temperatura že krepko pod lediščem, on pa brez vsakega zavetja.

»Eee, pa tudi jaz sam bio nekoč gospon, mogoče še večji gospon od tebe, še prej, še bolj prej, ko še nisem pil ...«

Prične svojo življenjsko pripoved, ki je tu in tam mogoče že malo polepšana, a še vseeno dovolj pristna, da se mi oči ovlažijo ob poslušanju. Pri tem mi nehote pride na misel, kako malo je potrebno, da se ti naenkrat voz življenjske sreče in optimizma preusmeri in čisto sam nenadzorovano zdrvi po strmeh klancu navzdol in ...

TAMPON

Roman je prispel ob dogovorjenem času. Z Miranom, s katerim sta skupaj služila vojaški rok, sta si segla v roko in se odpeljala do bližnje gostilne. Tam sta našla miren kotiček. Natakarku je kmalu postregel. V roke sta vzela nož in vilice in se lotila jedi.

»Najej se, noč bo naporna,« ga je spodbudil Miran.

»Spet bova na straži,« je smeje odvrnil Roman.

»Se še spomniš, ko si zamudil na stražo in sem te moral čakati skoraj celo uro? Bilo je ponoči, pozimi, kakih minus petnajst stopinj. Tedaj te še nisem poznal. Že sem hotel poklicati komandirja, ko si ves zasopel prihitel v srajci pa s plaščem in puško pod pazduho.«

»Seveda se spomnim. Nikoli se še nisem tako prestrašil. Imel sem že pogojno kazen. Če bi me takrat prijavil, mi zapor ne bi ušel,« je odvrnil Roman.

»Ja, od takrat je minilo že več ko trideset let, pa te še zdaj vidim napol oblečenega in preplašenega, sebe pa vsega v ivju, premraženega in jeznega,« se je spominjal Miran.

»Kako sem si oddahnil, ko sem te zagledal. Potem si rekel v srbohrvaščini – neka ti bude. Jaz pa sem ti odvrnil, da se ti – izvinjavam. Nekaj podobnega. Naslednji dan sva se našla pri kosilu in ugotovila, da sva oba Slovenca,« se je zdaj spominjal Roman.

Ko sta pojedla, sta dvignila kozarca in nazdravila na srečanje po mnogih letih.

»Če pri meni doma ne bi prišlo do tega zapleta, Bog ve, kdaj bi se videla,« je rekel Miran.

»Prav imaš. Po vojaščini sva kljub temu, da je med nama več kot sto kilometrov razdalje, bila skupaj kot rit in hlače, potem pa je to najino druženje prekinil moj in tvoj zakonski jarem. Zdaj pa tvoja vprega ne gre v pravo smer in to noč bova skušala najti vzrok, če sem te po tistem, kar si mi doslej povedal, prav razumel,« je povzel Roman.

»Prav si razumel. Podrobnosti ti bom povedal med vožnjo,« mu je odvrnil Miran in izpraznil kozarec.

Odpeljala sta se proti približno dvajset kilometrov oddaljenemu smučarskemu središču.

»Imate pa veliko snega. Spodaj v mestu ga skorajda ni. Tu, malo višje, je že vse v belem,« je opazil Roman.

»Ja, vse več ga je. Zgoraj na smučišču ga je že blizu dva metra. Za naslednjim ovinkom boš ustavil. Ne mudi se. Nočna smuka se še ni začela. Sprehodila se bova, pa še malo razmislila,« je predlagal Miran.

Kakih sto metrov nad cesto je bil vrh vzpetine, od koder je lep razgled.

»Ta ledena drča mi je pa vzela sapo. Dva metra gor, meter in pol dol. Še dobro, da me ni odneslo nazaj na cesto. Toda razgled po vrhovih je res čudovit,« je med sopihanjem rekel Roman, ko se je prikopal na vrh.

Miran je bil že ves zatopljen v načrt in je ta umik z glavne ceste načrtoval bolj zato, da ju med pogovorom ne bi kdo zmotil, kakor pa prelepemu sončnemu zatonu, ki je rdeče ožaril bele vrhove.

»Najpomembneje je, da me nihče ne opazi. Ti jo boš imel na očeh in mi sporočal. Parkirala bova blizu njenega avtomobila. Sedel bom na zadnjem sedežu.

»Kako pa veš, da te vara? Imaš sploh kak jasen dokaz?« je potem, ko sta se do konca pogovorila, vprašal Roman.

»Pravzaprav povsem jasnega dokaza ni. Tega bova skušala najti to noč. V njenem obnašanju je veliko namigov o tem, od daril do odhajanja iz stanovanja z mobilom in podobno. Čutiti je, da je odsotna, da v mislih živi nekje drugje. Če jo opomnim, pobesni ali pa se naredi prijazno in mi zagotovi, da ni nič narobe. Že kako leto živiva v tem začaranem krogu, vse bolj napolnjenem z nejasnostmi, ki povzročajo napetosti in prepire, toda vsemu temu ne prideva do dna. Vsaj jaz ne,« je pojasnil Miran ter podal Romanu roko in se drsajoč spustil po stezi.

»Spusti me! Spusti!« je vzkliknil Roman in se takoj zatem zvalil v celec ter se skoraj izgubil v globokem snegu.

»Na roko! Močno se primi!« ga je Miran spet postavil na noge.

»Skoraj bi utonil. Še enkrat bi skočil pa malo zaplaval, ha, ha ...«

»Ne, raje te bom otrcal. Bel si ko sneženi mož.«

Ko sta prispela do smučarskega centra, se je že začelo mračiti. Kmalu sta našla njen avtomobil, zraven je bil parkiran tudi prijateljičin.

»Torej sta šli vsaka s svojim. To je dober znak,« je rekel Miran in sedel na zadnji sedež ter se pokrtil z odejo.

»Kaj pa, če ju ne bo našel? Potem bom moral tvegati in se prikristi do vlečnice. Nihče me ne sme prepoznati. Ne, raje bom počakal tu, brez avta nama ne more kam uiti. Bova pač sedela v avtu do njenega odhoda, če bo treba. Še dobro, da je vzel s sabo odejo,« je razmišljal.

»Tam sta!« je ves zasopel prihitel poročat Roman.

»Kje? Na smučišču?«

»Ja. Prepričan sem, da sta oni dve. Čeprav sta v kombinezonih težko prepoznavni.«

»Torej sem ti dal dober posnetek. Zdaj pa le glej, da se ti ne izgubita.«

»Kaj pa, če jima še ne bo za odhod?«

»Zakaj le? Saj nimata družbe,« je odvrnil Miran in si pretegnil premrle ude ter se, potem ko je Roman odšel, spet zavil v odejo.

V mislih se mu je pričela odstirati njena, še neznana podoba. Skušal jo je ujeti v svojo predstavo, toda bolj ko se je trudil, da bi si jo shranil v spomin, bolj mu je uhajala iz njega. Napol v snu je taval za njo. Zagledal jo je v steni. Splezal je proti njej. Ko jo je že skoraj dosegel, je stegnil roko, da bi jo potegnil k sebi. Toda, če bi jo prijel, bi izgubil oprimek in z njo vred zgrmel v prepad. Obvisela sta.

Predramila ga je Romanova roka.

»Že spet spiš! V koči sta.«

»Ko boš tam, se ne oziraj proti njima. Še posebno moja takoj zazna vsako gesto ali namig.«

»Saj tudi z mojo ni drugače. Zavoha vsako malenkost; tudi če bi pogledal za katero, ki bi bila še za vogalom, bi me dregnila s komolcem in mi oči usmerila ...«

»Torej sva oba ujetnika. Vsak na svoj način. Jaz zato, ker se oziram za njo. Ti pa, ker pogleduješ za drugimi, ha, ha, ha ...«

»Vidiš, tudi zdaj se ne smem brezskrbno ozirati, ha, ha. Raje se bom obrnil proti točilni mizi, saj tam ne bo cenzure.

»Glej, da ne boš pasel oči samo na točajki, malo pa le poglej proti njima,« je zaklical za njim Miran, a še preden se je dodobra pretegnil, je

spet zagledal Romana, ki se je naglo bližal.

»Komaj sem se izmuznil. Ti bom med vožnjo povedal, kako je bilo. Zdaj se morava zbrati. Lov se je začel!«

»Ne prižgi še luči! Počakaj, da se pripeljeta do ovinka!« je zapovedal Miran.

»Brez skrbi, zanesi se, ne bom jima hodil preveč za rit.«

»Pazi, da ti ne uideta. Kmalu se bodo pričele stranske ceste. Bodi pozoren, še posebno na mojo, da kam ne zavije.

»Kaj veš, lahko, da se bosta še prej poslovili. Se kje ustavili, na kakem križišču ali parkirišču ali pa šele pri kateri doma,« je glasno razmišljal Roman in nekoliko pritisnil na plin. Ko pa sta se dovolj približala, je spet upočasn timer in se vrnil k dogajanju v koči.

»Nisem ju takoj opazil. Ko sem stopil za točilno mizo, pa je bilo že prepozno, da bi lahko v miru ocenil položaj. Toliko da se nisem naslonil na njeno prijateljico. Kupovali sta cigarete. Pravzaprav samo eno škatlo, ki jo je tvoja spravila v žep, iz drugega pa potegnila denarnico. Zdaj sem vedel, da moram takoj ukrepati. Upam, da nista opazili moje naglice ali kako drugače kaj zasumili. Še dobro, da sem pravočasno skočil v avto.«

»Najbrž se ne bosta ustavljali do mesta, tam boš pa moral biti še bolj pozoren. Pomagal ti bom,« ga je prekinil Miran.

»Stavim da se bosta ustavili šele pred vajino hišo in se tam poslovili.«

»Ne verjamem. Zakaj bi potem šli vsaka s svojim avtomobilom, saj bencin ni zastoj.«

»Lahko pa ima prijateljica še kako pot.«

»Ne vem. Na tem svetu je vse mogoče. Res kaže, da gre domov. Tega nisem pričakoval.«

»Vidiš, pa je doma. Zdaj je priložnost, da se malo posvetiva še oni drugi. Zgleda, da se ji mudi, saj med poslavljanjem ostaja v avtu. Še sreča, da se od tod tako lepo vidi in dobro sva skrita.«

»Kaj, ko bi še par minut ostala tu, potem pa pogledava za ono drugo? Stanuje v bloku in avto vedno pušča zunaj. Zlahka ga bova našla.«

»Prav. Toda ne verjamem, da bo tvojo še kam odneslo, saj ne ve, da te ni doma. Le čemu bi se ti prišla samo pokazati?«

»Tudi jaz ne vem. Toda za vsak slučaj še malo počakajva. Saj se nama ne mudi. No, zdaj je pa prižgala luč v dnevni sobi in še televizijo. Greva.«

Kmalu sta ustavila pred blokom.

»Tudi prijateljica je doma. Vidiš, tam je njen avto. Čas je, da greva v naš nočni lokal nazdravit na uspešen lov, ha, ha. No, vsaj kozarec si ga lahko privoščiš pa še kak sendvič se da tam dobiti. Okrepčaj se, brez haska sem te mučil, dolga pot je pred teboj.«

»Saj ni bilo zaman. Zdaj vsaj veš, pri čem si.«

»Najbrž imaš prav, vendar ti moram priznati, da se še nisem otesel vseh dvomov.«

Stopila sta v bučen, skoraj prazen lokal. Skušala sta preglasiti hrup, ki je grmel iz zvočnikov, a sta kmalu obupala. Dvignila sta kozarca in trčila, nato je Roman zavil sendvič v servieto in pohitel za Miranom, ki je medtem plačal račun in je zdaj z bankovci v roki čakal pred vhodnimi vrati.

»Na, nekaj malega za bencin.«

»Spravi denar, sicer sva zastonj nazdravila na družinsko srečanje.«

»Potem se ti bom pa oddolžil, če ne z drugim, s poletnim izletom tja gor. Boš videl, kako je tam na smučišču podnevi in brez snega.«

»Že danes bom moji posredoval predlog.«

»Kaj ne bo pozno? Domov boš prišel šele proti jutru?«

»Kje pa. Saj ni daleč od tu. Pravzaprav sva prišla skupaj. Čaka me pri sošolki v sosednjem kraju.«

»Kaj ne bo jezna, ko se tako dolgo mudiva?«

»Ne. Samo da gre zraven. Pa tudi če me čaka vso noč, le da ve, kje sem, pa je vse prav. Če pa bi jo popihal brez nje, bi alarmirala ves svet in dvomim, da bi danes videla smučišče. Najbrž bi me že prej prestregla policija.«

»Moja pa verjetno še opazila ni, da me ni doma; lahko, da je pod prho ali pa pri televizorju, v spalnici je gotovo še ni. Šele po polnoči bo stopila vanjo, po prstih, in Bog ve, če bo sploh zaznala, da je moj del postelje prazen.«

»Idealno bi bilo, ko bi imel ti pol moje, jaz pa pol tvoje,« se je pošalil Roman in sedel v avto.

Miran je pomahal za njim, potem pa se je obrnil in počasi odšel proti domu.

»Kaj če še bedi? Kaj naj ji rečem? Naj se potihoma izmuznem v spalnico? Ne. Zakaj bi se skrivaj pred njo. Rekel ji bom, da me je obiskal prijatelj iz časa služenja vojaškega roka. Slučajno se je mudil tu. Včasih sva se veliko družila. Saj se ga najbrž še spomni. Povedal ji bom glede povabila. Kaj pa, če ji ne bo prav, da sem ju povabil, in se bo vnel prepir? Ne, odločil sem se, da se z njo ne bom prepiral, vsaj dokler si ne pridem na jasno,

pri čem sem. Vem, da prepiri med nama samo odmikajo ta cilj. Potrpeti moram in počakati, da pride resnica na dan. Prepiri jo samo zamegljujejo in ona si jih želi. V njih je njena moč in moja nemoč. Resnica pa mi bo odprla pot za odločnejši korak. Toda kje je resnica. Vse kaže, da mi je tudi to noč spolzela iz rok.«

Te misli so mu skoraj povsem prekrile svet od zunaj. Toliko da se ni zaletel v zabojnik za smeti, ko je stopil proti vhodnim vratom in je vanj kot strela udaril pogled na prazen prostor pred garažo. Komaj se je obdržal na nogah. Imelo ga je, da bi stekel za njo, da bi tek in tek, dokler je ne bo našel. Vso noč, če bo treba. Iz žepa je vzel ključ, odklenil vrata, prižgal luč ter pohitel v dnevno sobo. Njen kombinezon je bil obešen čez stol, ena rokavica je ležala na mizi, druga na tleh, smučarska očala pa so bila na polici za knjige.

»Mudilo se ji je, zelo mudilo. Le zakaj je prižgala televizijo?« je razmišljal in potipal hrbtišče, ki se je že ohladilo.

»Morala bi še malo počakati, prehitro sva sklepala. Najti jo moram. Na vsak način jo moram najti. Roman še ni daleč, pokličem ga. Njegova bo zraven. Pomagala bo. Le kje imam mobi? Najbrž sem ga pozabil v avtu,« je mrzlično razmišljal in dvignil stacionarni telefon. Nekajkrat je odtipkal številko toda odgovora ni bilo. Stopil je v kopalnico, se zazrl v umazano perilo, izpraznil koš za smeti in odhitel v noč.

V dveh urah je prekrizal skoraj vse mesto.

Ko se je proti jutru vrnil domov, je bil avto spet pred garažo. Potihoma je odklenil vrata in se v temi pretipal v kopalnico. Med perilom ni našel nič posebnega, le nogavice in majica so se še pridružili.

»Najbrž je vse v dnevni sobi,« je pomislil ter se po prstih odpravil tja. Prižgal je luč in presenečen zagledal trenirko in smučarsko perilo, obešeno čez drugi stol, na prvem je ostal kombinezon.

»Le kam naj bi se odpeljala v trenirki?«

Vrnil se je v kopalnico in se umil. Z obešalnika je vzel brisačo in zagledal v košu pod njo rdeče bel ovoj. Naglo ga je potegnil ven in v njem prepoznal damski vložek.

»Torej je že ta čas. Pravzaprav bi moral vedeti, pa na to še pomislil nisem. Le po kaj bi se vozila v trenirki in bolna,« je zdaj pričel z olajšanjem premišljevanja. Potihoma se je odpravil v sobo. Ni je zbudil. Še dolgo v noč je skušal rešiti uganko, nazadnje pa je zaspal v upanju, da mu jo bo sama razkrila.

ŠTIRI POPOTNE

LEPOSLOVJE

Peshawar, Pakistan

Sedim na lesenem stolu v temnem hodniku ene izmed številnih barak rehabilitacijskega centra za afganistanske otroke žrtve min. Renné, ki sem ga spoznal pred nekaj dnevi, se dogovarja za moje dovoljenje za fotografiranje. Nenadoma se na vhodu pojavi drobna silhueta. S počasnimi drsajočimi koraki se približa. Majhne lesene berge podpirajo suhljato telo z le eno nogo in s skuštrano glavo. Počasi razločim obraz – dvoje velikih, kot oglje črnih oči se skriva pod razmršenimi in od potu in prahu sprijetimi lasmi, levo lice je razbrazdano od velike zašite brazgotine, desna noga pa se nad kolonom konča s povitim štrkljem. Majhna, kake štiri leta stara deklica nepremično zre vame. Čutim cmok, ki me stiska v grlu, ne vem, kaj naj storim, po čelu mi polzijo kaplje znoja. Sram me je! Sram, da sem zdrav in da sem si drznil pomisliti, da bi fotografiral vso bedo in tragedijo afganistanskih otrok. Ko se drobna deklica privije k mojim nogam in nasloni glavo na kolena, se njene globoke otožne oči še enkrat proseče uprejo v moje. Kot da bi me prosila, naj jo odpeljem s seboj v svojo domovino, kjer ji bo bolje kot tu. Takrat se zasačim, kako roko, v kateri sem krčevito stiskal fotoaparat, tiščim nekam za stol, poskušam jo skriti, tako kot poskušam s pogledi, uprtimi nekam pod strop hodnika, skriti solze, ki mi iz kotičkov silijo na pekoče oči. **Nemoč!**

Severna Kamčatka, Rusija

Polna luna je že dodobra osvetlila zasneženo planoto pod starodavnimi stožčastimi vulkani, ko se Aleksej in Nikolaj, oba iz plemena Itelmenov, skobacata iz toplega bivaka in odločita zaplesati Ples polne lune. Naša prva noč v tundri. Strahovit mraz ščemi v nosu in trdi obleko na meni, ko v krogu, eden za drugim, gazita globok sipek sneg, se izmenično sklanjata in z rokami zajemata sneg ter ga mečeta v zrak. Njunjo globokozveneče petje je sprva pritajeno, počasi pa postaja močnejše, glasovi so vse višji in vedno bolj podobni tuljenju volkov. Ko ples preide v eno samo huronsko tuljenje v polno luno, jima v hipu pritegne vseh sedemdeset vlečnih psov, ki so do takrat dremali, privezani vsak na svoj grm. Zasnežena noč nekje v divjini severne Kamčatke eksplodira v silovit vihar čustev in tuljenja, odmevi potujejo kilometre in kilometre daleč in se ponovno vračajo ter zlivajo pod temnim svodom migetajočih zvezd in svetle lune ... Pod vsemi plastmi obleke začutim kurjo kožo. **Svoboda!**

Dober teden kasneje in kakih 400 kilometrov severneje srečamo Perije – poglavarja Itelmenov. Vprašam ga, kako bi dal ime meni, če bi bil Itelmen. Za trenutek me pogleda, premisli in odgovori: »Vahalač – Svetla luna! Pred tabo je svetla prihodnost!«

Miša Glišič, *Žalost*, 2009, linorez (detajl)

Dolina Swat, Pakistan

Drugi dan hoje se s Henrickom pričneva s skalnatega grebena po brezpotju spuščati v sosednjo dolino. Le nekaj streljajev od tu se razteza Afganistan, siromašna in opustošena dežela, ki se je šele pred letom dni izvila izpod sovjetske okupacije. Prihajava na območje, kjer živijo Paštuni, bojevito gorsko pleme. Zaradi njih pakistanska vlada na tem območju tujcem ne more zagotavljati varnosti, morala sva najeti oboroženega spremljevalca, ki pa sedaj zaostaja za nama za približno pol dneva hoda. Ko doseževa cipresov gozd na zgornjem robu gozdne meje, pospešiva korak navzdol med starodavnimi drevesi in kot avtomobil velikimi granitnimi balvani. Iznenada nad nama zažvižgajo krogle iz avtomatskega orožja. Sledijo jim številni rafali: krogle klestijo veje cipres nad nama in se višje v bregu s predirnimi žvižgi odbijajo od skal ter spreminjajo svojo smrtonosno pot na vse strani neba. Ozračje se v hipu nasiči z vonjem po žveplu in smoli okleščenih dreves. V šoku kot spodrezana popadava po tleh in se v strahu vrže za prve skale. Streljanje se vleče v neskončnost in med posameznimi rafali zaslišim človeško vpitje. Še preden lahko zbereva misli, naju obstopijo bradati temnopolti možje z značilnimi pokrivali iz kozje volne. Iz cevi njihovih kalašnikovk se še kadi, ko iz gruče stopi mladenič najinih let in z nasmehom na obrazu vpraša: »Amerikans?« »No Americans, Jugoslavija!« mu odvrnem. »Velkam!« se zopet zareži mladenič in nama ponudi roko.

Po prvem šoku nama pojasni, da se odpravljajo v sosednjo dolino po njegovo nevesto, streljanje, ki naju je na smrt prestrašilo, pa je le del običaja. Nevesta in njeni domači naj bi tako imeli dovolj časa, da se pripravijo na njihov prihod in slovo od svoje hčerke. Ko uvidijo, kako so naju prestrašili, nama vsevpred molijo svoje skrbno okrašene brzostrelke: »Šut mister, šut!!!« S Henrickom se spogledava, nato pa kot nora z rafali v zrak pričneva prazniti puško za puško. Na koncu se vsi skupaj režimo kot jata pobalinov, ki je pravkar ušpičila svojo največjo hudomušnost. **Prijateljstvo!**

Na mojih fotografijah, posnetih v nekaj manj kot tridesetih državah, ki sem jih doslej uspel vsaj delno spoznati, dolga leta ni bilo videti ljudi. Zaznati jih je mogoče le posredno, skozi preoblikovano, deloma urbano okolje, ki priča o obstoju človeka na njih. Ko pa sem začel pripravljati tekst za to rubriko, so pričeli iz spominov pronicati biseri – skoraj izključno dogodki, povezani s srečanji s katerim od zgoraj omenjenih ljudstev: Kurdi, Paštuni, Itelmeni, Korjaki, Patani, Eveni ... V času, ko se stopnjuje nestrpnost in večja prepada med dvema največjima verskima skupinama na planetu, si skorajda ne upam priznati, da sem se pravzaprav najbolje počutil med muslimani, ki so me povsod, kjer sem jih srečal, sprejeli najtopleje, brez zadržkov, odprtih dlani, iskrenega pogleda in čistega srca. Beda, revščina in številne tragedije v teh ljudstvih niso mogle zatreti svobode, dostojanstva, iskrenosti, ponosa, odkritosti ... Strpnosti do *drugačnih* sem se naučil šele od teh ljudi, po obisku njihovih dežel. Mnogi ljudje take možnosti verjetno ne bodo imeli nikoli, vedno težje bo zadrževati prepada in nestrpnost ...

Dolina Tople, Slovenija

Prvi ponedeljek po Veliki noči me bodo pred Centrom za usposabljanje, delo in varstvo v Črni na Koroškem spet pričakali moji *biseri*: Karli, Sabina, Željko, Darinka, Stanko, Amir in Ivi. Že četrto leto zapored mi iskreno, brez maske na obrazu, odstirajo nova in nova spoznanja o tem, kako krivični smo mi, ki se imamo za *nedrugačne*, do tistih, ki veljajo za *drugačne*. Tako kot oni spoštujejo moje znanje o fotografiji, ki ga na foto krožku z veseljem delim z njimi, tako sam cenim njihovo nepokvarjenost in hvaležnost, ker jih nimam za *drugačne*.

Ko se podimo za metulji v dolini Tople pod Peco, ko ob potoku Koprivna pazimo, da nam kapljice izpod mlinskega kolesa ne zmočijo fotoaparata, in ko v dolini Bistre ležec na trebuih fotografiramo gobe, mi Karli pogosto reče: »Al da, Tomo, da se fejn počutiš med nami!?« **Toplina!**

TURNARCA ali HOJA PO GLAVI

LEPOSLOVJE

V resnici ni vedela, kam s svojimi rokami, zato jih je prekrizala na prsih in hkrati potresla koščeno telo, da je bilo videti, kot da ji je hotel zgodnji rosni hlad do živega, pa ga odganja.

»Spobjanka, takoj ko bom mogla, ti vrnem.«

»Ne kliči hudiča, Turnarca! Kaj bi vračala!?«

»Vse,« je rekla po dolgem premisleku.

Sonce se je ravno kobacalo na Črni vrh, da je bilo napoti njenim očem, ko je hotela videti ... Z dlanjo si je zasenčila še krmežljave oči, ko se je skušala ogniti zgodnji luči, da bi po natanko štirih letih le uspela pogledati karkoli od svojega. Sleme domače strehe. Ali pa vsaj kos rjavkaste spodnje flehe, kamor je on še v tistem tednu, ko so jih potem gnali, hotel dopoldne ajdo zasejati, popoldne pa še zavleči ... Ni šlo. Gledati. Svet vse do njihovega je bil sicer raven, a obrv jelševja, ki je obraščala mislinjsko strugo, je bila pregosta, da bi se dalo kaj natipati skozi. Je pa zato lahko z očmi splezala na kugl za hišo, ko si je nad očmi iz dlani naredila pravo senco. Tudi prav. Da je le spet lahko bila vsaj malo na svojem.

In sta se zopet naprej z besedami iskali, ne da bi se videli.

»Kaj vse ...?« je v čudni skrbi skoraj zasitnila Spobjanka.

»Vse. Pod streho si nas vzela ...«

»Kupa sena pa strehe nad njim se ne posodi. Bog ne daj, da bi vam bilo treba kdaj s takim nam nazaj dajati. Pa da bi pred tem še nas cel vojskin čas po tujem pehali kot tebe in tvoje! Samo tako bi lahko enako z enakim vrnila.«

»Spobjanka, na tisto sem mislila, kar si zraven dala. Besedo. Pa pokrila si nas. Gare posojaš ...«

»Pozabi. Vse. Saj sama dobro veš: če v stiski ponujeno nazaj dobiš, potem tako nisi nič dal ...«

Zdaj se je Spobjanka, ko od ose pičena, za dva koraka bliže k Turnarci predstavila, ji s palcem in kazalcem oklenila komolec desni-

ce, s katero je očem senco delala, in popravila malo prej rečeno:

»No, gare do večera le pošlji nazaj.«

In potem še, da je ja ne bi narobe razumela, je dala vedeti, kako ji je zadelj terjane-ga sitno: »On hoče navsezgodaj v mlin.«

Zdaj se je Turnarci šele prav inako storilo, da je komaj požrla mokroto, ki je izpod spodnjih vek silila, in zahlipnila:

»Če nas ne bi gnali ... pa če vsaj ne bi naš pa Lovro spodaj ostala, bi danes mi čisto drugače nazaj hodili.«

»S Foršnerji pa ... kot sem ti rekla. Saj ne da bi bili hudobni, namrsni pa bi znali biti.«

»A naj jih pod milo nebo potisnemo, brez strehe pustimo?« se je obrnila s svojega kugla spet k Spobjanki.

»Vedeli so, da na tuje silijo. Zna biti, da so celo računali s tem, kako vas bi ne znalo biti nazaj. Nič jim ne jenjaj! Kar trda bodi!«

»Ne vem, če bom znala. Če bom mogla. Štiri leta sem prosjačila, tuji so nas za svoje jemali – to se na človeku pozna, zdaj pa naj bi ...«

»Saj hodiš nazaj, na svoje!«

»To že ... Ampak zdaj sem sama.«

»Kaj sama ...? Štiri ste. Turnarce!«

V tem se je skozi za ped odprto okno za Spobjankinim hrbtom, da je bilo videti le eno oko in kos ust, jezavo oglasilo:

»A že greš? Mleko ti hoče čez!«

To je bil Spobjan.

»Pa ogenj uduši, če ti je od rok pisker odstaviti,« je nad svojim zasikala, ne da bi ga pogledala.

Reža se je zaprla bolj trdo, kot bi bilo treba.

»Oglasi se, ko boš mimo hodila,« in se je že vsa v novi skrbi zasukala k hiši, kot bi jo jaga baba gonila, ter se potegnila za duri.

Tako so ostale štiri Turnarce na kolovozu same: mati in tri hčere. Ta mlade skušajo najprej zadrego z režanjem pregnati, ker ne vedo prav, kam in kako bi same s sabo. Zmeraj je tako: še tolikokrat v sanjarijah preobrnjeni obeti ne morejo do živega resničnosti. So od 21. julija 41, še v noči, a že na

jutro, ko so jih z doma gonili, v mislih to stezo, pred katero zdaj stojijo, sto in stokrat pretekle. Prevriskale so ta zadnji kos poti do doma, danes, po natanko štirih letih, pa jih grabi čudna tesnoba.

Gladijo si pomečkane obleke, potegujejo rokave v zapestja, popravljajo lase s čela in obraza za ušesa, pogledujejo v obutev ... kot da so namenjene v svate, ne pa domov. Nazaj. Po štirih letih.

»A boste vi hodili naprej?«

Nič. Mati najbrž ni slišala svoje drugorojenke. Ali pa ni hotela čuti. Se še odloča.

»A greste vi prvi?« je zdaj stopila pred mater Kristina in prerezala zaplojeno zopr-nijo.

»Jaz sem šla zadnja, ko so nas gnali, pa bom zadnja tudi zdaj, ko gremo nazaj.«

»Katera pa potem naj hodi spredaj?«

»Naj gre naprej Justika!« je odločila.

»A jaz pa v gare? Sama?« se je začela kujati najmlajša Josipina, ki je svojo vrnitev domov sebi in drugim kdove kolikokrat narisala povsem drugače.

Vlak da ne bo hotel s postaje, ko bo prisopihal in pricivilil od Dolž, juckal bo, da se bo do mesta slišalo. Vas se bo zletela skupaj in tiste, ki jo bodo na rokah nesli domov, bo morala kar grdo prijeti, naj jo vendar spusti-jo, ker hoče sama stopiti na domačo zemljo. Oni pa je zaradi vika in krika ne bodo slišali, a tudi razumeli je ne bodo, saj bo govorila, kot se je naučila v teh letih na tujem.

»Ti bo Kristina pomagala. Dve bosta ja zmogli z naloženo revščino,« se mati ni dala premakniti niti za ped.

Kristina je bila sicer med sestrami najstarejša, pri devetnajstih, a je je bilo najmanj skupaj. Legar jo je bil triinštiridesetega za pol leta na posteljo priklenil. Komaj se mu je izvila.

»Mama, Kristina naj hodi spredaj, z Josipino se bova vpregli, vi pa zadaj pomer-kajte, da kaj ne pocetlamo.«

In je pri tem ostalo. Tako je bilo najbolj prav in pravično. Zdaj se je prvič ta dan nekaj v tastari na droben smeh naredilo, zakaj pokazalo se je, da je bilo dobro in prav, da so ta srednjo za Justo krstili.

Potem ni bilo nobenega razloga več, da ne bi zastavile procesije. Brez baldahina, križani je bil v enem izmed punkeljnov,

pesem, ki so jo že na tujem namenile za to pot, pa se je valjala po ustih, a ni zmogla čez znablje ...

Tako so se Turnarji vračali po štirih letih. Same babe. Stari in sin sta na tujem onemagala, na Koševu z žegnano zemljo pokrita ležita in čakata.

»Ko boš mogla, pridi po mene in me pri-pelji domov.«

Bila je prošnja in naročilo hkrati, ki si je obetalo obljubo. Samo tega áti niso vedeli, da naprošajo tudi za sina. Po novem jim zdaj naročajo:

»Ko bo šlo, pridite še po naju in vrnite domov. Obéčajte!«

Tako čudno je bilo. Sploh še niso bile zares doma, pa že vsaka zase kot na skrivaj razpredajo eno in isto: nazaj bo treba, po njiju, zakaj brez tega se zares vrniti sploh ne gre.

Josipina je hotela pognati sestro v hojo z veselim hi-hot, ko pa je na druge pogleda-la, ji je beseda sama od sebe v srcu umrla. Potem je pustila, da so noge same našle pot.

Po stezi ob železniški progi so vlek-le vsaka svoja štiri leta izgnanstva, svoje muke in vse grdo, kar se v takem zagotovo zgodi, vlek-le so svoje utišane pisane sanje. Vprežene so bile v svoje obljube – Turnarca možu in sinu, ta mlade očetu in bratu. Molčale so in kar prav jim je prišlo, da so lahko v kolo-voz pod seboj gledale. Ko so dvignile oči, se jim je hotelo koj inako storiti, tako lep je bil domač svet, pa niso hotele in smele solz prodajati, zato so po koraku, dveh, ko so se razgledale, spet sklonile glave k zemlji ter vsaka svojo žalost, v veselje odeto, cmarile. Prva se je v srcih prekladala, drugo so v gla-vah pestovale. Po nekaj korakih pa obrnje-no. Veselje v srcu in žalost v glavi. A vsako obračanje je bilo brez haska.

Turnarca je premikala ustnice, kot bi rožni venec naprej molila: mogoče je res žebrala, še bolj pa najbrž z možem in edin-cem o domu govorila.

»Zdaj smo vštric z Maroški. Se iz hiše kadi, videti ni pa žive duše. Ta spodnja njiva, ječmenova, jim lepo kaže ... Most čez Mislinjo je pa bogi, ampak nas bi zdr-žal, pa če bi bilo vsake trikrat več skupaj ... Aničev travnik je pa pokošen. So že basa-li. Najbrž včeraj, tako še diši ... Dim se jim

vleče tenko in visoko nad hišo. Obetamo si, da kdo stopi k nam pa besedo vošči. Tako sitno je, če moraš biti ti prvi. Kot da prosiš ... Skozi sadno drevje se nam tu pa tam pokaže naša hiša. Ali ne vidim prav ali pa se je dimnik res sesul! Menda ja ne ... Zdaj, ko bi vaju najbolj nucale pri hiši, bomo pa same za vse. Pa ni nobena prav prida – Pepca je še pravo kozle, tako jo premetuje, Justike je nekaj več, pa je še zmeraj otrok. Sploh še ne gre, da bi se nanjo zanesla. Kristino je tifus čedno požrl, da se še zmeraj pobira, jaz pa po dveh vojskah tudi ne bom mogla več ... Sama pa sploh ne.«

*

In so od Aniča sem med hojo gledale svojo hišo, ki je čepela pod kuglom vsa vega-sta, s pojahanim slemenom, apno z zahodne stene sta čedno zlizala dež in sonce. V njih je motrilo spasano tesano tramovje kot obra-na rebra.

Z garami so priškripale čez graben na dvorišče med bajto in štalto ter obstale tik pred stopnicami na gank. Vrata v spodnjo klet so bila na pol zaprta, okna v gornji in spodnji hiši pa začuda še cela ... s strehe se je ... cimper bi se mogoče še dal poflikati, prekrito pa bo treba na novo.

Po štirih letih so bile Turnarce spet doma. Kolikokrat le so vse skupaj pa vsaka zase sanjale prav o tem, kar se jim je godilo zdaj. In kakšne so bile sanje!

Pokleknila bodo na domačo zemljo, obje-le slivo ob hiši, pustile odtis ustnic na prašnem hišnem pragu, preden ga bodo prestopile, potem pa se bodo vsi zahakljali okrog komolcev in plesali, peli, noreli ... pred hišo, okoli nje in tako do jutra, če se bo zdelo, pa še v njej. Za cel mesec petrovega olja bodo pokurile, da si bodo še ponoči ogledovale hišo in svet okoli nje, da se bodo prepričale, če so na tujem in v temi še prav sanjale o vsem.

Zdaj pa? Niso se ne objele ne vriskale, v nobeno staro stopinjo jih ni zaneslo, še cme-rile se niso in še tega si niso bile več v svesti, če jim sploh pripada pravica, da se nasmeje-jo in so srečne.

Kaj tudi zavriskniti? Dobrodošle doma!? Ali samo vdano ponoviti, kar bo še sto in

stokrat slišati: Hvala bogu, minilo je!?

Morebiti se pred nikomer opravičiti, ker si ostal živ: Kako bi bila oče in Lovro sreč-na, če bi bila z nami!?

Terjati pravico, iz pravičniškega mašče-vanja rojeno: Še danes hočem v solzah in na kolenih tiste, ki so nas dali odgnati!

Tako čudno se je vse sestavljalo, da nobe-na ni vedela, kako in kam.

Kolikor je šlo, so vse samo oči govorile, usta nič, začuda še srce komaj kaj.

Kot da jim je sitno samim pred sabo, ker so spet nazaj.

Potem pa le.

»Spet smo doma!« je zavzdihnila, zaihte-la in zavrisknila Turnarca, vse v enem. In ker ni bilo od ta mladih nič čuti, se je obrnila k tistemu, ki vse sliši:

»Hvala mu, večnemu Bogu!« in je s spu-ščenimi sklenjenimi rokami pred sabo poka-zala svojim trem kod in kako naprej. Z vero v najvišjega in molitvijo.

Zoprno jo je spreletelo, ko je čakala, da bo slišala v zboru odžebzano zahvalo edine-mu pravičnemu, a se ni zrak nič premaknil, zato je morala vzeti v zakup, da ni bilo nobe-ne izmed njenih, ki bi hotela v njeno ponu-jeno gaz vere stopiti, pa je dobro vedela, da se edino po tej poti more skozi vse grdo v življenju naplavljen.

»Takšen čas je in tako se je namenil zva-gati,« je sebe potožila, a hkrati stopila svojim v zagovor. In takoj pristavila in mu zagotovi-la, da verujejo in niso namrsne:

»Ne bodi jim prestrog sodnik. Saj veš, da jih nisi lahko preizkušal zadnja štiri leta.«

In mu je še natiho poočitala, da tudi ona ni ta leta vsak večer njemu v čast in slavo poklekala zato, da bi jih v tako, kar zdaj pred njimi stoji, nazaj pripeljal. Zdaj pa se zdi, kot da je ravno tako prav.

»Pa vendar, ne odrečem se ti ne za vse bogastvo tega sveta,« mu je obetala in koj čutila, kako ji jemlje breme s srca.

Murke mutaste ob njej pa še vedno nič.

»Za vrnitev smo ga prosili skupaj in vsak zase. In nič drugega. Kaj bi zdaj nergale?«

Potem je malo s pridigo postala, da je ali sapo zajela ali pa grenkobo pregnala, ko sta ji oba njena izgubljena na oči privrela. In začela znova z že povedanim, a v nove besede odeto.

»Da bi le živi ostali, za to je šlo. Za nič drugega,« je trmasto pomagala njihovemu spominu, »in smo doma. Hvala mu, večnemu Bogu, da se je tako namenil!«

Ni jih mogla videti, ker so stale ob njej in za njo, vedela pa je, zakaj se kujajo, trme trmaste, nehvaležne.

Potem se je brez pravega reda oglašalo okoli nje. Po glasu in srcu sta vsako posebej prepoznavala oba, Turnarca in Bog.

»A da smo morali od doma, mu tudi gre hvala? Gospodu?«

»Tako se je namenil. A bo v račun vzel takrat, ko bo zadnjo sodbo meril,« je odgovarjala z besedami, ki se jih je bila od matere naučila, ona pa je bila od svoje mame poučena.

»Pa da se nam bo hiša na glavo podrla, je tudi prav?«

»Vse bo dal na vago, ko bo čas za to!«

»Pa da je atija pa Lovrota na tujem k sebi poklical, je tudi bilo treba?«

»On že ve, zakaj nas preizkuša. In na nikogar ne pozabi. In hvala Bogu, da je tako!«

»In da zdaj ne vemo, kaj bi same s sabo in česa bi se lotile, se je tudi treba njemu zahvaliti?«

»To pa ne! Saj vemo, kaj nam je storiti.«

Justina: »Kaj pa?«

»Spravimo punkeljce pod streho, kolikor je je še, in skušajmo zanetiti,« jih je skušala spraviti k delu, da bi na glavo pozabile.

Kristina: »Zdaj, sredi poletja ...«

»Ko je dim, je tudi dom!« se je od svoje mame, njihove bice, spomnila.

Josipina: »Kaj pa naj jaz?«

Sploh ni bilo več pomembno, katera govori. Vsaka je spraševala za vse in mama je odgovarjala vsaki posebej in vsem hkrati.

»Česarkoli se boš poprijela, vse bo prav. Vodo je treba iz grabna nanositi, pometle bomo, drva našle, z gar znosile ... Ena pa naj kar zdaj do Arbiterja stopi, da jim besedo vošči. Oni bodo znali še najbolj povedati, kako in kam je treba najprej, da bo najbolj prav.«

Josipina si ni pustila trikrat reči. Že nekaj korakov je bila na poti, ko je Turnarca glasno odredila:

»Kristina bo šla!«

Tako hitra je bila v besedah, da je še z

isto sapo naročala:

»Pa ne pozabi pobarati, kdaj je najbolj prav stopiti na okraj. Átija in Lovrota moramo dobiti nazaj. Čimprej!«

»Zakaj pa mene pošiljate? Josipina je že ...«

»Nehajte se spakovati s to Josipino. Pepca naj nanosi vodo, ti pa stopi k sosеду, kot sem naročila!«

»Komaj se držim pokonci ...«

»Saj zato. Z delom, ki nas čaka, ne boš zmogla. Boš pa za átija in Lovrota poskrbela. Na vlaku sedeti boš pa menda ja mogla!?«

»Saj smo sinoči po štirih dneh šele z njega stopile. Menda ja ne mislite ...?«

»Prej ko bomo spet skupaj, lažje bomo naprej.«

»Mama, a ne bi najprej strehe. Zamakalo bo.«

»Najprej v Prevalje! Na okraj.«

»Toliko pa le odložimo, da ...«

»Kdor odlaša, otopi.«

»... da ... da bomo iz ta hujšega.«

Nič.

»Zadelj nas se strpite. Saj nismo železo.«

Nič.

»Ne bodite tako trmasti ...«

Nič.

»Strugo se da premakniti, vas pa ne!«

Šele zdaj se ji je zdelo vredno odgovoriti:

»Namočila sem se jaz s solzami. Jih je bilo več, kot steče vode v grabnu čez noč. Za to strugo gre. Če bomo odlašale, nas spod-je.«

»Vsaj za kak dan preložite!«

»Šele ko ju dobimo nazaj in si vrnemo mir, bomo počile.«

»Sosedje bodo čudno gledali. Glave nimamo kam položiti, jesti bomo prosjačile, obleči imamo komaj kaj, mi pa ...«

»Če bi mi imeli in bi bili drugi potrebni, bi jim gvišno pomagali. Smo jim tudi že!«

Tu je bilo škoda vsake besede. Štiri trme trmaste na kupu, a eni vse tri niso mogle do živega.

»No, pa povejte!« je Kristina le odjenjala.

»Najprej boš stopila do Arbiterjev. Povej jim, kaj sem se namenila. Z Micko govori, ona ti bo še najbolj na besedo. Naj ti svetuje, kdaj in kako boš najlažje prišla v Otiški vrh do strica Rudija. Njemu pa povej, da ga

naprošam, naj gre s tabo na prevaljski okraj. Tam naj vama naredijo papirje, da boš lahko átija in Lovrota nazaj dobila in domov pripeljala.«

»Mislili bodo, da smo zirani. Namesto da bi zidovje narazen držali ...«

»Eni si svoje že nazaj vozijo. Mi bomo tudi.«

»Pa kako veste za vlak pa okraj pa strica Rudija?«

»Sva se s Spobjanko vse zmenili. Še malo, pa bi bili pokonci do svita.«

»A ne bi šla zraven še Justika?«

»Po kaj pa? Sam bog ve, kako dolgo bo trajalo. Doma pa dela čez glavo.«

»Ampak ...«

»Kar na nocojšnji sedmi vlak pojdi. Pri teti boš prespala in če bo stric Rudi doma, sta lahko jutri zgodaj že na okraju.«

»Kaj pa obleka pa ...«

»Ko boš od Arbiterja nazaj, boš splaknila, kar imaš oblečeno. Do večera bo suho, tak dan se bo naredil. Saj sama vidiš.«

»A ne bi vsaj do jutri ...?«

»Pa na Spobjankine gare ne pozabi. Saj si čula, da bodo navsezgodaj v mlin peljali.«

»Saj ste že vse naračunali. Počemu naj še sploh k Arbiterju hodim?«

»Besedo jim vošči. In vse še enkrat pobara. Mogoče pa Spobjanka česa ne ve.«

*

Vse se je zgodilo. Stric Rudi je bil pri železnici še pred vojsko, zdaj pa spet: kurjač na lokomotivi. Ko se je na večer oglasila Kristina, so mu ravno sredi kuhinje v lavor vodo nalivali, saj je končal z dolgim sihtom. Zato pa je bil naslednji dan prost. Naslednje jutro sta navsezgodaj s ta prvim vlakom odsopihala na okraj in papirje so obetali v štirinajstih dneh. Takšni časi so bili, da se je še na okraju vedelo, kako težko se brez svojih strpi. In v takem so šli na roko, če se je le dalo. Turnarci sta pripadali dve vozni karti in še dve pocinkani trugi ter prevoz obeh praznih od Slovenj Gradca v Sarajevo in od tam s pokojnikoma nazaj v Turiško vas. Stroške plača FLRJ. Čas izvršbe – avgust 1945.

Tako sta se mesec dni za svojimi vrnila še Turnar in njegov sin. Kristina in stric sta ju

pripeljala s petim popoldanskim vlakom. Na postaji jih je pričakal Aničev s furmanskim vozom in oba za en dan še zadnjič popeljal domov. Konja sta počasi klamala okrog na Muša, ne po bližnjici čez Maroškov. France ju je vodil počasi, saj sta se Turnarja še zadnjič na tem svetu popeljala po domačem in tako dragem jima njunem kosu zemlje: eden na svojo jesen, drugi v še svoji komaj natajani zgodnji pomladi. Turnar jih je imel dvainšestdeset, sin njegov osemnajst, ko sta se vrnila.

V bajti so ženskam sorodniki in sosedje pomagali spodnjo hišo toliko spraviti v že znosno, da so lahko vanjo postavili pare za oba prišleka. Med delom se je tu pa tam katera za malo poslonila na steno ali občemela v kakšnem kotu priročne mrliške sobe, da je s spominom oba še živa za kratko nazaj poklicala. Hvala bogu, da je bilo toliko drugega postoriti, kar je žalost in obup odganjalo, sicer bi še katera samo sebe skozi oči scedila.

Turnarca se je bila ravno namenila z ganka za delom, ko jih je prej slišala škripati, kot videla prihajati. Furmana, serca, svoja dva na lojtrniku, Kristino za njima, Rudija ob njej. Vsa tanka in kriva je otrpnila pred kletnimi vrati, ko je Aničev vodil sivca za uzdo po kolovozu skozi pungart. Ko je pred bajto samo z žvalami ustavil konja pred bajto, da ne bi po nemarnem zmotil spoštljive tišine, ki pritiče mrtvim, je stara najprej z roko naročila Kristino k sebi, ki je vso pot iz Sarajeva pazila na njihova dva, zdaj pa s postaje do doma hodila za vozom.

Dan se je napravljajl proti ave, sonca pa je bilo še kar nekaj na tem svetu, čeprav je že sililo k onim na drugi polovici, iz štale se je oglašala za leto dni posojena krava, da je bilo mleko pri hiši in se je za silo že dalo strpeti na domačem, otava je kazala dobro, na drevju v pungartu je bilo obešeno več kot tisto leto, ko so jih ponoči skozenj gnali, kakšen prezgodaj orumenel list se je sfrlinčil skozi zrak ... Lep dan za umret.

»Si naredila vse tako, kot sem ti naročala?«

»Ja.«

»Si bila zraven pri izkopu?«

»Sem.«

»Tudi ko so odprli krsti?«

»Tudi.«

»Si ju prepoznala?«

»Ati so bili še čisto taki kot na parah.«

»Pa Lovro?«

»Prepoznala sem ga po rokah. Obraza pa ne več.«

»So preložili stare krste v pocinkane?«

Nastala je dolga tišina. Potem pa le:

»Presuli so jih iz starih v nove.«

»Kako presuli?«

»Slišala sem, kako so zaropotale kosti po kovini. Telo je moralo biti le še kot pajčevina.«

»In si počakala, da so jih zacinili?«

»Zraven sem bila. In tudi, ko ju je hamal samótiš peljal s pokopališča na železniško postajo.«

Šele zdaj je Turnarca stopila do krst. Dlan je položila na vsako posebej in potem pobozala tam, kjer je bil obraz, podržala je svoje razprte prste na mestu, kjer so bile roke, potem je oba poljubila na čelo in rekla:

»Hvala večnemu Bogu, spet smo skupaj doma. Več za nas nisi mogel storiti.«

In se je hvaležno obrnila v nebo, potem pa spet nazaj k svojim, mrtvim in živim, in samo po trepetu obeh ostrih gub, ki sta bili vrezani v obraz od nosu mimo ustnic, je dala vedeti, kako ji je v resnici.

Potem je dala krsti prenesti v hišo, da so se lahko začele pogrebne slovesnosti.

Naslednji dan so ju še enkrat pokopali – na domačem pokopališču, pač tam, kjer sleherni najraje in najlažje spi.

*

Leta 51, zadnjo nedeljo v avgustu, so gospod po pridigi s prižnice v cerkvi sv. Martina obvestili farane, da so se skupaj s cerkvenim svetom odločili nekaj reda na pokopališču narediti. Poravnali bi grobove tako, da bodo vzdolž med njimi naredili toliko široke in ravne steze, no, poti, da bi se dalo ne na škodo drugih do svojih pokojnih stopiti in postati ob vznožju gomile. Zdaj se lomasti kar počez in pogosto taca po marsikaterem poslednjem domu zadnjega počitka. Kakšno spoštovanje mrtvih pa je to? Zato lastnike grobov naproša, da tam, kjer se bo pokazalo, postorijo, kar je treba. Do vseh svetih. Že tako bodo urejali grobove, pa naj hkrati še kakšen robnik prestavijo. Vsi, ki

ne vejo, kaj in kako, naj pridejo po maši na pokopališče, kjer jim bodo skupaj s cerkvenimi odborniki na licu mesta pokazali, kaj in kako so se namenili in odločili.

Turnarca je šele zdaj prav razumela pridigo – gospod Slavič so zastavili besede o potrpljenju, strpnosti, razgretih glavah, enakosti vseh pred gospodom, v resnici so pa hoteli, da živi med mrtvimi naredijo red: spomenike da je treba v ravne vrste postaviti, take bodo potem tudi steze mimo njih, poravnani bodo potem tudi vsi ob nogah svojih pokojnih, ki bodo za vse svete drli sveče prižigat in spomin obudit ...

Kaj pa pokojni? Kdo in kako pa njih poravnati, da jim ne bomo po glavah hodili in na nogah stali, če bomo samo robnike in spomenike zamikali?

Ne, ne boš, Slavič, se je pridušala sama pri sebi že v božjem hramu, še preden je bil ite missa est odpet.

Po maši je ni neslo na britof, pač pa naravnost domov. Je pa dala potem po Pepi, ki je šla v sredo k jutranji maši, župniku pošto, da jo je jeza prejšnjo nedeljo domov gnala, zato ni na britofu čakala, da pa bo čakala gospoda in odbornike naslednjo nedeljo. Po maši. Ob grobu. Svojem. Naj pridejo, če se jim zdi treba, čeprav ve že zdaj po hčerki povedati, da bo brez haska. Čez čas je zadnji stavek nazaj vzela in naročila, naj pri gospodu župniku konča s tistim, da bo ob svojem grobu do njegovega prihoda strpela.

In se je takoj po nedeljski osmi maši z vsemi tremi hčeraми vkopala ob vznožju Tihega doma Turnarjevih. Vse je vedela in videla, preden so se postavili gospod župnik in njegovi na gornjo stran, za nagrobnik.

»Gotovo veste, zakaj smo tu: vi in mi,« je potipal njeno voljo Slavič.

»Če bi za vašo zagvišno vedela, ne bi sem hodila,« je takoj na ostro zastavila Turnarca, čeprav je bilo vsem jasno, da vse ve.

»Nekaj reda bi radi naredili,« ji je pomagal po spominu potipati kaplan.

»Med mrtvimi?« se je začudila. »Kako mlad ste še, gospod kaplan, da lahko kaj takega rečete,« mu je zabrusila in tako vzela pravico do besede.

»No, če se med seboj zbogamo živi, od tega tudi mrtvim kaj ostane,« je skušal zgladiti spor župnik.

»Moji mrtvi zadelj mene in mojih lahko mirno spijo,« je skušala končati razgovor tako, da se je začela napravljati na odhod. Razklenila je roki, vzela črno torbico izpod pazduhe, kjer jo je dotlej stiskala k životu, in prijala za ročaje ter si jo obesila v pregib levega komolca, obrnila se je proti Uršlji ...

Zdaj so gospod videli, da bo treba zmetati adute.

»Glejte, mati, samo vaš in Črničnikov grob bi bilo treba poravnati, pa bi bila v tej vrsti, kjer zdaj stojite, linija poravnana.«

»Sem že tudi sama pogledala in preštela. Če res vsem pašejo vaše prekucije s pokojniki, naj se pa ostalih devetnajst po nas in Črničkih poravna.«

»Črničniki so že skoraj rekli ja. Menda ja ne bodo vsi drugi zaradi vas ...«

»Zaradi mene? Zaradi mene naj ostane, kot je. Mora ostati!«

»Devetnajst grobov predstavljati zaradi vaše trme. Po zobeh vas bo vlačila cela vrsta.«

»To je manj hudo, kot pa gledati v gomilo, pa vedeti, da tam ni tistega, kar bi moralo biti.«

»Bo pa potem ostalih devetnajst enako trmarilo!«

»Zato pa naj ostane tako, kot je. In bo mir kot do zdaj!«

»Za dobrega četrt metra gre, nič več.«

»Svoj kos božje njive smo kupile, iz Sarajeva smo oba pripeljali, da smo ju doma pokopali, zdaj naj bi jima pa po glavah hodili – samo zato, da bodo steze med grobovi ravne?«

»Turnarca, pogledjte ... Posvečena zemlja je ...«

»Ne, ne pustim!«

»Pomislite, da so drugi ...«

»Ne dam! Niti milimetra ne!!«

»Pa če bi ju pokopali ...«

»Ne bomo ju še tretjič pokopavali!«

»Samo pogledjmo. Samo toliko odpremo grob, da vidimo ... Mogoče krsti sploh nista tako visoko.«

»Jaz sem ju pokopavala in jaz vem, kako ležita.«

»Mati Turnarca ...«

»Mati Turnarca, mati Turnarca ... Saj prav zategadelj ne pustim. Ker sem mati.«

»Glejte, vsi farani ... No, skoraj vsi so si

že dali reči. Saj niste edini. Na spodnji polovici jih bo popravljalo sedemnajst,« se je zdaj oglasil prvi med odborniki in prvi za župnikom, Šurc.

»Kar rečeš, je vse zastonj!«

»Mati, tudi ko smo elektriko vlekli k bajti, ste najprej robantili ko sto hudičev ...«

Šurc se je spogledal z gospodom, ki je sklenil roke in se zazrl v nebo:

»No, le bolj zložno, na božji njivi smo ...«

»S koso ste nam branili, da bi na travniku telegrafnico postavili. Zadelj škode, ki da jo bomo naredili, ste trmarili in gonili svojo.«

»Šurc, ti se spoznaš na štrom in tam ti dam vse prav. Še zdaj s tvojo lučjo svetimo. O mojih mrtvih pa lahko govorim samo jaz.«

»A se bomo zdaj samo pri vas izogibali?«

»Tako mora biti. Lažje se bo ogniti, pa četudi tisočkrat, kot pohoditi!«

»Mati, pa saj so že osem let pokojni. Prekopali ste jih vmes, presule in pomešale so se kosti ...«

»Zame še vedno ležijo tako, kot sem jih spravila k zadnjemu počitku.«

»Pametna ženska ste ...«

»Šurc! Od srca sem ... Zato me ti ne moreš zastopiti! Ker ga nimaš.«

Slavič so sklenili roke na trebuhu, Šurc si je vrnil klofeto na glavo, ostali odborniki so se začeli nervozno prestopati, saj ni nič kazalo, da bi Turnarca ...

»Mama, kaj pa če ...« se je oglasila Kristina.

»Sem že jaz vse povedala. Ni treba še enkrat govoriti, saj nismo v mlinu.«

»Mislila sem ...« je poskusila znova Kristina.

»Na božji njivi se šepeta, ne pa preračunava,« jo je ukorila, da je bil mir.

Z očmi je še enkrat premerila svoj grob, se pokrižala in obrnila. Enako so pohitele ponoviti tudi njene tri – zdaj že babe. Potem so se v gosjem redu namenile k osrednji pokopališki poti, toda odborniki z župnikom za sabo so se podvivali po drugi strani in jih ustavili nekaj metrov pred križanim, ki je sredi pokopališča mir delil med ene in druge, žive in mrtve. Spogledovali so se hip, dva, potem pa je stara stopila iz pošvedranih nizkih črnih čevljev, jih zavila v kos časopisa, ki ga je vzela iz zakmašne torbe, in

narejeni punkeljc spravila pod roko, potem pa sitno ukazala:

»No! Nisem še v zadnji obuži. Dokler me ne pokopljejo, po meni in mojih ne bo nihče tical.«

Moški so se kujavo spogledovali in se odločali. Čakali so na gospoda. Ko so videli, da ne sili v živi zid sredi poti, so se le toliko prestopili, da je lahko stopila skozi nehote narejeni špalir iz petih dedcev in kaplana ter se s svojimi namenila domov.

Po treh, štirih korakih so se najprej ustavila dekleta, korak potem tudi Turnarca. Do obisti so se morale poznati, zakaj brez besed so se zlagale kot sekunde v minuti.

Obrnila se je samo mati:

»Gospod župnik,« je rekla čez glave odbornikov, »če se bodo kdaj tudi z vami namenili kaj takega narediti, bom enako neizprosno na božji strani.«

Otalarjeni Slavič je imel nekaj čez štirideset let in najprej ga je zoprno stresnilo. Kaj le vidi, trma trmasta, za svojimi besedami!? Mati bi mu lahko bila, toliko je starejša, pa mu obeta, kako bi ga po njegovi smrti znala v bran vzeti. Čigave in kakšne moči nosi v sebi, sibilas sibilasta?

Preden je uspel misel v besede spraviti, se je mati že obrnila in odšla proti okovanim pokopališkim vratom. Tri Turnarce so stopale za njo in molče jemale za vzorec, kar so videle. Zna biti, da bodo še kdaj v življenju uporabile naučeno.

Ko so se v gosjem redu obrnile levo in bile že mimo pokopališkega zidu, so toliko postale, da so snele čevlje in jih za opetnike obešene na kazalce in sredince desnice začele pozibavati v ritmu svoje hoje domov.

»Mama, kako ste se domislili onega s čevlji na pokopališču?«

»On mi je prišepnil.« In je pogledala v nebo, se blago nasmehnila in dodala: »Nisem razumela. Je pa pomagalo.«

*

V tretji liniji gornjega kvarta na zahodni strani pokopališča so Črnivski ugodili gospodu Slaviču in njegovim cerkvenim odbornikom, tako da je dogovorjeni red in strogo linijsko poravnavo podiral le še Turnarčin grob. Zajedal se je za več kot do polovice v

kake pol metra široko potko, ki je mejila na sosednjo vrsto, tako da so morali Ledijenki, ki so imeli grob na nasprotni strani te ožine, za vse svete stati na sosedovem svetu, ko so prihajali k svojim.

Tako je ostalo šestnajst let, ko je bilo treba na turnarjevini spet zakopati. Ko sta grobarja prikrapala dovolj globoko, sta se čudila, ker sta se prikopala do dveh trug, ki nista strohnili in sta lahko stala na njih. Poslala sta po gospoda Slaviča in ga pobarala, kaj in kako je na stvari, pa jima ni nič razlagal, samo zabičal, naj pustita vse tako, kot je, da pa bodo Turnarco v grob položili za glavo nižje, kot sta krsti, na katerih sta si oddihovala med spraševanjem s čikom v ustih.

»Ampak grob, gospod župnik, grob je iz linije in zdaj bi lahko ...« sta se začela sliniti kopača, a ju je Slavič koj utišal.

»Nobenih računov ne bomo brez nje poravnavali. Tako naredita, kot sem rekel. Da ji ne bodo po glavi hodili, ko bodo trme turnarske enkrat grob le poravnale,« se je odločil in naročil gospod.

Tako se je tudi zgodilo. Turnarčina glava je zdaj položena tam, kjer je srce njenega moža. Ležita tako, kot sta davno nekoč stala na poročni fotografiji: ona je bila za glavo manjša od njega, pa jo je kmečko sramežljivo nagnila proti njegovim prsim. Pravzaprav k srcu. Bog ve, če je v tostranstvu kdaj našla priložnost, ko bi mu lahko povedala, kako ga ima rada. No, bo pa to storila zdaj, če se ji bo to še sploh zdelo vredno.

Ko so čez leta novi ta mladi Turnarji po novem klicu prvega in najmogočnejšega spet urejali grob, so se čudili šlampariji rodu in so sramežljivo poskrbeli, da so robnike pomaknili za četrto metra nižje. Tako je zdaj steza tudi v tretji liniji gornjega kvarta (zahodna stran šmarškega pokopališča) ravna, geometrija zadovoljna, vse je v skladu s predpisanim grškim čutom za lepoto, ne tako davni spomin je mrtev, zgodba končana, kdo ve kje pa je že vzpostavljen prostor za novo Antigono.

Ponočni obhod

LEPOSLOVJE

Nepozabljivo pa vmes tudi neprijetno bilo je moje bivanje v Kamci blizu Maribora. Kraj je izborno lep, blizu mesta in vendar na deželi, obsajen s prelepim sadnim drevjem in hribi polni vinske trte. V spomladi je Kamca res skoro rajska, le ljudstvo v vasi se da od nemčurjev iz Maribora vladati, torej precej nemčursko gnezdo. Res škoda za lepi kraj na Slovenskem.

Leta 1972 me je poziv rajnega knezoškofa Jakoba Maksimilijana prestavil iz Remšnika v Kamco kot kaplana h gospodu župniku Štefanu Pernal. Blaga in plemenita duša bil je rajni g. župnik, dober gospodar varčen in štedljiv, ter mu je bilo mogoče na ta način precejšnjo vsoto okoli 5000 gold. dijaškemu semenišču sporočiti. Mnogokrat mu je gospod Seidl Konrad, stotnik v pokoju posestnik v Kamci in predstojnik občine veliko sitnob napravil. To je bil človek, da je zemlja malo takih nosila. Grozno svojeglaven, surovi nemec bi bil rad vsakega Slovenca v žlici vode potopil, ko bi bilo le mogoče. Posrečilo se mu je v isti dobi, v kateri se je narodna konservativna stranka prepuščala izvolitev deželno državnih poslancev liberalcem z gospodom Brandsteterjem, za poslanca v okrajih Maribor, sv. Lenart, sl. Bistrica, Marenberg in Slovenj gradec izvoljen biti. Kot nemec rojen iz nemško=Češkega in strasten liberalec mislil je, da je ravno on poklican Slovence uničiti in iz svojega zemljišča pregnati. Največje nasprotnike v isti dobi imel pa je le duhovne, ki so po ustanovljenih liberalnih postavah spoznali, da so taki zagovorniki in poslanci na veliko škodo cerkve in naroda. Začeli so tukaj orati res ledino in obdelovati slovenske zemljane s prigovarjanjem in prepričevanjem da taki zastopniki obetajo gradove, delajo pa popolnoma nasprotno v deželnem in državnem zboru. Konrad Seidl je to kmalu spoznal, kdo mu najbolj nasprotuje in na ta način je sovražil slovenskega duhovna črez vse.

Isti je pri kmetih ogovarjal, črnil in kie je le bilo mogoče nasprotnike duhovščine napravil iz predstojnikov in občinskega svetovalstva.

Tako moral je tudi velecenjeni g. Štefan

Pernal kot iskren Slovenec in narodnjak neko grenkobo po Seidlovih kapljicah požreti. Meni se je tukaj dozdevalo primerno in celo opravičeno zoper takega trinoga postopati kjer in kako je le bilo mogoče. Izvolil sem si sredstvo za tako delo Slovenskega Gospodarja. Njegov urednik, tačas g. dr. Lavoslav Gregorec rad je sprejemal članke z napisom »Kamški strah«. Skoro vsaki teden je Sl. Gospodar prinesel častitim bralcem kako poleno, ki se je v Kamškem strahu pod noge vrglo. Omeniti hočem le eden dopis, v katerem se tako precej očitvidno Seidlova očetovska skrb za Kamčane dokazala. Bil je namreč šolski račun tako narisan, da je vsakega Kamčana globoko v srce ganilo. Oča Seidl se je trudil za stavbo novega šolskega poslopja. Isto je lepo, in kinč vse Kamce, a kaj pomaga kinč, če je le bila šola molzna krava za Seidla. Čudno se je dozdevalo meni, da je okrajni šolski svet vsako leto šolski račun od Seidla sestavljen potrdil. Iz desetletnih računov se je dokazalo, kako je oče Seidl gospodaril. 5000 gold. so Kamčani najeli denarja za stavbo nove šole in so že deset let plačevali obresti in glavnice, pa v desetih letih so doplačali 8000 gold, dolžni pa so bili 10.000 gold. avstr. velj.

Strašanski hrup je napravil Sl. Gospodar z istim računom. Seidl se ve da je na noge stopil in Sl. Gospodarja sodniji naznanil. Bil sem poklican pred sodnika v Maribor h g. pristavu Nadamlenski. Ta me nagovori: »Kako pa si upate kaj takega časniku objaviti?«

Odgovorim mu: »Zakaj ne, saj imam potrjene račune okrajnega šolskega sveta v Mariboru, in po istih računih se do pičice istina dokaže.« »Imate li račune pri sebi?« me nagovori pristav. »Tukaj so. Računite le sami gospod sodnik in kmalo vam bo jasno, da ni nikaka laž.«

G. Nadamlenski vzame račune in je na drobno preišče in sošteje. Celu uro sešteva in primerja in na stanje reče: »Pri moji duši, istina je.«

Takrat je Seidl tožbo zoper Sl. Gospodarja ustavil, ker se je z g. doktor Lav. Gregorcem pogodil. Uredniku je tudi bilo nekoliko ležeče

na tem, da ne bi stvar prišla pred porotnike, kajti takrat se je celo resnična resnična slovenska ali narodna pravda zgubila. Imeli smo preveč nasprotnikov in zagriženih sovražnikov. Tudi knezoškof Jakob Maksimilijan je dr. Gregorecu rekel: »Eden bo uničen ali vi g. urednik ali pa Seidl.« Bilo je torej pomisliti vsako daljno toževanje. Liberalci imeli so preveč privržencev in pogodila sta se urednik in Kamški strah, da ni prišla stvar pred porotnike k črni sodnji v Celje.

Da še bolje dokažemo Seidlovo strastno jezo do mene hočemo navediti zjedinenje vseh petero občin v Kamci pod eno občino, v kateri bi bil Kamški strah gospod nad vso Kamco.

Poklical je prebrisani Kamški strah vse predstojnike in jim predlagal: »Vam je li po volji da se zedinimo tako, da bo vsaka občina imela svojega predstojnika, le uradovanje bo v Kamci, in eden sluga za vseh pet občin, kateri tedaj lahko izhaja in službo pošteno opravlja. Vsaka občina pa itak ne more zadržati svojega občinskega sluga. Če se pa združimo mu lahko kupimo sablo pa tudi primerno obleko.«

Vsi so bili s takim predlogom zadovoljni in se na prazen papir podpisali. Pa zviti Kamški strah je vendar drugače mislil, ker je podpisati dal vse odbornike vseh petero občin na karto bianko, tako se imenuje prazna pola brez glave. Slej, ko nobenega ni bilo zraven pa je svojem mnenju zapisnik napravil, in ta se je glasil:

Kamca, Selovce, Rožbah, Brestenica in Šober se zedinijo tako, da druge občine neha-
jo za se občine biti.

Podpisi.

Dobil sem po naključbi isti zapisnik v roke od občinskega pisarja, kojega sem prepisal in nesel od predstojnika do predstojnika in vsakemu razložil, kaj namerjava Kamški strah z občinami napraviti in to povzročilo strašanski boj.

Petkrat so morali vsi občinski predstojniki k okrajnemu glavarju Maribor iti in prisegati, da se to ni sklepalo in tudi nikol privolilo, le podpisali smo prazen papir, saj tudi nočemo, da bi nas vse Seidl v svoji oblasti imel.

Ker se je nato zedinjenje občin rastrgalo je Kamški strah pri seji rekel: »Namenjeni smo bili se zjediniti pa ta hudobni kaplan je letal od predstojnika do predstojnika od občine

do občine in zdaj se menda še dve občini ne boste zedinile.« Tako je tudi bilo, kajti hotel je celo sv. Križ ki spada k občini Šober pod svojo zastavo spraviti. Križančani pa podučeni po provizorju Mateju Fideršek niso hoteli ničesar slišati o zjedinenji in razpadel je Seidlov »pašalik«.

Grozno bi gospodaril kot majhen kraljič v tako veliki občini.

Da bi Kamškega straha še bolj rzjarili in ga pred svetom osmešili narisali smo 5 občin in v vsaki občini stal je predstojnik, ki je imel vrv okoli vratu. Seidl pa v nekem kotu stoje in se podpiraje na neko peč je vlekel iste predstojnike z napisi.

*»Zeihn Schimmel, zreig Schimmel,
Nacher gema Gemunden dreschen.«**

Iste karte so se v neki viharji noči v Mariboru na javne ogle prilepili. Zjutraj neko nedeljo je vse polno ljudstva pri istih kartah bralo in se smejalo.

Eno tistih kart dobil je Kamški strah v spomin, druge pa so se shranile pri glavarstvu, kajti redarjem se je zapovedalo iste karte pobrati in glavarstvu izročiti.

Vse to je bilo gradiva dovolj. Pa sem znal pri občinstvu celo pri posetnikih iz Graca n. pr. Hutembrenu delovati in agitirati za občinsko volitev zoper Seidla.

Posrečilo se je tudi leta 1876, da smo Kamškega straha iz občine spravili v vseh treh razredih, tako, da še s svojimi prikamači v odbor ni bil voljen.

Skoro s solznimi očmi je slovo vzel od Kamčanov rekoč: »To imam za trud, žrtvovaje se za vas, da še v odbor nisem več izvoljen.«

Ta volitev bila je tudi začetek njegovega propada in pogina. Kmalo je vseh 15 častnih služb bil rešen. V grozni jezi je nekda rekel svojemu pristašu, ki pa ni mogel za zobmi obdržati, kar se mu je v tajnosti povedalo: tega prokletega farja bom res ustrelil.

Tega sicer ni storil, tudi ne nameraval, pa kar je obljubil v življenji, moral je po smrti izpeljati.

Ko je Seidl v Kamci veljavo izgubil in ni več mogel gospodariti in zapovedovati se mu je Kamca tako pristudila, da je svoje posestvo ali bolje svoje žene posestvo, kajti sam ni nikoli imel premoženja, prodal in se v Maribor preselil.

Pri sledečih državno poslanskih volitvah

tudi ni bil več izvolen, mesto njega je postal državni poslanec konservativni gospod baron Gödl.

Pri okrajnem zastopu še je nekako službo imel po milosti mariborskih liberalnih očeti.

Kmaló so ga jele tudi telesne moči zapuščati in lotila se ga je vodenika, ki ga je tako dolgo mučila, dokler ni svoje burno življenje sklenil. Isti teden, ko je v Mariboru zaspal se ve brez spovedi in prejemanja svetih zakramentov za umirajoče, kajti gospod dr. Teuš ga je prišel nagovarjat za spoved in za prejemanje svetih zakramentov za umirajoče,

pa rekel mu je: »Ne bo treba!« se je nekaj zgodilo, kar človeka nehóte še bolj oživlja za duševno življenje po smrti.

Ob polnoči sem se prebudil in ni mi bilo mogoče zadremati. Ves trud da bi zaspal bil je zastónj. In ko sem tako v postelji ležal premišljeva je preteklo in prihodnje življenje, kako se je zgodilo in kaj še zna priti sem zaslišal enok škripanje in odperanje duri iz dvorišča.

Na mislim, kaj le bo, kdo le zdaj ob polnoči hodi in duri odpera.

Bil sem že namenjen iti gledat, misleč nehóte morda si dekla kako nepostavnost

Ponočni obhod.

Nepozabljivo pa v mestu, ki ne prijetno bilo je moje bivanje v Kamni blizu Maribora. Kraj je izbornó lep, blizu mesta in vešar na ščeli, obsejen s najlepšim sadnim brejem in hribi polni vinske trte. V spomlad je Kamna res skoro rajsko, le ljudstvo v njej se še od nemčújev iz Maribora vlede, borej precej nemčúsko gojstvo. Res škoda za lepí kraj na Slovenskem.

Leta 1872 me je poziv rajnega knežóka, fa Jakoba Maksimilijana predstavil iz Kemšnika v Kamni kot kaplana k gospodu župniku Štefanu Pernavol. Šlaga in pleme nita Lusa bil je rajni g. župnik; Lober gospodar varčen in štediv, ter mu je bilo možno na ta način precejšnje svoto okoli 15000 golt Lijaškemu semenišču sporočiti. Mnogokrat mu je gospod Šeidl Konrad, stotnik v vojski posestnik v Kamni in predstojnik občine veliko sitnó napravil. To je bil itonek, da je zemlja malo takih nosi. Grozno svojeglava, suroví nemec

dovoljuje. Pa začudim se ne malo, ko začne nekdo iti po stopajicah v nadstropje in s čevlji škripati lepo počasi od stopnje do stopnje čof čof čof.

»Kaj bo,« si mislim, skoro me je strah jel premagovati, kajti na Remšniku nikdo ni nosil takih čevljev, večinoma le coklje, kojih glas je klopoti, klopoti. Poslušam in že redko po sapo hodim, ko trikrat potrka isti obiskovalec na duri in »bum« ustreli, kakor sicer z revolverjem ali samokresom; potlej zopet po stopajicah škripaje gre nazaj, duri na dvorišče za seboj zapre in bilo je zopet vse mirno. Pregledal sem vse in drugi dan popraševal

domače, pa nikdo ni slišal kaj, kakor le jaz sam.

To se je zgodilo ako se ne motim vsredo isti teden ko je Seidl umrl in v soboto sem v južno štajerski pošti bral:

»Konrad Seidl je umrl.«

Spomnil sem se nekdanjega protenja Seidlovega »tega prokletiga farja bom ustrelil«.

To je istina, ne sanje tudi ne sleparije. Konrad Seidl je obljubo moral po smrti izpolniti, pa svinca si ni mogel več kupiti. Napravil sem zanj memento. Bog mu bodi milotjiv, ako zasluži.

LEPOSLOVJE

Manj znane besede iz besedila

kinč – (zastarelo) okras, okrasje, naki

goldinar – denarna enota stare Avstrije,

zlatnik, srebrnik; renski goldinar

pristav – pisarniški uslužbenec po končani

pripraviški dobi in opravljenem

strokovnem izpitu (gozdarski

pristav, sodni pristav ...); nižji

oskrbnik, zlasti graščinski

sluga – kdor v kaki ustanovi opravlja pomo-

žna dela (šolski sluga, sodni sluga, občinski

sluga ...)

provizor – župnijski upravitelj

glavarstvo – urad okrajnega ali okrožnega

glavarja

agitirati – pridobivati koga za kaj

nepostavnost – nezakonitost

memento – svarilo, opozorilo, spomin,

opomin

memento mori – (lat.) spominjaj se smrti;

misli na smrt

* Vleci Šimel, vleci Šimel,

potem greva na (skupno) mlatišče.

Besedilo – iz rokopisa v tipkopis prestavljeno – je posređoval Mirko Kogelnik (ki tudi hrani original), doma iz Šentjanža nad Radljami ob Dravi: Kogelnik je samouk kipar in slikar, sicer pa ljubiteljski raziskovalec kulturne dediščine in zbiralec vsega, kar je v zvezi z življenjem in delom prednikov iz okolja, v katerem živi.

Prepis besedila je zvest originalu, (zato tudi niso odpravljene jezikovne napake). Op. ur.

Levo: faksimile prve strani rokopisa

Jurij Žmave

Rojen 26. 3. 1843 v Zg. Voličini, umrl 13. 1. 1903 v Gradcu v bolnišnici usmiljenih bratov, posmrtno ostanke so pripeljali s konji 16. 1. 1903 na Remšnik, kjer je želel biti in je tudi pokopan.

V duhovnika je bil posvečen 19. 7. 1868 v Mariboru, takoj poslan v Gornji Grad za drugega kaplana, od tam pa na Remšnik (od 11. 12. 1868 do 1. 8. 1871 provizor, do 4. 6. 1872 pa kaplan). Z Remšnika poslan na več župnij: Limbož, Svečina, Pesnica, Kamnica (tu od 4. 12. 1881 do 22. 4. 1882). In nazaj na Remšnik (tu od 23. 4. 1882 in do smrti).

Priljubljen in cenjen dušni pastir, velik narodnjak.

»Ahti, pada!« je odmevalo po planini.

Skupina osemnajstih gozdnih delavcev je sekala drevje v velikem gozdnem kompleksu Frnačevo pod Raduho. Njihov vodja Krumpačnik, debel, že kar prileten možakar, se je z veleposestnikom Grabom dogovoril za posek in spravilo lesa na dvajsetih *johih*, do šeste cole. Računal je, da bo padlo okrog tri tisoč kubičnih metrov lesa.

Krumpačnik se je na delo dobro spoznal. Že njegov oče je znal posekati drevo, narediti rižo in spraviti les kakšen kilometer daleč. Sin Jože je vse življenje to delo spremljal in se postopkov dodobra naučil. Kot brihtnega poba so ga v cesarski vojski določili k topničarjem. Naučili so ga pisati in računati. Predvsem računskega znanja si je pridobil od svojega narednika toliko, da je znal izračunati kote, poznal je način, kako izračunati potrebne ure za kakšno delo, in vse zapiske si je pridno shranjeval.

Prvo svetovno vojno je nekako preživel. Seveda ni manjkalo strahu pred topovskimi izstrelki, ki so jim bili artileristi večkrat pomembna tarča, včasih je tudi bukovo listje nadomestilo hrano, a kljub vsemu se jim je godilo bistveno bolje kot pešakom.

Po končani moriji se je vrnil in pričel s *cimperskimi* deli. Rad je postavil kakšno ostrežje na hiši ali hlevu, vendar ga je močno vleklo v gozd. Rad bi delal tisto, kar ga je naučil že oče, izdelave riž. To mu je pomenilo veliko, ni bilo samo delo, bil je nek izziv, tekmovanje, rad je bil ponosen na svoj izdelek.

Vedel je, da če ne bo prav izračunal, mu bo v ovinkih iz riže metalo največje in najtežje hlode, če ne bo gladkega dna, mu bo lastnik odbil pri plačilu vse razcefrane in razcepljene hlode, če ne bo na koncu dobre rampe, ga bodo preklinjali *furmani*, če ne bo dobrih delavcev, bo potrebno še več ljudi na *poštah*, in še je bilo možnih pasti.

Rad je imel te izzive, rad je imel denar za pošteno opravljeno delo in zelo rad je slišal pohvalo, ko so že delavci med seboj rekli, da posadka in delo *štimate* in da Krumpačnik pač zna.

Skupina je pričela s sečnjo že marca. V posameznih jamah je bilo še meter snega, grebeni pa so bili že kopni. Krumpačnik je za delo najel v glavnem *Štajerce*, kajti *Korošci* so raje delali prav tako težko, pa bolje plačano delo v rudniku svinca.

Poznal jih je. Veliko je bilo njegovih letnikov, stanovali so po okoliških bornih bajtah in brez izjeme so imeli velike družine. Njihovo delo in življenje sta bila težka.

Na ravnini, na nasprotni strani delovišča, so si postavili tri *škurnate bajte*, v njih so iz okroglic zbili postelje in pred bajto naredili ognjišče. V posteljah je bila v glavnem praprot, prekrita z debelimi vojaškimi koci, in takšne postelje so bile raj za bolhe.

Delali so od jutranjega svita do mraka, v skupinah po dva. Krumpačnik je znal organizirati delo. Imel je sedem parov, ki so podirali, razrezovali in lupili drevje, trem starejšim, najbolj izkušenim, je zaupal pripravo orodja – *amerikank*, *sekir*, *šepserjev* in *najevnikov*, pri bajti pa je pustil kuharja. Na jedilniku je bila najbolj običajna hrana – močnik, le včasih sta enoličnost dopolnila zabeljen fižol ali pa na palicah nad ognjem pečena slanina. V bližini *holcarskega naselja* je tekla bistra studenčnica.

Delo je trajalo od ponedeljka do sobote popoldne; takrat so delavci pobrali svoje borno imetje in jo mahnili čez Smrekovec na domove. Dostikrat jih je namesto doma videla gostilna v Lučah in marsikdo jo je v ponedeljek kar od tam mahnil nazaj v koroške gozdove. Kar precej je bilo koncev tedna, ko jih žene in otroci sploh niso videli.

Krumpačnik je bil znan kot pošten plačnik. Res je po *ših*tu dal malo manj, vendar si se lahko zanesel, da boš plačan po dogovoru. Dogovor pa je bil tak, da si do konca dela prejemal akontacijo, na koncu pa je bil poračun. Izplačila so bila tedenska in marsikatera plača je končala v gostilni v Lučah ali Črni, žene in otroci pa so jedli le tisto, kar je zraslo v okolici njihovih podnajemniških bajt, in to so morali z delom odslužiti.

Ob sobotah ponoči so se v gostilni v

Lučah dogajale čudne stvari. Natararice so bile v glavnem iz južnih dežel in navadno so v te kraje prišle za boljšim zaslužkom s splavarji. Pustile so se prijeti za *tazadnjo*, za dober denar pa je pri njih prespal tudi ljubezni potreben *holcar*, *koroški knap* ali pa sramežljiv, po navadi vinjen *paver*.

Ko se je zaključila sečnja, se je pričelo z izdelavo riže. Krumpačnik je bil vedno več pri delavcih, v rokah pa je nosil papir ter nekaj preračunaval in risal. Les je bil posekan in olupljen. Ob stezah so čakali zavitki smrekove skorje, ki so bili v lasti Krumpačnika. Prodal jih je tovarni tanina na Prevaljah in so mu pomenile kar lep dodatni zaslužek.

Večina delavcev je šla na izdelavo riže, mladi, neizkušeni, močni fantje pa so do glavnega jarka spravljali olupljen, že kar suh les. Krumpačnik je določil vodje odsekov, sam pa je delo nadziral.

Najmlajši so izdelovali *macesnove cveke*, ki so služili za povezavo – namesto dragih žeblicev in *klanf*. Uporabljali so suh, lepo raščen macesnov les, ki se je kasneje v riži navlažil in prijem je bil še trdnjši. Starejši, z izkušnjami, so pripravljali *koze*, Krumpačnik pa je s križem preverjal višine med kozami. Večina delavcev je bila izkušenih. Krumpačnik je poiskal ljudi, katerim ni bilo potrebno vsake stvari pokazati s prstom.

Mojster Krumpačnik se je tokrat dogovoril, da se bo lahko po riži spravljalo les osem let. To je pomenilo veliko tveganje, se je pa vsekakor dobro vključilo v ceno. Res je bilo v ekipi precej izkušenih, res dobrih delavcev, vendar pri tako dolgi in na tako težkem terenu postavljeni riži še nihče ni sodeloval.

V tej posadki pridnih mož je bil tudi mali, drobni in tihi Kogelnik. Nosil je potlačen, zamaščen klobuk in zaradi tega so ga začeli klicati Kajuh. Nič se ni oziral na zbadljivke. Kolegi so vedeli, da po malem tudi *raubšica*, posebej kako soboto zvečer in nedeljo, ko ni bilo *ših*. Tudi sodelavci niso bili brez takšnih grehov, tudi njim je teknil kakšen golaž zraven polente ali žgancev, pa tudi kakšna dimljena, posušena noga srnjaka ali gamsa je izboljšala okus fižola.

Paziti so se morali grofovskega *forštnerja* Gustlna, ki so se ga vsi bali kot peklenšček križa. Poleg varovanja gozda in označevanja za posek je imel na skrbi tudi kontrolo lova

v *Grofovskem*. Bil je dober lovec: majhen, okreten, že od malih nog vaje gozda, in rad je slišal, da se ga ljudje bojijo. Veliko mu je pomenila grofova pohvala, da je *lovišče polno*. Še Krumpačnik se ga je bal. Zadosti je bilo izpuščeno drevo za posek nad šesto colo, še hujše pa je bilo *oranje*, kadar je po sečnji ostalo drevo, ki je bilo po nesreči olupljeno.

Holcarji so se večkrat pogovarjali, da bi ga nekje na samem pričakali in pretepli, vendar te korajže vseeno niso zbrali. Gustlna je spremljala prelepa *boroveljska bokarica*, grofovo darilo za vestno opravljanje dela. Zavedali so se, da bo streljal takoj, ko se bo znašel v nevarnosti. Gustl je sumil, da mu nekdo *pomaga* pri odstrelu srnjakov in gamsov in še kako dobro je vedel, da mu manjkajo predvsem mlajše živali. »Se bova že srečala,« je velikokrat dejal kar na glas sam zase ob obhodu lovišča. Res ni imel ideje, kdo bi to lahko bil. Strelji so bili redki, po vsem lovišču in v vseh mogočih urah. Moral je biti dober poznavalec lovišča in divjadi, kajti tudi sam je težko uplenil srnjaka ali gamsa sredi dne.

Kogelnik ali Kajuh, kot so ga zaradi potlačenega in postrani stoječega klobuka klicali sodelavci, je bil tih, vase zaprt, včasih se je zdelo, da celo preveč bogaboječ možic. V višino ni meril več kot sto petinšestdeset centimetrov, zelo drobne postave in z izrazito mišičastim telesom. Težko mu je bilo določiti starost. Sodelavci so ga ocenjevali na štirideset let, kajti najstarejši sin jih je imel že osemnajst. Za delo skoraj ni bilo boljšega. Okretnosti, iznajdljivosti in izkušenosti mu ni manjkalo, kajti že pri petnajstih letih je sodeloval pri izdelavi dolge riže na Koroškem in od takrat naprej skoraj pri vseh večjih. Začel je z delom *macesnovih cvek*, nadaljeval s privlačenjem in spravilom hlodov za izdelavo riže, zdaj pa ga je Krumpačnik uporabil za izdelavo najzahtevnejših *koz* in zaključka riže. Lahko mu je zaupal. Tokrat je bil pri izdelavi zaključka riže. Tu sta bila zraven še njegov sin in sosedov petindvajsetletnik, ki je kar kipel od moči. Kajuh ju je predvsem usmerjal in na koncu povezoval, kajti največ zastojev je bilo navadno na koncu riže.

Koncem julija se je s sečnjo počasi zaključevalo. Les se je čedalje slabše lupil, dogovorjena količina je bila posekana in če so hoteli izkoristiti vse hladne mesece ob koncu tega

leta in začetku naslednjega, so morali pohiteti z delom. Krumpačnik je še dodatno najel nekaj ljudi in delo na okrog tri kilometre dolgi riži je dobro napredovalo. Vodje skupin je Krumpačnik izbral izmed najizkušenejših in preverjenih delavcev, ljudi pa je razporedil predvsem po znanju. *Koze, zaključek in ustje* so delali najboljši, kajti prav tam je prihajalo do zastojev, medtem ko so pripravljali les za spravilo predvsem mladi in močni.

Delo je dobro potekalo; suho avgustovsko in septembrsko vreme jim je šlo na roke. Koncem oktobra je bila riža pripravljena. Vsi delavci so šli pomagat spravljati les do riže, kajti v teh višinah je lahko kaj kmalu padel sneg in hlosti bi lahko ostali v gozdu še naslednje leto. Takrat pa bi Frnač močno znižal ceno za posek in spravilo, kajti les bi postal črn, preležan in tudi on bi zanj iztržil mnogo manj.

Kajuh je fantoma, svojemu Janezu in sosedovemu Poldiju, pokazal, kako in kje morata izravnati zemljišče, kakšen naj bo dostop s *sanmi* do riže in kaj naj delata. Sam je večkrat izginil za dve, tri ure. Nihče ni vprašal zanj, kajti delo je bilo kvalitetno opravljeno in Krumpačnik mu ni zameril, četudi je včasih izvedel, da ga nekaj časa ni bilo.

Kajuh je imel pod Kozjo pečjo skrito lično italijansko puško, ki jo je prinesel s fronte v dolini reke Soče. Kar precej truda in nekaj strahu ga je veljalo, da jo je razstavil, ukradel precej streliva zanj in jo prinesel domov. Krogle je na koncu malo, pa vendar zelo enakomerno pobrusil, kajti vedel je, da srnjak ali gams, ustreljen s tako pripravljenim strelivom, lažje obleži v ognju.

K lovu sta ga vlekli dve stvari. Velika družina je zahtevala še dodatni kos mesa, pa tudi lovska strast je bila dodatni motiv. Vsako rogovje srnjaka ali gamsa je lepo očistil, prekuhal in obral vse koščke na njem ter shranil v star vojaški kovček na podstrešju, ki se je dal zakleniti.

S seboj na lov je jemal le najstarejšega sina Roka. Močan osemnajstletnik se je od očeta učil gozdarskih in lovskih mojstrov in pridobival na izostritvi čutov. Naučil se je že zalesti gamsov trop, znal je priklicati srnjaka, spoznal je navade divjih golobov in še posebej je užival, ko je lahko v jesenskem času s čarobno piščalko priklical jereba.

Kajuh je za lov izkoristil skoraj vse proste trenutke, ko je vedel, da v lovišču ne bo žive duše, ki bi ga zatožila grofovskemu *logarju* in *jagru* Gustlnu. Le-tega se je Kajuh bal in ga po svoje tudi spoštoval.

Gustl je bil vitalen petinštiridesetletnik. Izhajal je iz močne gruntarske družine in že kot mlad fantič se je naučil lovskih spretnosti v domačem lovišču. Odličen učitelj in vzornik mu je bil stric, ki je živel neporočen na gruntu, in le lov je bila stvar, ki ga je zanimala. Stene v domači hiši so krasila mogočna rogovja srnjakov in roglji gamsov. Na steni pred vhodom na vrt je bilo čudovito rogovje jelena, ki je bil kar po nekaj letih premora uplenjen v gozdu Gustlnovega očeta, uplenitelj pa je bil njegov stric. Gustl si je našel dekline v sosednji vasi, prav tako na mogočnem gruntu. Grof je izvedel za njegove lovske spretnosti, ponudil mu je službo in *logarnico*. Skrbel je za nekaj tisoč *johov* veliko posest in hkrati v njem nadziral vso dogajanje.

Imel je dve hčerki, osemnajstletno Marijo in šestnajstletno Jožico. Le malokdo je vedel, da starejšo Marijo rad vidi postavni Kajuhov Rok. Sestajala sta se zelo poredko in zelo na skrivaj. Pri majhnem, zapuščenem mlinu sta si pustila znamenje, kako in kdaj se dobita. Ni šlo drugače, kajti Gustl je bil strog mož in ne le od hčerk, tudi od žene je zahteval brez-pogojno ubogljivost. Mrk pogled nad povešenimi brki ni trpel ugovora.

Ob *logarnici* sta bila lepa njiva in vrt. Za obdelavo so morale skrbeti odrasčajoči hčerki in žena. Gustl je poskrbel le, da je njivo preoral njegov brat, ki je gospodaril na domači kmetiji. Ta mu je dal tudi semenski krompir in rž za setev. Pri njem je vsako leto dobil tudi dobro rejenega prašiča in koline ob zakolu bika.

Delo logarja in jagra je bilo dobro plačano. Poleg plačila v denarju je imel zastonj bivanje v *logarnici* ter letni odstrel gamsa in dveh kosov srnjadi. Vsak občasni obisk divjega prašiča v tem lovišču je pomenil pravo hajko nanj in običajno okusno pečenko pri Gustlnu.

V gostilno ni rad zahajal. Saj je dal v družbi včasih za pijačo, a največkrat le zato, da je od holcarjev kaj izvedel o delu v grofovskem gozdu, in še bolj je vlekel na uho, kadar je kdo kaj govoril o *jagi*. Računal je na to, da se v

pijanosti kdo rad pohvali ali pa se zagovori. Malo ga je jezilo, da so se pijanci v gostilni iz njega norčevali, da v njegovem revirju poka, on pa ne odkrije *raubšica*. Res je že opazil, da mu manjka kar nekaj mlajših srnjakov, najbolj pa ga je jezil izginuli srnjak, ki je izstopal na jasi pod Hudim hribom.

Gustl je bil iz sosednje vasi in v Bistro se je moral pripeljati z močnim Puchovim kolesom. Pot ga je vodila mimo hiše Kajuhovega sorodnika in ker je ta vedel za Kajuhove lovske podvige, mu je poročal o Gustl novi vožnji mimo hiše. Na *gank* so obesili veliko laneno rjuho, ki je s svojo belo barvo že na daleč opozarjala. Gustl pa se je sam pri sebi pridušal, da se bo še bolj potrudil, kajti taki pijančki se pa že ne bodo delali norca iz njega.

Spravilo lesa se je pričelo. Po gozdu je odmevalo *kargo*, kar je bil dober znak, da je riža dobro pripravljena in da ni velikih zastojev že kar na začetku. Temperature sicer še niso bile tako nizke, da bi ostalo pomrznjeno tudi čez dan, zaradi tega so spravljali večino ponoči ob soju karbidovk, bakel in jasnih noči. Zaradi lažjega drsenja po ravnih delih riže je moral biti les po površini zmrznjen, med seboj so holcarji rekli, da mora biti *sigont*.

Spravljeno količino lesa so *furmani* s konji čez dan zvozili na nekaj kilometrov oddaljeno žago v Črni.

Ves čas se je nekaj dogajalo. Ponoči so se slišali klici *obavh*, *johi* in *kargo*, čez dan pa prijetno pribijanje klincev verig v hlode, drgnjenje verig in žvenket okrašenih konj. Za pravega holcarja so bili to najlepši dnevi. Delo ni bilo več pretirano težko, po riži je dobro *laufalo* in v prostih trenutkih je lahko *poštar* za trenutek ali dva zatisnil oči, čez dan pa si je lahko pošteno odpočil.

Kajuh je navadno po *šihtausu* vzel puško iz svojega skrivališča in šel oprezat za gamsi. Pošteno so ga mikali roglji gamsa, ki se drugače ni pridružil tropu, v teh dneh pa ga je pričakoval pri snubljenju koz iz tropa.

Bil je primeren čas. Zabijanje *klincev furmanov* je preglasilo pok ali pa je naredilo močno vprašljiv pok in predvsem zbrisalo smer, kjer je počilo. Kajuh se je počutil varnega. Nad Hudo ravnijo je bilo skalnato področje, pod tem pa lepa zelena ravnina. Tu so se v teh zgodnjih zimskih dneh radi zadrževali gamsi in

prav tu je pričakoval »ta lepega poka«, kot ga je sam pri sebi imenoval.

Sonce se je že kazalo izza gore. »O, danes pa grem!« si je dejal in pogledal na sorodnikovo hišo in morebiti obešeno rjuho. Po telesu je čutil mravljince. Ta gams mu je pomenil nekaj več. Vedel je, da ta gams, ustreljen ob prsku in star, ne bo preveč dober za pojest, imel pa je nekaj več. Po svoje ga je imel rad. Bil je prefrigan. Tudi ko ga je zalezal, je le redko *zažvižgal*, pač pa je kar zbežal, po navadi do gostega smrečja in čezenj oprezal za tistim, ki moti njegov mir.

Čas je mineval. Na ozki polici je Kajuh sanjaril. Že je videl debele, zelo smolnate in dolge gamsove roglje na nagnojevi deski. Pred časom je na sončni strani Kozje peči ugledal les, ki ga ni poznal, in barva tega počasi rastočega drevesa mu je bila tako všeč, da si je rekel, da mora na vsak način združiti ti dve posebnosti. Čudovitega »ta lepega gamsa« in poseben les, katerega drevo ima tako lepe rumene cvetove. Ni mogel pozabiti na nagnoj.

Čas je hitro mineval in Kajuh je postajal že malce nestrpen. Vedel je, da mora za dve, tri ure domov, da bi odpadel vsak sum nanj. Ni se bilo lahko odločiti. Gams, ki ga je še kako privlačil, in prirojen občutek za varnost sta se kregala. »Še eno uro, potem pa res grem,« se je končno odločil in s potrebno mirnostjo spremljal dogajanje na zeleni ravnici.

Naenkrat se je pod njim znašel trop petnajstih gamsov. Na robu gozda je dogajanje spremljala starejša koza in previdno oprezala na vse strani. Le redko je spustila glavo do vabljive trave. Kozlički so skakali drug proti drugemu, mladi kozli pa so kot sramežljivci pogledovali proti godnim kozam, ki so preveč vsiljive odganjale od sebe. Tudi zanje je obstajal le eden – »ta lepi pok«, in na njega so čakale. Prijetni vonj godnih samic je privabil tudi »ta lepega« in z visoko dvignjeno glavo, ki je le na vsakih nekaj korakov povohala tla, je stopal z roba gozda proti tropu. Izgledalo je, kot da se mladeniči umikajo, koze pa kar nastavljajo, h kateri bo pristopil. Z bogatim čopom na hrbtu se je kar nekako usločil, kot da hoče tekmečem in kozam pokazati svojo mogočno pojavo.

Kajuh je zadrhtel. Mirno in zbrano je spremljal gamse ter čakal, kdaj in h kateri kozi bo gams pristopil. K ličnici si je prislonil puško.

Roka je postajala vedno bolj mirna in pogled vedno ostrejši in osredotočen med muho in mogočnim telesom gamsa. Čutil je, da je sam v bližini, kajti gamsi so bili mirni.

Odločil se je. »Zdaj ali nikoli. Od tu ne smem zgrešiti, kajti miren sem,« si je dopovedoval v brado. Oprezujoča koza na straži je zažvižgala in opozorila. V istem času je počilo in Kajuh ni slišal drugega kot glasni pok svoje *italijanke* in razbijanje srca.

»Dober je,« si je rekel, ko je gledal opletajočega gamsa. Počakal je nekaj minut in sestopil s police. Gamsa je očistil in ga zvelkel v gosto smrečje. »Proti večeru grem ponj, bo bolj varno,« si je dejal sam pri sebi in po ozki gamsovi stezi zlezel pod Kozjo peč, kjer je imel skrivališče za svojo puško. Pogledal je

okrog sebe, zavil puško v namaščen papir in jo vtaknil pod skalo.

Doma je postajal vedno bolj nemiren in sam pri sebi je iskal izgovor, da bi bil čimprej pri gamsu. Hodil je od drvarnice do hiše, pot ga je zanesla celo k čebelnjaku, čeprav je vedel, da imajo čebele v tem času mir. Imel je slab občutek. Vesel je bil prelepega gamsa, a vendar – nekaj ga je skrbelo. Mudilo se mu je. Pozno popoldne si je oprtal večji nahrbtnik, pogledal na sorodnikovo hišo in se odpravil proti Hudi ravni. Odrl je gamsa in ga razkosal na večje kose. Enega za drugim je zavijal v sveže oprane cunje, le glavo z roglji je privezal na zunanjo stran nahrbtnika.

Previdno je stopal proti riži, do katere je bilo približno tričetrt ure hoda. Vsake toliko časa je obstal in poslušal. Slišal je le razbijanje v svojih prsih. Prišel je do riže in na njenem koncu obstal. Tu so bili trije debeli hlodi postavljeni tako, da so preprečevali drugim, da bi šli po svoje, pač pa so jih usmerjali navzdol. Pogledal je okrog sebe in med te hlode vtaknil nahrbtnik.

Pripravil si je ogenj in šele takrat si je nabasal že kar nujno potrebno pipo. Bližal se je večerni čas in kot da bi prijeten vonj tobaka vabil, sta prišla domači Rok in sosedov Poldi.

Pozdravili so se in prisedla sta k ognju. Nič si jima ni zdelo neobičajnega, da je Kajuh že tu, kajti pogosto je prišel pred *šihom*, da je na zaključku popravil še kakšno malenkost na riži. To je bil najboljši čas, kajti furmani so že odšli, holcarjev, ki so spravljali, pa še ni bilo.

Riža je bila pripravljena in čakali so le še na začetni *kargo*, ki ga je dal Krumpačnik. Hlodi so po dobro pripravljeni in gladki riži lepo leteli in ob mraku je bilo lepo videti hlod, ki je sicer letel zelo hitro, ni pa se pri tem cepil ali izletel iz riže. Mojster na koncu riže pa je bil Kajuh in tu ni bilo nobenega strahu, da hlodi ne bodo ravno na tistem mestu, kjer jih bodo furmani najlažje pripeli s klinci in naložili. Od zgoraj se je zaslišal *obavh* in vsi trije so si nataknili *krampizlerje* ter po sprejetem *johiju* so odšli poravnat hlode in pripravljat prostor za naslednje.

Zaverovani v delo niso niti opazili, da so se na drugi strani riže znašli Gustl in dva orožnika, mrkih obrazov in s puško na ramenih. Zavaljenima orožnikoma ni ugajalo to večerno iskanje *raubšicev*. Vedela sta, da bi ti lahko

Riža je iz leta 1920 na potoku Bistra. Dolga je bila 3,2 km in v njo je bilo vgrajeno cca 900 m³ lesa. Po pogodbi bi morala riža služiti namenu 8 let, vendar jo je močno narasel potok skoraj popolnoma uničil konec leta 1926.

tudi streljali na njiju. Zaradi rednega in dokaj dobrega plačila si nista drznila ugovarjati, kajti na takšno delo je čakalo kar veliko številno mladeničev.

Kajuh, ki je imel izrazito razvit čut za nevarnost, je naglo pogledal nazaj. Ugledal je nezaželeno trojico in v trenutku je ugotovil, da ga je verjetno Gustl pri njegovem početju opazoval. Začel je bežati po riži, kajti vedel je, da so njegova prednost krampižlerji na nogah in da v času *obavha* ne bo priletel kakšen hlod. »Ob prvi priliki bom skočil iz riže in ob njej nadaljeval svoj beg,« je sklenil in si v mislih že izbiral svoje skrivališče.

»Ga bomo že dobili,« je Gustl spoznal nemoč in mirno zakorakal proti hlodom, kjer je Kajuh skril svoj nahrbtnik z gamsom. »Res je lep in prav takšen je, kot sem si ga predstavljal, ko sem ga gledal,« je dejal bolj zase kot nečimrnima orožnikoma.

Kajuh, ko je videl, da je pridobil veliko prednost pred zasledovalci, je pričel hoditi in pri tem kar globoko sopihal. Znašel se je pred ovinkom riže in kar naenkrat je zaslišal ropot. »Ah, verjetno se je kje zataknil kakšen hlod in ga zdaj rešujejo,« si je rekel in mirno zakorakal naprej.

Nekoliko višje sta dva mlada, neizkušena fanta *skupaj pajsala* hlod, ki se je zataknil ob napol iztrganega *mačka*. Hlod je bil debel in riža je bila tu najbolj strma. Zaradi teže in nespretnosti jima je hlod ušel iz zapikov cepinov ter pričel drseti z vse večjo hitrostjo in fanta sta začela naglo vpiti: »*Ahtite, ahti, ploh!*«

Klic je prišel tudi do Kajuhovih ušes, ki se je v tem času znašel na visokem delu riže, med dvema visokima *kozama*.

»Bežati moram!« mu je kljuvalo v možganih, kajti videl je, da je tu zares previsoko za skok iz riže. Pri teku navzgor mu je zdrsnilo, krampižlerji so se zataknili drug ob drugega in znašel se je na vseh štirih. Poizkušal se je na hitro prevaliti iz riže, vendar je bilo prepozno.

Hlod ga je zadel točno v glavo, ga obrnil in vrgel iz riže. Okrvavljeni hlod je s skoraj nezmanjšano hitrostjo letel naprej. Nižje, na zaključku riže, je šele izgubljal hitrost.

Rok in Poldi sta se močno ustrašila in prav divje *letela* po riži. Naletela sta na močno okrvavljeni del riže in pod njim zagledala truplo.

Po kozi sta zlezla iz riže na *poden* in začela klicati: »Na pomoč, na pomoč!«

V pičlih nekaj minutah se je pri nesrečnem Kajuhu znašla večja skupina sodelavcev in tudi Gustl z močno zasopihanim orožnikom je prišel do trupla.

Kajuha ni bilo mogoče prepoznati. Nemo so stali ob truplu in vedno več sodelavcev je prišlo do njega. Tiho so se odkrili in marsikateremu na pogled grobemu možu je iz oči kanila solza. Cenili so tega moža.

Drugače zelo varčni Krumpačnik je organiziral pogreb, plačal sedmino v lučki gostilni in Kajuhovi vdovi izplačal Kajuhovo delo.

Dom in skrb za družino je prevzel osemnajstletni Rok, ki pa je imel v genih prav tako zapisan lov. Zmogel je toliko moči, da ni pre-

LEPOSLOVJE

Mojster riže na potoku Bistra naj bi bil Krumpačnik (ime ni znano), pri njeni izdelavi in spravi lučnega lesa po njej je sodelovalo več kot trideset gozdnih delavcev. (Zapisal Janez Švab, vir Franc Adamič st.)

kinil razmerja z Gustlnovo hčerko Marijo in ljubezen sta vse manj skrivala.

Gustl je postajal vedno bolj zagrenjen, tudi lov mu ni pomenil več takšnega zadovoljstva kot nekoč in v njegovem lovišču je bilo slišati vedno več strellov, ki niso prišli iz nje-gove ali grofovske puške. Grof mu je naročil, da si lahko najde pomoč za čuvanje lovišča. Primeren se mu je zdel Kogelnikov Rok, ki ga ni krivil za očetovo smrt. Tri leta po tej smrti, ob polnoletnosti, je Rok postal grofov lovski čuvaj.

Poročil se je Marijo in grof je dal poveča-ti logarnico, v bližini so izkrčili še del gozda, tako da je tu kar naenkrat nastalo prostora za dve družini. Gustl je postajal vedno prijaznejši in na njegovih kolenih se je vedno pogosteje znašel mali Lojzek, ki je dobil ime po pokoj-nem dedku Kajuhu.

Rok je bil lovski čuvaj, ki je svoje delo opravljal z velikim veseljem. Rad je imel divjad. Lovišče, ki je bilo zaupano njemu in tastu, je slovelo kot tisto z največ krmišči in prežami za opazovanje divjadi.

Še vedno je pod streli krivolovcev padel kakšen srnjak ali gams, vendar so se tega lovišča rajši izogibali. Med ljudmi je še vedno krožila tragična zgodba o Kajuhu in o njegovem sposobnem sinu, ki ga lahko srečaš vedno in povsod.

Krumpačnik je pomagal Kajuhovi družini, kajti še vedno je pogrešal tako pridnega in iznajdljivega *holcarja* kot njegovega močnega in ubogljivega sina. Na pomoč pri odraščanju mlajših bratov je dostikrat priskočila Gustlnova družina, tako da sta oba mlajša Kogelnika postala dobra, po vsej Koroški znana *holcarja* in izdelovalca riž.

Narečni in strokovni izrazi

ahti – pazi
ahtite, ahti, ploh – pazite, pazi hlod
amerikanka – žaga
artileristi – topničarji
boroveljska bokarica – puška, izdelana v Borovljah
cimperska dela – tesarska dela
forštner – gozdar
furmani – vozniki živinske vprege
gank – balkon
holcarji – gozdni delavci
italijanke – puške, izdelane v Italiji
jaga – lov
jager – lovec
joh – stara površinska mera, nekaj pod 0,5 ha
johi – pri spravilu v riži pomeni: razumel prejšnje povelje in ga upoštevam
kargo – pri spravilu v riži je to pomenilo: daj naprej
klanfa – spona za povezavo
klinci – furmani so jih pribili v hlod in ga tako vlekli s seboj
krampižlerji – dereze
koroški knap – koroški rudar
koze, zaključek in ustje – deli riže
koza – manjša pagoda v riži, ki je služila za izravnavo višin
laufalo – letelo
logar – gozdar
logarnica – gozdarska koč

macesnovi cveki – iz macesnovega lesa izdelani cveki, ki so jih uporabljali namesto dolgih, močnih žebeljev
maček – zavora v riži
nagnoj – drevesna vrsta Laburnum alpinum
najevnik – lupilnik za poletno lupljenje
obavh – pri spravilu v riži pomeni: ustavi
oranje – kreganje
pajsati – način spravila s cepinom na kratke razdalje, kjer se cepin uporablja kot vzvod med podlago in hlodom
paver – kmet
poden – tla, podlaga
pošta – na delu riže so bile posamezne točke, kjer se je les pogosteje zatikal, neke vrste dežurni na določeni točki na riži
raubšic – krivolovec
sani – močne sani za vožnjo hlodov
sigont – ugodne razmere za spravilo po riži
šepser – lupilnik za zimsko lupljenje
šiht – služba, delovni dan
šihtaus – konec delovnega dne – izraz delavcev na riži
škurnate bajte – skromne drvarske koč, izdelane iz smrekovih okroglic in lubja
Štajerci – v koroških gozdovih so večinoma delali delavci iz Savinjske doline, domačini so raje delali boljše plačana rudarska in topilniška dela
štima – odgovarja
tazadnja – zadnjica
zapikov – udarec cepina v hlod
zažvižgati – gamsovo obnašanje ob presenečenju

Janez Žmavc

O SKESANEM HENRIKU

Svetoskrunstvo na Jožefovem hribu v XX. stoletju

LEPOSLOVJE

Henrik
Rozalija
Julija
Margaretna
Frida
Elza
Ančina
Laura
Irma

Pesmi *Čuješ vetra tih šepet*, *Materi* in *Popotnik* je napisala Sonja Jazbec iz Celja.
Z njenim dovoljenjem.

I. POGlavJE

Rozalija

(Del podstrešja kot napol pozidana podstrešnica. ROZALIJA sedi na starem pletenem stolu, ob njej stoji JULIJA, z desnico na njenem ramenu, na svetu tako kot na starinskih fotografijah. Njima nasproti HENRIK, otovorjen s starim nahrbtnikom in polomljenim slikarskim stojalom, s svežnjem posterjev, z raztrganim in z vrvjo povezanim kovčkom, z žago, s kosom brezove veje in z drugo kramo.)

ROZALIJA Bo, gospod Henrik? ... Bo? ... Verjemite mi – nikomur drugemu, nikomur.

JULIJA *(jo cuka za obleko.)* Mama! Kako moreš vedet?

ROZALIJA Če ste zadovoljni s tem podstrešjem in drugega ne rabite ko posteljo in mizo ...

JULIJA Snoči je tudi prišel, ko je že davno odzvonilo večno luč. Po temi prihaja.

ROZALIJA Ste končno dobili vtis, gospod Henrik? Od prvega vtisa je vse odvisno.

JULIJA *(počepa in se kremži.)* Nobenega vtisa ne vidim.

ROZALIJA Ah, ja ... Upam, da me ne boste razočarali, gospod Henrik.

JULIJA Moški je.

ROZALIJA Pa ne bo pral, ne bo kuhal, ne bo ... *(Panika.)* Stol! Julija, stol za gospoda. *(JULIJA gre po že pripravljen stol pri vhodu na podstrešje.)* Kopalnico spodaj sem vam snoči pozabila pokazat, no, se bomo že zmenili ... Če si boste hoteli kaj pogret, kakšen čajček ...

HENRIK Čaj z mlekom.

ROZALIJA Čaj ...?

JULIJA Angleški čaj bi rad.

ROZALIJA Mi boste pokazali. *(In doda, z miceno nedolžnega humorja.)* Postelja je pa francoska, tako je široka.

HENRIK *(spusti vse iz rok in na mah prediha tisti del podstrešja, ki naj bi bil podstrešnica, skrbno izogibajoč se okna na cesto.)*

ROZALIJA *(tiho odhaja; pri stopnicah, delno zavarovanih z ograjo, se ustavi.)*

Bog daj ... daj, da bi nama prinesel srečo, Julija. *(Gre.)*

- JULIJA O kakšni sreči govoriš, mama! *(Zbeži za njo.)*
- HENRIK *(pa po torbo, pa iz krame kladivo, pa na stol in žebelj v zid.)*
- ROZALIJA *(je že nazaj in JULIJA pred njo.)* Ne moti človeka pri delu! Nikar se ne ozirajte nanjo, rado-vedna je, komaj štirinajst let je stara. *(Najde žebelj.)* O! ... gospod Henrik ... kaj delate!
- HENRIK *(na stolu.)* Gospa, sam kamen, sam kamen.
- ROZALIJA Mogoče je kakšen kamen vmes. Kakšen usmiljen kamen ...
(Se zazreta drug v drugega, vsak na svojem bregu, in nobena zvezda na nebu se ne utrne.)
Pa lahko noč. Lahko noč, gospod Henrik ... O, mislila sem ...
- HENRIK Lahko noč.
- ROZALIJA Lahko noč.
- HENRIK Noč.
- ROZALIJA To, gospod Henrik. To. Da bi imeli lahko, mirno noč.
- HENRIK Mene ... mene ni. Ni.
- ROZALIJA Ni -
- HENRIK *(da prst na usta, in z drugim prijazno odmahuje.)*
- ROZALIJA *(mu z negotovo kretnjo odmaha in se ko izgubljena umakne z JULIJO po stopnicah, spodaj se zaprejo vrata.)*
- HENRIK *(odpre pokrov konzerve, kjer je še ostalo za dve žlici fižola, se splazi do okna, skrivaj pogleduje na cesto, s strani vleče nanj obledelo krpo platna, gre k stopnicam, prisluškuje, obesi poster z nagico, se odvleče v posteljo in zvije v dve gubi.)*

Julija

(Jutro. Izza krpe, ki zastira okno, špega noter sonce. JULIJA prihaja v spalni srajci, v eni roki nosi visoko in daleč od sebe prižgano svečo, v drugi zvezek, iz katerega bere.)

- JULIJA Po nekaj dneh je bilo deklici Juliji dovolj potrpljenja. Kdo je čudaški prišlek, ki beži pred ljudmi? Zgodaj zjutraj je tiho vstala, prižgala svečo in v spalni srajci odšla na podstrešje. Napisala bo spis o tujcu. Visoko in daleč od sebe nosi svečo, plamenico pohoda v nezna-no. Z golo nedolžnostjo si utira pot. Vsi svetniki in angeli varuhi dvignejo roke ob takem pogumu. *(Zleze k njegovim nogam.)*
- HENRIK *(v morastih sanjah se premetava kot riba na suhem in med njene noge.)*
Stran! Roke proč! Beži! Ubil te bom! Stran od mene! Beži!
- JULIJA *(maha s svečo in jo ugaša s prsti.)* As. Aua. Au.
- HENRIK *(se skobaca na komolce, krvavo se mu dela pred očmi, v goltancu mu obtiči kost, jagnje in volk, ROZALIJA je že na podstrešju.)*
- JULIJA To podstrešje je moje. Tu sem se igrala, ko sem bila še majhna, ko je še moj ata živel.
- ROZALIJA *(najprej poleti k oknu in odgrne platno, bela jutranja svetloba se razlije po podstrešju in vse stvari dobijo v hipu novo vsebino.)* Dobro jutro, o, dobro jutro! Že pokonci? Julija, kaj se igraš z ognjem, bi rada zažgala hišo, kaj delaš tukaj, motiš gospoda. Popazi na mleko. Gospod bo čaj z mlekom, teci, no!
- JULIJA Ja, no! *(Steče in je že tudi hitro nazaj.)*
- ROZALIJA *(Zanese jo pred poster, komaj sliši svoj glas, ko da jo vse zapušča.)*
Kdo pa je ta?
- HENRIK *(sede na rob postelje, z obema rokama si podpre glavo, Rozalije pa ne olajša.)*
- ROZALIJA *(začne loviti svoj dobri glas in stol.)* Gotovo ste boljšega vajeni. Ne vem, kaj je to, da so ponoči stopnice tako škripale, nikoli prej niso. Je že prav, da škripljejo, nekaj živega je v hiši. Ko morate dol v kopalnico, to je vaša pravica. Mislila sem, kaj tako škriplje, pomisli-la sem na čevlje, pod copatami drugače škripljejo. Užaljena sem, da veste. Imeli ste obisk, o vi, gospod Henrik!
- HENRIK Priznam.
- ROZALIJA Priznate! Še priznate! ... Ne verjamem vam. Priznajte, da ste morali v kopalnico, da ni bilo nič drugega.
- HENRIK Veličasten občutek, gospa, veličasten. Da sem se ohranil. Ob vseh teh grožnjah, vojskah, pokolih. Naredil, kar mi je bilo naloženo. Koliko so moji ubogi starši vložili vame, koliko

strahu, skrbi in truda. Zdaj pa – nikogar ne bo. Nikogar, da bi mu zapusti l... to lepo pomladno jutro, svojo mladost, prednike ... to srečanje z vami, vašo Julijo ... ko me je prišla buditi ... zlat otrok.

- ROZALIJA *(jemlje ji sapo; ker pa je čut za praktičnost nikoli ne zapusti, postavi JULIJO predse.)*
Res je zlata. *(Jo porine naprej.)* Zlata si, povej!
- JULIJA
Mama!
- ROZALIJA
Kdo pa je ta, ta na steni?
- JULIJA
Mama, to je navaden poster.
- ROZALIJA
Vidim, da je. Kaj pa naj bo drugega. *(Se ozre po ničvrednih predmetih.)*
Moram vam vse verjet. Drugače ne bo šlo. Pa vam to kaj nese?
- JULIJA
Mama! On je slikar!
- HENRIK
Če je treba, za vsako delo primem.
- JULIJA
Ste lahko tudi pisatelj? *(Vrskne.)* Mama!
- ROZALIJA
Nekje bi se morali pokazati, nekje je treba začeti. Ne morete kar naprej tu gori čepet, koliko dni že samevate, in za družbo same papirnate reči.
(Očitajoče in z manj razumevanja ošvrkne nagico na steni.)
Iz tega pride še večja osamljenost. Še do kuhinje si komaj upate, že bežite nazaj. Že vem, kaj bom naredila. Pripeljala bom sosedo, našo dobro znanko. Pesmi piše. Zares piše. Na celem našem Jožefovem hribu ne boste našli boljše družbe.
- HENRIK
(gre, ko da bi vlekel za sabo težke verige, in res zaslišimo rožljanje; spotoma sname s slikarskega stojala hlače in si jih potuhnjeno natakne.)
- ROZALIJA
(obrne JULIJO k sebi.) Treba mu bo oprat spodnje perilo ... To bom najprej.
(Njena ne čisto do kraja odrinjena potreba po trajni zvezi se tu udejanji.)
O Julija! ... *(Vsa v gloriiji odhiti in JULIJA za njo.)*
- HENRIK
Prihaja! ... Stojte, templji Gospodovi! ... Oko naj ne vidi, roka ne seže.
Nedostopna je, hladna, vzvišena ... lepa ... moj bog, kako je lepa ... Kakšen burkež!
Kakšno teslo! Ne pričakuj več kot to, kar je, je bilo in še bo!
(Hipoma se zmiga, na vidno mesto obesi pošev odrezano brezovo deščico, na njej pa v mavec vtisnjeno črno-belo fotografijo mlade ženske, kičasto poslikano, po mizi razstavi rokodelske pripomočke, se spusti na stol, nasloni nazaj, roko položi na mizo in se prepusti čakanju.)
Lačen sem ... Zakaj me pustijo lačnega ...

Margaretna

- ROZALIJA *(vdre v podstrešnico z MARGARETNO; način, kako privihra, je naravnost očarljiv, vsa mladostna se zvija v bokih in krili z rokami, srečna, blaženo pokroviteljska.)*
Rada bo slišala vaše mnenje, naša sosedka, Margaretna Mica. Bodite kar strogi z njo. No... Ne bom vaju motila. Potlej pa pridita dol, na angleški čaj.
- MARGARETNA *(nemudoma začne brati.)*
Čuješ vetra tih šepet,
breze, jelke šelestet.
- ROZALIJA *(je že nazaj.)* Okno je treba zapret. K nevihti se napravljaj.
(Ugotovi, da je že zaprto, pogleda dol po cesti.)
- MARGARETNA *(stopi korak naprej od vhoda na podstrešje.)*
Vseh drobnih tičic tih napev,
to le ljubezni je odmev.
- ROZALIJA *(kimne z glavo in sama ne ve, zakaj jo je obšlo nekaj takega kot ponos.)*
- MARGARETNA
Čuješ potok žuboreč,
vidiš plamen v njem iskroč.
Še gozd šumeči obnemi,
ko glas ljubezni govori.
- ROZALIJA
Ni to lepo? Ko glas ljubezni ... *(Kimne.)* Mi bosta potem povedala, kako se konča.
(In odplava na krilih poezije čez stopnice, ki pozabijo, da škripljejo.)
- HENRIK
(vzame skicirko, živčno in z velikimi zamahi si začrta okvir.)

MARGARETNA (*Zagomazi po njej.*) Narisal me bo ... Kako bi se mu oddolžila ... V vrečki sem nekaj prinesla, premalo bo ... Vnaprej mu ne morem dat, nerodno je ... Kako vrta vame, ko da sem vsa prosojna, neprijetno, kaj sem sploh v naglici vrgla nase ... Nič, najbolj pošteno je, če sva si že delo razdelila, da ne odneham. (*Zašelesti s papirji.*)

Čuješ, dragi, klic srca,
tvoja je ljubezen vsa.
Ne zruši je noben vihar,
ostala tvoja bom vsekdar.

(*Se odhrka, da bi si dala nov zagon.*)

... tako naprej, hm ... Ne, bom rajši tole. Materi.

HENRIK (*Svinčnik se mu lomi, roka trese, pod okriljem poezije ga zanese k njej, jo poboža po licu, odpne bluzo, obrne list na skicirki, gre po nož in ošili svinčnik, vrača se k Margaretni z vseh zornih kotov ...*)

MARGARETNA (*pa čita in čita, ne ve več, kaj čita, skozi kaj se prebija, kakšna ozemlja osvaja; da bi jih le ne zmanjkalo, s čustvom nabitih kitic, njenih obrambnih okopov, izza katerih spušča neubranljive strelice naravnost vanj mati.*)

Iskala pri tebi tolažbo sem, mati,
nekoč kot otrok nebogljjen.
Vso srečo in radost si znala mi dati,
živela si zame le, mati.

Takrat ko sem prvič v življenje stopila,
nevedna in polna želja,
skrbno si me vsakikrat ti posvarila,
boječ se, da pot bi zgrešila.

Kasneje, ko laž in bridkost sem spoznala,
bila si mi ti tolažnik,
si skrušena z mano ponoči jokala,
ko mojo boleost si zaznala.

Ko v letih mladosti sem srečo iskala,
ob meni hodila si ti.
Takrat ko sem v sebi bodočnost kovala,
si zvesto ob strani mi stala.

Ko v urah temačnih srce mi vztrepeče,
spomini v mladost pohite.
Pri tebi pustila sem večji del sreče,
saj tvoje srce je ljubeče.

Ti v mojih spominih boš večno živela,
ljubezen poklanjam ti vso.
So leta mladosti s teboj mi cvetela
in moje srce mi ogrela.

(*Ko se po svoji strani dokoplje do zadnje, nadštevilne kitice, se ji zazdi, da še ni vsega povedala oziroma da Henrik še ne bo tako kmalu končal, pa začne vse znova, in da bi bil ponovni start še bolj poduhovljen in enakovreden njegovi umetnosti, ponovi zadnjo kitico na pamet.*)

(*Zelo hitro se mrači, iz vseh kotov leze tema.*)

HENRIK (*ne dočaka ponovnega zagona njene energije; kot pajek, ki jo je vso zapredel, zbeži od nje in od svojega končnega izdelka, obsedi na postelji, razklan med možnostjo vstopa v tempelj in predvidenimi posledicami.*)

MARGARETNA (*ne dvomi, da ga je omrežila s poezijo.*) Ah, gospod Henrik ... Vem, da človek ne živi samo od kruha ... Nerodno mi je, ne vem ... Ne vem, kako naj se vam še oddolžim! ... Nekaj malega imam ...

(*In že završi čez hišo, zabliška se in zagrmí, nato pa v hipu trda egiptovska tema.*)

MARGARETNA (*se oglasi iz teme.*)

Luč je šla. – Odpeli ste mi bluzo, gospod Henrik ...

LEPOSLOVJE

Čaj za dva

- HENRIK (*garaško priklenjen za mizo, prizadevno mečka na kupe papirja, časopisne izrezke, pisma, zapiske, nekaj sežiga, ko da bi hotel zabrisati sledi za seboj, meče v koš.*)
- ROZALIJA (*ga obiše, nekam čudno glasna, odrezava je.*) Prinesla sem vam čajček. Bova kar tukajle popila. Ne veste, kako ste me razvadili, s tem čajem z mlekom. Na tešče, ob enajstih dopoldne, ob petih popoldne, zdaj pa še tik pred spanjem. Ne vem, če je to za živce dobro. Kaj tako smrdi? Nekaj se žge. O, pa ne tu, v moji hiši!
- HENRIK (*se ves posveti njej in problemu, nenavadno razpoložen.*) Obljubim, da ne bom nikoli več. (*S prsti zmečka tleči papir.*)
- ROZALIJA Nikoli več. Za kazen ste se pa opekli. Okno bi pa lahko malo bolj odpirali. Tak čuden duh se nabere, če nič ne zračite. Julija je rekla, da je bil pisatelj, ki je od tega umrl.
- HENRIK Od česa?
- ROZALIJA Od kave. Zame je vseeno. Kava ali čaj. Če dve, tri minute stoji, pravite, da vzburja. Po petih pa da pomirja. Najbrž je to iz čiste domišljije. Čaj je vendar bolj močan, dlje ko stoji.
- HENRIK Pa ne angleški. Prvo pravilo: naj vam bo udobno. Sprostite se. In ko napravite prvi požirek, vedite, da v tem trenutku uživate nekaj, kar se poleg vode popije največ na svetu. »Imate radi čaj?«
- ROZALIJA (*povzame rahlo zbegana, ko da ji nastavlja past.*) Rada –
- HENRIK Pri tem se vam pa še sanja ne, koliko dragocenih knjig so že napisali o koristnem vplivu čaja.
- ROZALIJA (*mu topo pritegne*) Prej sem imela rajši kavo. Imate prav.
- HENRIK Kako je že rekel stari kitajski filozof ... »Pijemo čaj, da bi pozabili na hrup sveta.«
- ROZALIJA Ja.
- HENRIK »V vseh življenjskih položajih je treba ohraniti vedrino dušnega miru ...« Tien Ji-heng. Ja.
- ROZALIJA Ja. Res rada vas poslušam. Kje dobite vse te ideje? Temu se zares čudim. Človek bi moral bit zaljubljen. Tako kot Margaretna Mica. Da si zapomni vse to, tako ... z glavo in srcem. Saj mi je še povšeči, kadar tako govorite. Bolj sem pomirjena. Pa nisem ljubosumna. Ampak sinoči, sredi noči ... me pa zbudi telefon.
- HENRIK (*se potuhne za vneto, ihtavo, brezglavo čečkanje.*)
- ROZALIJA Grem in pravim, to je pomota, ona tam pa kar naprej, da ni pomota, dajte mi Henrika. Kakšnega Henrika? Bolj ko je gnala svoje, da ne more bit pomota, bolj jaz svoje, kakšen Henrik ... Rekla sem, da je poklicala napačno številko. Svoje ji pa nisem dala. (*Vstane.*) Kaj ste se tako zakrknili? Ko da sem jaz kriva. Pustila vas bom čisto na miru. (*Gre in se še vrne, odpre okno.*) Pa še to vam moram povedat. Inkasantka pride. Če ne boste redno plačevali, bo vsak dan tu. Ne morete se kar zapret pred svetom, si zmišljevati nevemkaj. O ne vem kakšni svobodi. Tu so še voda pa elektrika, plin, smeti ... Vsak dan je vse dražje. (*Razburjena bi se morala zjokati, pa je prišlo vse tako na kupu, da ne najde več prave niti, s katero bi povezala vse tisto, kar mu je pravzaprav hotela povedati.*)
- HENRIK (*nekam čudno odsotno.*) Niste mi povedali, da imajo vaši sosedi bazen.
- ROZALIJA (*se zmede.*) Mojbog, imajo.
- HENRIK Skačejo noter.
- ROZALIJA Da skačejo?
- HENRIK Bolj je obljudeno, bolj kot ste rekli.
- ROZALIJA Ni. Prišli ste ponoči, niste videli. Kaj pa je to takega, eni ga pač imajo, kaj pa je to takega.
- HENRIK Ogrevan bazen?

- ROZALIJA Ogrevan ...? (*Se ne more spomniti, pa zmedena vzame stol, gre k stranski steni na drugi strani podstrešja, do polomljenega okna, skuša pogledati na drugo stran.*) Tako blizu ... Tako blizu, kako je to mogoče – da prej nisem videla. Tik zraven našega zida ... Komaj dober meter stran ... (*Vse bolj se čudi.*) Če bi se človek samo malo odgnal pa skočil ... (*Se ji nekaj posveti.*) Zakaj me vse to sprašujete?
- JULIJA (*teče po stopnicah.*) Mama! Mama! Okno v kuhinji so razbili! (*Plane k oknu.*) Tam dol so! Pod klancem!
- ROZALIJA Kdo so?
- JULIJA Mama!
- ROZALIJA Stran od okna!
- JULIJA Ena ženska! Nekaj jim govori! Sem gor gledajo!
- ROZALIJA Ne kaži se jim! Naredite že kaj, za božjo voljo, pokličite policijo, ne stojte tam ko lipov bog!
- JULIJA Mama! So že šli!
- ROZALIJA Meni razbijejo okno, mene kličejo sredi noči, sprašujejo za vami. Jaz trpim, prenašam vse to. Vi pa me sploh ne branite.
- HENRIK (*jasnovidno.*) Zapisnik bojo naredili, dolg zapisnik, nič ne bojo naredili.
- ROZALIJA Če policije ne smem poklicat – bom pa sama vzela v roke. Julija, počakaj me spodaj. (*Z vlažnimi očmi se obrne k njemu.*) Kdo je ta ženska? Kaj hoče? Zakaj vas preganja? ... Zakaj me tako tepete?
- HENRIK (*hripavo.*) Bom plačal. Vse bom plačal. Okno. Vse.
- ROZALIJA Pustite okno. Ne poznam vas. Ničesar ne vem. Vi pa veste vse o meni. Ko odprta knjiga sem. (*Sede na posteljo.*) Tako zavržena se počutim.
- JULIJA (*plane noter.*) Mama, mama! Poglej ven, kaj so naredili! K našemu plotu so ga privezali!
- ROZALIJA Kaj so?
- JULIJA (*pri oknu.*) Psa so privezali!
- ROZALIJA Pusti psa!
- JULIJA Slišiš, kako cvili, kako se trese!
- ROZALIJA Julija, takoj bom, prosim, pojdi dol, ostani spodaj. Pojdi dol!
- JULIJA Mu lahko dam kos kruha? (*Zbeži.*)
- ROZALIJA (*mu potoži v prisiljenem smehu.*) Saj vem, da ji boste podlegli, na koncu boste podlegli.
- HENRIK (*se z onstranskim pogledom zazre vanjo.*) Jaz, pa podlegel! ...
- ROZALIJA Hujši teror ko bo zganjala, prej boste podlegli.
- HENRIK (*hripavo.*) Pomirite se. Zakaj se ne pomirite ... (*Odtava za njo do postelje in prisede.*)
- ROZALIJA Kaj hoče od vas? Vi mi povejte.
- HENRIK Kako se tresete. Kako ste lepi, Rozalija. Mojbog ... O mojbog ...
- ROZALIJA Ni čudno, da se tresem. Ko sem živela prej v takem miru. (*Zre topo predse, z roko na prsih, ko da si bo odpela gumb.*) Ne morem ... Ne morem Če nisem čisto spokojna. Čisto ste me iztirili, ne morem mislit, ne vem, kje se me glava drži ... Frida! –
- HENRIK Kdo je Frida? (*Glas se mu zadrzne v grlu.*)
- ROZALIJA Spomnila sem se na Frido. Aktivistka. Pri Društvu proti mučenju živali. Ne veste, kakšno mrežo, kaj vse ima v svojih rokah. Vse ve, vse zve. Ji grem koj telefonirat. Ubogi pes, takole privezan. (Odhit.)
- HENRIK (*se oprime posteljne stranice in sploh ni videti, da bo še kdaj shodil.*) Zlodej jo je pocukal za krilo – hudičev vzvod – in ti jo odnese – skušnjava pa še bolj napne ... Zamisel vendar ni tako daleč od božjega načrta, kaj ima hudič pri tem? ... Že ima. Dotaknil si se njene duše. Zdramil njene tipalke. Tvoja samonikla moškost proti njej. Njena ženskost proti tebi ... (*V nemoči zatuli v sebi.*) Nobene druge poti ni – !!!

(Na vrhu stopnic močno potrka.)

ROZALIJA *(s FRIDO, spoštljivo jo spusti naprej, ostane v dostojni razdalji.)* Je že vse urejeno. Kuža je na varnem. Zapisali smo si tudi njegovo številko. Prosim: gospod Henrik – gospa Frida. Prosim. Zdaj vaju bom pustila sama.

FRIDA Pustite naju sama.

ROZALIJA Čaj grem skuhat.

FRIDA Naj stoji pet minut.

ROZALIJA *(ustrežljivo.)* Pet minut.

FRIDA Ne pozabit na med, žličko za tunkat v med in obliznit, ne mešat v čaj.

ROZALIJA Obliznit. Ne mešat. Med. *(Gre.)*

FRIDA Mein lieber Herr. Poglejte me. Glejte me! Ne trznit! Kako jih ubijajo? Zdaj je takšen čas. Brezsrčen, brezbrizen čas. Meni so zastrupili muco, kamenjali goloba. Ne prenesejo, če imaš koga rad. Psa priklenejo na meter dolgo žico. Če imaš psa, je treba skrbet zanj. Mi vse nadziramo. Dva penzionista kontrolirata samo pse. Kakšna hrana, kakšne življenjske razmere. Skrivaj, da se ne vidi. Vam ni treba NIX s sosedi, NIX politično. Verstehen? Poslali jim bomo opomin, ukor. Če to ne bo zaleglo, sodniku za prekrške. Tudi šest mesecev jim ne uide. Mein lieber Herr ... Imamo azil za izgubljene živali. Pod okriljem evropske humanitarne dejavnosti pripravljamo naslednji udar. Kadrovanje. Jaz osebno sem za učinkovito kadrovanje. To je gibanje znotraj našega gibanja. Uničevat golobja jajca! Zamislite si katastrofalne posledice, če nam statistično uidejo iz rok. Čas je, da se preštejemo. Čas, da pridemo pod kontrolo vsi, ne samo ena populacija. Hahaha, sem vas prestrašila? ... Nič hudega. Mene je prav tako strah, da ne bo pomote ... *(Mrzlično brska po torbi, iz nje padejo bič, nagobčnik, pasji povodec, razpršilec proti bolham in druge mučilne naprave.)*

ROZALIJA *(se oglasi spodaj, zapeljivo kot kakšna pomožna sirena.)* Čaj-ček! Čaj-ček!

FRIDA *(gre do vrha stopnic, se zadere.)* Pusti ga stat še pol ure!

HENRIK *(skuša vstati, pa ga noge ne držijo več, spusti se na vse tri in z eno se oklepa stranice.)*

FRIDA *(najde vžigalnik, si prižge cigareto in gre sedet na posteljo, mu ponudi, pa molče odkloni, nadaljuje vsakdanje.)* To je zdaj urejeno ... Ne bo je gor. Lahko v miru nadaljujeva ... Saj ste zato, da malo pokramljava ... Vas lahko štejem že za našega? ... Veliko uglednih meščanov ... bi rekla, da so naši ... *(Vmes z užitkom vleče in se ovija v oblake dima.)* Pa so res naši? ... Po čem se vidi, da so ... In če niso, čigavi so ... Če so sploh čigavi ... Tudi če niso nikjer, nekaj premikajo ... Trznili ste – čutila sem, čisto narahlo, občutljiv človek ste, zaznate že najmanjše premike ... *(Puhne dim.)* Vi niste iz politike, to se takoj vidi. Ampak – ni stvari na svetu, ki ne bi bila politična. Nekdo bo razpolagal z vami, nekdo se okorišča s tem ... Nekdo ... Kdo ... *(Puhne dim.)* Treba se bo na novo organizirati ... So oblike družabnosti, oja, kjer se spet družimo ... Tam se spoznavamo, tam se odpremo ... Tudi če že česa ne premaknemo, pa vsaj zaženemo vik in krik, vzdignemo alarm, aktivni smo v ozadju, ne mirujemo. *(Puhne dim.)* Vidim, da se umetniško izživljate ... *(Se zazre v poster.)* Imate veliko odjemalcev, mislim interesentov, hočem reči kupcev. Rozalija vam jih priskrbi, premalo, jaz vam jih bom skomandirala. Imeli boste dela čez glavo. *(Oči ji spet uidejo na poster.)* Enkrat me boste naredili, tako, v naravni velikosti, ne bo zastoj ... *(Nepremično, ocenjujoče zasrepi v poster.)* Vzet moramo v svoje roke – kot družba, da se razumemo. V imenu dobrih starih vrednot – kot so solidarnost, vzajemnost, pravica do dela, tudi to. Zdaj lahko trznete – pravkar ste premaknili z mrtve točke. Osebnosti koristi – bojo odslej družbene. Poskrbi najprej zase – tako, da bojo tudi drugi imeli kaj od tega. Tako. Zdaj mi lahko poveste, kdo je ta ženska ... Zakaj vas preganja? V imenu česa to dela? Kdo stoji za njo? ... Na koncu vas bom vprašala še zelo zaupno ... Ste se politično komu zamerili – (!)

(Zabliska se, bliska, prasketa in kadi in grmi, ko da se bo vse zrušilo na nas.)

(FRIDA pa sredi teh strel, ki letijo čez njo in mimo nje kot v Teslovem laboratoriju.)

(Po besnenju neba pa zaslišimo škropot dežja, ki se ulije kot pravo olajšanje.)

Laura

HENRIK *(přitava iz teme kot potepen pes, nastavi se nevidnemu deŹju.)*
(Laura Cola Porterja v orkestralni izvedbi.)

LEPOSLOVJE

LAURA *(v prosojni poletni obleki in širokem slamniku, s čevlji v rokah.)* Ku-ku ... L a u r a je tu ...
Ku-ku ... *(Ga najde v kotu, kamor se je zavlekel kot kakšen svetopisemski Job.)* Ubogi, ubogi
moj Henrik.

HENRIK *(bevskaŹe.)* Ne reci, ne reci mi ubogi!

LAURA Naj rečem moj srečni Henrik, moj Henrik? Iz spomina na vse zamujene, srečne trenutke.
Nisi me imel in to ti je zdaj najlepše.

HENRIK *(javkne.)* Drugi so te imeli.

LAURA Imel si me samo ti. Vedno le ti, Henrik. Joj, kam naj stopim, kakšno imaš!

HENRIK *(hiti k postelji in jo z boksanjem rahlja in ravna.)* Zakaj nisi Laura!? Ko te ni, te pogrešam.
Ko prideš, je vse narobe. Čemu sploh ti sluŹiš, čemu?! *(Hiti k mizi.)*

LAURA Nujni lepotni vložek. Kot nujno zlo. *(Se mu poloŹi v naročje.)* Zato, da je lepo. Lepo, lepo,
ko pride. Pride pote, pride ... *(Mu šepne v uho.)* Prišla je ... Irma je prišla.

HENRIK Svinčnik! *(Grabí po mizi in po njej.)* AAA! Snemi že ta klobuk! Zmerom imaš kaj na sebi,
da ne morem.

LAURA Ne morem. Velika igla je notri. Frizuro mi drŹi.

HENRIK Laura, avša! Misliš, kadar sem sam, da ne morem brez tebe? Staknem te, kot bolho, tako-
le, pa te ni več, pa sem lahko spet sam, sam v podganji luknji, ha!

LAURA *(brca z nogami v zrak in cvili)* Jaz sem tvoja bolhica! Tvoja podgana! Tvoj svinčnik!
(Lahkotno se dvigne, zaplava, zapoje)
Šentjanževka v travci zeleni,
na daleč me vabi, kot lučka gori.
Utrgam jo, kaj je to meni,
če v travci zeleni Źivi.

HENRIK *(spet ves mehak.)* Avša, mojbog, kakšna avša, šentjanževka, kje je ... Svinčnik!

LAURA Kupi mi nov klobuk. Kupi mi zlate škorenjčke.

HENRIK *(tuli.)* Svinčnik!

LAURA Tako me boš vedno imel in nikoli. Vedno boš lahko sam in jaz tvoja bolhica.
Bolhica na tvoji revni duši. Kaj ti bo svinčnik, kaj ti bo Laura!

HENRIK *(maha z zvezkom, ga odpre in ravna.)* Ti si luknja. Ena sama prazna luknja v moji glavi.
Zamašil jo bom, zadela! Čep! Odznotraj! Zatlačil! Z drugo luknjo! Ha!

LAURA Ubogi moj Henrik. *(Izgine.)*

Ekspeditivna Rozalija

ROZALIJA *(že sloni na vrhu stopnic.)* Spet sem slišala korake. Pa en čuden ropot, ko da so podgane.
Pa niso bile podgane. *(Kar zapoje ji, odslej bo kar pela, da bi se izognila konfliktu.)* Sparili
ste me. Tako me še noben ni sparil.

HENRIK *(divje trga strani iz zvezka, mečka časopise, jih meče in tlači v koš.)*

ROZALIJA Ne bom se spričkala, ne bom, rajši pojem, takšna sem, ne bo me zaneslo. Pa bom vse-
no nekaj naredila za vas. Javnega razvedrila ste potrebni. Kako mislim na vas ... Vas ne
zanima? ... *(Rahločutno utiša.)* Res čisto nič ne zanima ... kaj bom naredila ... *(Povišano*
zapoje.) ANGLEŠKO ČAJANKO ... Koga vse sem povabila! Vi boste čitali. Povedala sem
jim, da ste pisatelj.

HENRIK Ne! Ne! Ne! ... Ne morem več. Ne morem. Jaz imam rad svoje delo. Ampak kar je preveč,
je preveč!

ROZALIJA *(presenečeno.)* Kaj je preveč?

HENRIK Niste dali meda zraven čaja.

ROZALIJA *(še naprej osupla.)* Kaj ne morete več?

HENRIK Če bi dali vsaj malo meda, bi bil pa čisto drug okus.

ROZALIJA Po Fridi zdaj prvič slišim. Pa ravno prav. *(Pojoče.)* Še za prejšnji mesec ste mi dolŹni.
(Vrh stopnic se sreča z ELZO, s prstom zavrtja vanjo, zapoje.) Aha! Inkasantka je že prišla.
Ta vas bo olupila! *(Gre.)*

Elza, Henrik dobi naročilo

LEPOSLOVJE

- ELZA *(zadihano.)* Samo pet minut. Ne pridem skoz. *(Sluti, da sta poravnavala neporavnane račune, ne bo se vmešavala.)* Kontrolor me čaka. Zdaj pa še kontrolor. Vse mu moram predložiti. Za vsako minuto. Je že šla minuta. Od česa bomo pa živeli. Uboga jaz Elza. *(Iz torbe vzame črnbelo fotografijo.)* To sem jaz. Ko mi je bilo štirinajst let. *(Veselo mu pomaga tlačiti papir v koš.)* Jo boste dali še meni v gips. Pa tako lepo okrasili, z barvami zahajajočega sonca, pod vejo cvetoče češnje.
- HENRIK *(stoji za njo in si ogleduje štirinajstletnico.)*
- ELZA *(globoko nagnjena čez koš, se hipoma zravna in z roko zatisne usta.)* Joo! – *(Se obrne k njemu in široko sesede na koš kot koklja na piščeta.)* Ste me pa prestrašili ...
- ROZALIJA *(priropota s skodelicami, čajem in medom, kar ji je v naglici uspelo pograbit.)*
- ELZA *(mu še hlastno namigne.)* Je že vse poravnano, za ta mesec, nič mi niste dolžni. *(In se poslovi s pesmijo mimo Rozalije.)*
- Nič več na oknu ne slonim
Še rožic lepih ne gojim
S sosedi tudi ne govorim
Za ljubčka mojega skrbim
Umr! bo, to se bojim.
- HENRIK *(prec vrže brezovo vejo na stol, jo z nogo in levico uklešči in zapodi vanjo žago, odžaga deščico, pomerja nanjo Elzino fotografijo.)*
- ROZALIJA *(razdeli porcelan po mizi in s pritajeno zaskrbljenostjo usmerja pogled na stol.)* Stol ... Moj stol ...
- HENRIK *(z brusnim papirjem hiti brusiti in gladiti deščico kar na mizi.)*
- ROZALIJA Miza ... Moja miza ... *(Mehansko obližne žličko z medom, srkne čaj.)* Elza je prismoda, trčenka ... Kaj ne bomo vsi umrli? Dobro, da imamo skrbi. Dobro, da bomo umrli ... Dobro je, dobro ... Vsi bomo umrli ... Delajte, vi kar delajte! *(Zapoje)* Spet je klicala ... Niste slišali, klicala je. Na tržnici sem vam kupila med, zaslužili ste si ... Pa ko bi, čeprav samo meni na ljubo, rekli kaj takega, da bi si lahko mislila, da ste se ji odpovedali. Kakšne pogubne sile so v tej ženski, da vam vlada še zdaj. *(Zmedena pograbi pladenj s porcelanom in odnese.)* Bogve če niste že zabredli v kakšno takšno tajno zvezo, da ne morete več ven. Jaz pa vas še branim ... *(Se vrne.)* Rešila vas bom, Henrik. – Henrik sem vam rekla ... *(Spet gre.)* Delajte, vi kar delajte ... *(Se vrne.)* Tu jo imate! Ančina Mica bi se rada pogovorila z vami, pijana je ko čep, z njo se boste pa lahko zmenili! *(Gre.)*

Ančina prinese fižol

- ANČINA *(prinese skledo fižola.)* Nisem mogla prej. Naš stari špekulira za mano. Vse mu nosijo na nos. Ne babe. Deci. Deci mu nosijo. Tako so pokvarjeni. O, gospod Henrik! Zdaj sem pa tu. Če mam čas za premislek, zagvisno ne bi bila. Treba me je kar pograbit. Kako ste lačni. Kako se mi smilijo lačni ljudje. Rozika je rekla, da se vam je nekaj groznega zgodilo.
- HENRIK *(požrešno pospravlja fižol, ne vidi Ančine Mice, lakot nazarenska se postavi na njeno mesto.)*
- ANČINA Grozno. Grozno. Vsakemu se kaj zgodi ... Edino to me še drži pokonci. Kako radi mate fižol ... Naš zna samo špekulirat za mano. To pa ni dobro, veste. Iz tega pridejo sami zlodji. Jej! ... Presneto, že spet. Ne vem, kaj je to. Najrajši bi zdaj, ko je pomlad, letela, odletela ... Na obale Afrike. Tako me ma... ko da mi je tu notri storjeno. Če bi ... S kakšnim poželenjem, s kakšnim apetitom vi ... Če bi še vi ... Ojejo ... Pa bom spet na tleh. Naš ne zna drugega ... Čisto malo. Uščipnite me, ugriznite, dajte me za lase ... Asa. Asa. Jej ... Ojej ... Aaa ... Kako ste dobri. Kako ste sladki. Kako ste lačni. Kako ste lepi ... Jooo ... Jo! Joj! Jojejo ... jej ... ajejeje ... *(Obleži na hrbtu kot premagan hrošč.)*
- JULIJA *(prileti in za njo slišimo ROZALIJINO vpitje: Teci! Teci!)*
- HENRIK *(za mizo ko našopan, panično vrti žlico.)*
- ANČINA *(z JULIJINO pomočjo se spravlja na noge.)* Jooo ... Eno, ko je šla enemu, so jo našli mrtvo. Na kolodvoru sta se dobila. Njega pa niso dobili.

- JULIJA Spravite se že pokonci, pomagajte mi!
- ANČINA Gospod Henrik, vi pomagajte!
- JULIJA Pustite ga na miru, onemogočili ste ga, celo skledo fižola, ste nori!
- ANČINA Tu me dvigni.
- JULIJA Vi se dvignite, primite se me!
- ANČINA Kok naj sama sebe dvignem ... O ... Pa je le šlo, vi š... Hvala, sladka moja Mala ... Vam bom povedala. Enim se kar prikaže. Drugim je treba ne vem kakšnih zvez. Jaz moram pa govorit. Samo poslušajte, pa boste videli. Jaz kar vidim skozi besede. Rečem kaj takega, bohseusmili, da bi se lohk zgodilo. Pol se pa zares zgodi. Človek mora bit previden z besedami, besede niso za lase privlečene, nekdo jih je moral izumit. Je že vedel zakaj. Če bi še vi ...
- HENRIK *(Spahne se mu.)*
- ANČINA Morate me poslušat. Nimam šol. V Boga pa verujem. Lejte, rečem: kakor je Bog v nebesih! A je v nebesih al ni, če rečem? Nikjer drugje ne more bit.
- JULIJA *(se postavi med njiju.)* Gospa Ančina, kje drugje govorite!
- ANČINA Govorniki so najbolj srečni ljudje na svetu. Njim je vse jasno. Kar rečejo, že vidijo narejeno. Pa grejo v največjem miru spat.
- JULIJA Vam je vse jasno!
- ANČINA Vse. Ne vse ... O, če bi ... še vi kakšno rekli. Da ne bom samo jaz. Ko se vse to združi, ena beseda drugo najde – kakšno moč šele to da. Lejte, pogledajte ... *(Se razgali in kaže ugrize, podplutbe in rane.)* Tule ... Pa tu ... Pa še tu ... Pa tu ...
- JULIJA Gospa Ančina! ... kje ste pa to, te podplutbe ... pa vse te ugrize, rane ...!?
- ANČINA To je od prej. To sem dobila ob neki pridigi. *(Milo ogleduje ugriz na rami.)* Stotavženkrat bohlonej, tole ... Tole je pa ... od vas, moj Henrik ... gospod Henrik ...
- JULIJA Čisto pravi ... čisto svež ugriz!
- ANČINA Zdaj grem pa naravnost v kolodvorsko restavracijo. Pol pa k fotografu, če bom še živa, da me boste lohk namalali. *(Vzame skledo.)* Saj niste hudi, ko že grem ... Tisto, o mojem starem – tisto ni čist res. Če pridem nasekana pa čist potolčena, nikol nič ne reče. Če pridem pa trezna! ježešmarijasvetjožef, nič ne pomaga. Kje si bla tak dolgo, s kom si se, kdo te je ... Bom rajš tiho, bohvekaj si bote še mislili o men.
- JULIJA A tako ste postali kronična pijanka?!
- ANČINA *(odide z veselo narodno za take prilike.)* Pomlad že prišla bo ...
- HENRIK *(stoka, izteguje roko proti priročnemu leksikonu.)*
- JULIJA Kaj vam je? Taki ste, ko da vam je zavdala. Vam je zares slabo?
- HENRIK F ... Išč ... pod F. F ...
- JULIJA *(odpre leksikon.)* Pod F ...?
- HENRIK Ne! ... H ... Ha ... Herma –
- JULIJA Kaj sta imela? Našla sem jo na tleh.
- HENRIK Hermafrodit ... To!
- JULIJA Kaj pa pod F?
- HENRIK F ... Fras ... To! Napadel jo je fras. Zapiši! ... Božjastni orgazem, krč! To! Piši!
- JULIJA Kaj naj napišem? Tu na rami ima pravo rano. In govorila je, da so eno našli mrtvo.
- HENRIK Če mi še ti ne verjameš ... O – mladost ti moja! ...
- JULIJA *(stika po mizi.)* Si tudi njo ubil?
- HENRIK *(kot globok vzdih)* Njo ...
- JULIJA *(gre po podstrešju in iz otroške navade visoko dviga krilo.)* Še nobene nisi. Eno si ubil.
- HENRIK Je pa vroče tu ... Trpežna Ančina Mica – kako najti pot do njene globoke Ver e... Vroče poletje prihaja – oznanja Julija ...
- JULIJA Tole sem pa sama napisala. Ti bom zapela. *(Ga objame.)*
- Henrik, o, Henrik!
Ne vidiš ti, ne slišiš nič,
kak zal sem jaz deklíč.
Ti pa si živ hudič!
- (Ga pahne od sebe.)*
- HENRIK *(omamljen.)* Po vijolicah dišiš.
- JULIJA Ha?

Pismo je prišlo

LEPOSLOVJE

ROZALIJA *(se vrne vidno razburjena, MARGARETNA nekaj korakov za njo.)*

JULIJA *(kot smerokaz k rastoči družinski sreči, takoj steče HENRIKU na kolena.)*

ROZALIJA Gospa, zmeraj sem rekla, da imava s Henrikom več skupnega. In da je to več kot skupna blagajna. Več kot bi se dalo z besedo izrazit. Toliko je že vloženega. Na Julijo je bolj navezan kot ona name.

MARGARETNA *(se je komaj brzdala, da ni posegla vmes, zanosno se poda na spolzek teren.)*

O, gospod Henrik! Morala sem se vrnit. Ko sem vam predala pesem o moji mami, dali ste mi novo moč za življenje, za poezijo. Življenje je tako surovó.

ROZALIJA Dajte, pokažite mu že tisto pismo!

MARGARETNA Vi ste tako silni, tako močni, vi se boste rešili. Me, majhne živalce, nastavljajo nam pasti, kopljejo jame. Pa bo prišel čas, ko bojo sami padli vanje.

JULIJA *(se vrže na mizo in hiti zapisovat.)*

ROZALIJA Pismo, pismo!

MARGARETNA Mi smo svobodni, čeprav preganjani. Oni so sužnji!

ROZALIJA Gospa Margaretna, tudi jaz znam. Tako se pa nisva zmenili. V moji hiši ne boste agitirali. Če vas kaj tišči, pojte drugam.

MARGARETNA *(zanosno.)* Mene nič ne utesnjuje. Tudi svoboda ne. Jaz sem sama svoja svoboda.

Edino, kar pritiska name – moj mož. Ničesar ne razume. Umrla bom, ne da bi mu znala povedat. Toda vi ste mi dali moč! Dovolite, da mu to povem. Gospa, hoteli ste, da vam pismo izročim pred pričami. Bilo je v vašem smetnjaku. *(Ji izroči pismo.)*

ROZALIJA *(slovesno.)* Kaj ste delali v našem smetnjaku? Kdo vam je dovolil? *(Pomaha s pismom in ji ga vrne.)*

MARGARETNA Gledalo je iz smetnjaka, naravnost bodlo v oči. *(Ji ga da.)*

ROZALIJA *(spet pomaha.)* Kaj piše? *(Ji ga da.)*

MARGARETNA *(se takoj loti branja.)* Henrik, sporočam ti, da se tvoja ura bliža. Krivica, ki si mi jo storil, je brezmejna. Nič ti ne pomaga, če se še tako skrivaš. Verolomnež. Zavrgel si me kot smeti, zato ti pišem iz smetnjaka, naj vsi zvejo. Svarim vas, ne nasedajte temu goljufu. Govoriti zna, zato ga ne poslušajte. Podpisana –

ROZALIJA Irma.

MARGARETNA P.S. Druge resnice bojo prišle kmalu na dan. Irma.

ROZALIJA Irma, Irma.

MARGARETNA Irma ...

JULIJA *(gleda HENRIKA.)* Čisto majhen pik, še to ne – zaščemelo je, komaj kaj – kar odplaknilo te bo – v pomivalno korito.

MARGARETNA *(Ko že zapuščajo prizorišče, se vrne in položi pismo na mizo.)*

Gospod Henrik, me ne verjamemo niti besede, niti črke, kar tu piše. Ta ženska bo čutila našo moč. Ne bo si pridobila simpatij z izsiljevanjem. Vso pobudo držimo v naših rokah, in če bo prišlo do škandala, bo potegnila ta kratko. Frida je že dala nadzirat smetnjake, če se bo pojavilo še kakšno pismo. Ničesar ne smemo izpustit. In ko bo zbranega dovolj gradiva, dovolj dokazov, bomo udarili. Sama se je obsodila.

ROZALIJA *(se oglasi vrh stopnic.)* Pa če ni sama?

MARGARETNA *(se spusti v razigran dialog.)* Če jih je več?

ROZALIJA *(se bojevito vrne.)* Če je organizirana cela banda?

MARGARETNA *(vzklikne v neprikitem veselju.)* Mojbog, Henrik, vi nam delate skrbi!

ROZALIJA Sive lase. Sive lase nam delate.

HENRIK *(se globoko užaljen in na smrt bolan odpravi v posteljo.)*

ROZALIJA *(in MARGARETNA mu takoj pomagata in ga podpreta z blazino.)*

HENRIK Živemu človeku se vse zgodi. Meni pa se je podeseterjeno. Bil sem na Golanski planoti, ko so streljali na pripadnike mirovnih sil. Na bolonjski postaji, ko je maloprej eksplodiral peklenski stroj. Delal sem na ladji, ki je, ne da bi bil slutil, prevažala orožje na Kitajsko. Neznana podmornica jo je potopila in samo nekaj se jih je rešilo. Kam naj se še umaknem, da ne bom kriv za še več gorja!

MARGARETNA Pomirite se. Tu pri Rozaliji ste na varnem.

HENRIK V Turčiji so me obsodili na smrt, pa me je rešil Interpol. Ne kadim, ne pijem, hašiš! ...
 Ljubi bog, nazadnje mi bojo naprtili še bogve kakšno poneverbo.
 ROZALIJA (*obnovi zaobljubo.*) Angleško čajanko bomo pa kljub temu imeli.
 HENRIK Nisem družaben, ne znam se izražat ...
 ROZALIJA Kaj pa se je treba izražat. Glavno je, da ste za to.
 JULIJA Bral nam bo! Jaz pa svoja zgodnja dela!
 ROZALIJA Julija!
 MARGARETNA (*odhajajo.*) Gospod Henrik nas ne bo razočaral. Bo že kaj pogruntal.
 ROZALIJA (*se pošali.*) Ali pa bo Irma pogruntala.
 MARGARETNA (*pritegne njeni veselosti.*) Kako cvetite, gospa, vsa žarite. Kako ste mladostni!
 ROZALIJA (*z obema rokama ji stisne roko.*) Gospa. Prej sem bila tako osamljena.
 MARGARETNA Zdaj pa niste več.
 ROZALIJA Ne. Še tega nisem prej vedela.
 MARGARETNA Kaj je to z nami, gospa, kaj? Sama groza nas obdaja. Groza odpira durca naših
 kamric in hoče, da pridemo ven. Potem pa smo kar vesele in kar neka moč nas žene
 naprej. (*Odidejo.*)

Laura drugič

HENRIK Zbolel si. Zares si zbolel. Priklical si bolezen. Priklical bi tudi Smrt! Vročica te grabi,
 blodnje prihajajo. Če si doslej predrzno zaupal v vsevišnjo previdnost in se po malem
 imel za izbranca usode – nobenega potresa še ni bilo, nobene take povodnji, požara,
 bolezni so te zapuščale zdravega, vse krogle so te zgrešile, vse pasti si obšel, verige
 potrgal ... Kaj ni že dovolj poskrbljeno za strah – ?!!

(*Laura Cola Porterja.*)

LAURA (*vzplava izza njegovega vzglavja kot kakšen arhangel, s čevlji v rokah.*) Henrik! Henrik!
 Končal boš tako kot tvoj oče. Tvoj ded. Tvoj rod. Zapisan pogubnemu razvratu.
 HENRIK Trebuh me boli.
 LAURA (*popeva.*) Lau-raa ... la-la-la ... la-la ...
 HENRIK (*zakriči, se zvije kot črv, pade iz postelje, se potolče po glavi, grabi krog sebe, vleče odejo nase,
 se plazi nazaj v posteljo.*) ... samo ne luči, izdajalske luči, varen v temi, v temi te ne najdejo,
 v temi te zgrešijo, luč te ne oplazi ... (*Povleče odejo čez glavo, hipoma jo odvrže in si razgali
 trebuh.*) Daj me, samo malo me daj, božaj me, po trebuhu ... Čisto malo, no!
 LAURA (*skrivnostno, nagajivo.*) Irma je pri meni.
 HENRIK (*plane, zakriči.*) Dosti je, nehajva!
 LAURA Ne igram se, Henrik. Dosti je bilo igre.
 HENRIK Ne igram se. Nimam časa. Sploh pa ne za take marnje.
 LAURA Marnje bojo šle. Vse bo šlo.
 HENRIK Nisem te klical.
 LAURA Ne, nisi klical mene. Nekje daleč, daleč ... v tvojem srcu ...
 HENRIK (*zatuli.*) Rad bi bil sam!
 LAURA Saj si sam. Z vsem si sam. S svojim rojstvom. S svojo smrtjo. Tak je red. V tem zaporedju
 pa tudi marnje, vse do zadnjega diha, saj ne veš, kdaj boš izdihnil.
 HENRIK Kaj mi tu skovikaš, sam znam že na pamet!
 LAURA (*metuljasto poplesuje okoli njega.*) Tako čudežna je, tako popolna. V njeni glavci je toliko
 prostora, ko je umrl njen Henrik, tudi za mrtvega Henrika. Ti si njeno telo, ti si njeno
 sonce, in ona, pripeta nate kot zarja, da jo pohodiš s svojo lučjo, pred tabo hodi in za
 tabo, jaz sem samo bolhica, bolhica na tvoji revni duši.
 HENRIK Boli, kako boli ... Dokler ne jenja, mora bolet. Saj bo minilo, saj bo. In potem ne bo nič.
 Nič. Ničesar. To je edino otipljivo, ta bolečina, moraš se ukvarjat z njo, bolečina namesto
 tebe, ujetnik si te bolečine in nič drugega naj te ne bega, to je tvoja svoboda ...

Angleška čajanka

(ŽENSKE prihajajo, skrivnostno zadržane, vsaka s svojim stolom in čajno skodelico, vsaka po svoje se molče priklanjajo HENRIKU, druga za drugo posedejo naokrog.)

- FRIDA *(prejme pismo, ki je zaupno krožilo med njimi, in ga začne naglas brati.)*
Henrik! Vsa sosesčina te že pozna. Vsi so že poučeni, kakšen umazanec si. Baraba pohotna, sebična. Nič več ti ne pomaga, lažnivec. Ne veš, koliko življenja je še pred tabo in kako še bo. Prišel pa bo dan, ko boš polagal račun pred samim seboj. Takrat vedi, da bom med tistimi, ki ti bojo grenili zadnjo uro. Čas dela zame. Sedaj ti odpuščam in ti želim vso srečo – če jo najdeš. Tvoja Irma. *(Ugleda Lauro.)* Kdo je ta ženska?
- ELZA *(ki vse pozna.)* Laura, patronažna sestra iz Zdravstvenega doma.
- ANČINA *(se čudi.)* Kaj je že tako hudo?
- ROZALIJA Trebuh ga boli.
- ANČINA *(se nagonsko brani, vstaja in seda.)* Od fižola že ne.
- FRIDA *(potegne ROZALIJO na stran.)* Povej odkrito. Si kaj opazila? Imaš preganjavico?
- ROZALIJA Ne.
- FRIDA Zakaj pa kličeš to žensko?
- ROZALIJA Sam jo je priklical.
- FRIDA Res nimaš preganjavice?
- ROZALIJA Ne.
- FRIDA Nekaj je hudo narobe s tabo. Bova potem.
- ROZALIJA *(zapoje, ker se čuti malo kriva.)* Ne boli ga več. Čaj-ček! *(In VSE srknejo iz skodelic.)*
- FRIDA *(odpre razpravo.)* No, gospod Henrik. Kaj pravite na te lumparije?
Če tu ne boste dovolj varni, vas bom dala k meni.
- ROZALIJA *(obotavljivo protestira.)* Zakaj? Tu je varen. *(In ji je takoj žal, da ni bolj odločna.)*
- MARGARETNA *(najde zadržke.)* Pri meni ne more ...
- ELZA *(neodgovorno poudari.)* Pri meni pa!
- FRIDA No, dobro. Začasno bo tu. Začnimo! – Kje sem že ostala ... *(Nadaljuje z branjem in ne dela razlike med Irminimi in svojimi stavki, ki se prepletajo in vozljajo in delajo perpetuum mobile.)* Vsa sosesčina te že pozna. Ostane med nami, pazite, da se ne razširi, pohota sebična.
- MARGARETNA Pohota – ?!
- FRIDA O! *(Se obrne s pismom proti svetlobi.)* To se pa globoko opravičujem, gospod Henrik.
- ANČINA Ono tudi ni slabo, če mene prašate.
- FRIDA Na naših hrbtih napenja lok. Naj se sproži! *(Malce iztirjena se obrne k ROZALIJI.)* Kaj ste že rekli po telefonu – nekaj o požiganju –
- ROZALIJA *(ovaja, ko je že enkrat začela.)* Požiga za sabo.
- MARGARETNA Ogenj očiščuje. Iz njega bo priletel feniks.
- ANČINA *(ne verjame.)* Ajaja. Kaj bo?
- FRIDA *(povzdigne glas.)* Ta čaj je res dober. Dajte mi ga še malo, Rozalija. *(Gre z njo na stran.)*
Naj požiga. Več ko bo požgal, bolj varna boš. Dobro, da si sklicala to angleško čajanko.
Res nimaš preganjavice?
- ROZALIJA Ne.
- FRIDA Naenkrat boš v časopisih, pa še vedela ne boš, zakaj.
- ROZALIJA Sem mislila, da leti to na prej, na tiste prejšnje čase.
- FRIDA Kako se motiš. Vse politike imajo tajne sezname. Na enem si ali na drugem, temu ne uideš.
- ROZALIJA Kaj pa naj?
- FRIDA Nič. Pazi! *(Se vrne.)* Po tem čaju se čutiš ko prerojen. No, pa bo prišel dan, ko boš polagal račun. Pravite, da je – finančno bankrot? *(Pogleda ROZALIJO, ki se zave, da se je mogoče prena glila.)*
- ROZALIJA Za elektriko mi še ni ... *(Obupana zamahne z roko.)* Ah!
- FRIDA *(se zamisli.)* Bolj je ogrožen ... bolj kot sem mislila ... Vedi, da bom med tistimi, ki ti bojo grenili zadnjo uro. Čas dela zame.
- HENRIK *(sedi v postelji, z rokami na odeji, z zanimanjem sledi razpravi.)*
- ELZA Čas! – Pa ne da misli ostati večno mlada?

LEPOSLOVJE

- ANČINA Grozno.
- FRIDA Gospod Henrik, predobro vas razumem. Zdaj je tak čas. Brezsrčen, brezbrizen čas. Kaj pravite?
- ŽENSKE *(se nagnejo proti njemu, v tesnobnem pričakovanju, vsaka s svojim pozitivnim nabojem.)*
- HENRIK *(napravi z LAURINO pomočjo požirek čaja, nato pa začne lesti pod odejo.)*
- MARGARETNA *(vzkligne iz globoke notranje potrebe.)* Gospod Henrik! Pomagajte!
- ANČINA Lejte, pogledjte, gospod Henrik!
- ELZA *(se dvigne.)* OO! – *(Vse TRI kot en sam pritajen krik kolektivne ženske duše, ki teži k združevanju, pa se hkrati trga od skupnega jedra.)*
- FRIDA Kaj pa vam je? Margaretna! *(Se zave nevarnosti v takem spontanem, neobzdanem izbruhu.)*
- MARGARETNA Ne morem pomagat. Tu notri. Toliko je v meni.
- ELZA *(pogleduje okoli sebe.)* Kaj smo zdaj tu? Zarad Margaretne, zarad česa?
- FRIDA *(pribije.)* Zarad ogroženosti.
- ROZALIJA Jaz ne morem sama. Preveč je vsega.
- FRIDA *(se jezi.)* Zato pa. Naravnost silite me, da se moram zdaj sklicevat še na enotnost! – Odslej bomo govorili samo še o vzajemnosti. Če si ne bomo pomagali – bo vsaka sebi največji sovražnik. Sovražnikov pa ne bomo trpeli med sabo. To bomo dali pod samozaščito in varstvo okolja.
- ELZA *(zavpije.)* Okno!
- FRIDA Kaj?
- MARGARETNA Kamne mečejo!
- FRIDA Ne čujem ...
- ELZA *(pridušeno.)* Začelo se je!
- FRIDA Kaj je?
- MARGARETNA *(jo roti.)* Okno!
- FRIDA Ja, to sem slišala. Ne čujem dobro.
- ROZALIJA *(jih miri.)* Je že mimo. To ni pri nas.
- ELZA Je pa vedno bliže.
- FRIDA *(se zbere.)* Pričakujem vaš glas, gospod Henrik. Niste se še izjasnili. Ste za tak čas ali proti? Upam, da niste proti nam.
- HENRIK *(živahno pomaha izpod odeje in LAURA mu prinese šop listov, ga podpre z blazino, da laže sedi.)*
- ROZALIJA Ste videli? Mu je že bolje. *(Hlastno srkne čaj.)*
- FRIDA Bravo, Rozalija! Živ človek mora bit aktiven.
- MARGARETNA *(evforično.)* Poslušajte zdaj! – Čital nam bo! ...
- ANČINA *(se priduša in umakne od okna.)* Dušnamol. Zunaj naj kar poka.
- MARGARETNA Psssss! –
- FRIDA Pa sem res nekaj slišala – *(Zaskrbljena nastavlja ušesa in nič ne sliši.)*
- HENRIK *(se nagne nazaj, z roko na papirjih, na odeji, trenutek napete zbranosti.)*
- MANDELJNOVA TORTA
- ŽENSKE *(po svoje sodelujejo in spravljajo v predalčke svojih izkušenj, kot v kakšna zaupna sporočila zamaknjene, MARGARETNA si ambiciozno zapisuje.)*
- HENRIK *(po dolgi pavzi, kot po navdihu.)* Četrť kg masla ali margarine ... Četrť kg sladkorja v prahu ... dobro mešati. – Dodati dva rumenjaka in – mešati dalje. Tej ... masi ... dodati tri decilitra mleka – kuhanega, dvajset dekagramov zmletih mandeljnov, dve žlički vanilijevega pudinga. To je treba – na lahkem ognju kuhati – mleko, puding, mandeljni ... Nakar – v ohlajeno maso – po žlicah dodajati prej umešano maso, to je fila ... ali nadev –
- MARGARETNA *(si zapiše.)* Nadev ...
- ANČINA Ali fila.
- HENRIK Zdaj na pladenj ... polagati v rum namočene baby piškote, dve škatli. Nanje pol file nadeva, nato ponovno ... plast piškotov, obložiti še z drugo polovico nadeva – ali file – in prekriti s piškoti. Vse to oblití s sladko tolčeno smetano. *(Vse bolj mučeniškega obraza, ki ga terja navdih.)*
- LAURA *(medtem razstavi medikamente po mizi, hiti pripravljat brizgo, potem pa si jo kar sama izprazni v roko, požre za celo pest tablet.)*
- HENRIK LEDENA TORTA
- Pol kg zmletih keksov petit beurre ... *(Pove v izbrani francoščini.)*

- Četrť kg masla ali margarine, sladkorja, pet rumenjakov ...
- ŽENSKÉ Mešati.
- ANČINA *(se vživlja.)* Mešat.
- MARGARETNA *(piše.)* Mešati.
- ROZALIJA Jaz ne čitam knjig. To pa bom prečitala.
- FRIDA *(požene.)* Zmešati in dodati.
- ANČINA *(se rine naprej.)* A je lohk zraven 15 dek na grobo zrezanih orehov?
- HENRIK *(se zazre vanjo, ko da jo vključuje v navdih.)*
- FRIDA Tu imamo en predlog ...
- ROZALIJA Jaz predlagam zmleto.
- MARGARETNA *(piše.)* Zrezati. Zmleti.
- FRIDA Je že prav. Treba je nujno.
- ANČINA Zrezat.
- FRIDA *(se razburi.)* Veste kaj. Treba je pa vedet.
- ELZA *(vstane, stiska noge.)* Obkoljeni smo!
- FRIDA Kaj smo?
- ELZA Eden hodi gor po strehi! Je že not!
- FRIDA Kje not? Dajte no po pameti ...
- ROZALIJA *(zmedena odganja ELZO in ANČINO od postelje.)* Ne kipi voda, ne gori mleko.
- ANČINA Nekaj maha, nekaj miga.
- HENRIK *(leze pod odejo, šibko pomaha izpod nje.)* Elza ...
- ELZA *(se pomakne tesno k njemu.)* Hitro povej!
- HENRIK *(mlahavo kaže z roko.)* E ... E ...
- ELZA *(primerja liste.)* To? ... Še dve pomaranči ...
- HENRIK *(nezadovoljen rogovili pod odejo, priganja.)* Mm! ...
- ELZA Ko bi znala to prečitat ... Jezus me je strah.
- MARGARETNA Ko bi se bolj poglobili, bi vas bilo manj strah.
- ELZA *(ji ponudi cel šop listov.)* Nate. Bom že zvedela.
- MARGARETNA *(se brezupno poglablja, dreveni od groze.)* Vem, kaj je hotel ... Ne vem pa, kako je do tega prišel ... *(Obraz ji zasije.)* Tako nastajajo umotvori! Tako pridejo pesmi!
- ROZALIJA *(ki ji ni vseeno, kaj si bojo mislili o njeni kuhinji, pa tako zapostavljena se počuti ob vsem tem, pričara na obraz nekaj prežarjene miline.)* Če kaj vem, cukar v ponvici zarumenimo in še tekočega dodamo snegu in okrasimo s 15 dekami rozin. To se zelo dolgo drži.
- ANČINA Henrik, kaj pa kokosove kroglice? Te se tudi dolgo držijo.
- FRIDA Zdaj sem pa zares nekaj slišala. Tresnilo je. Hitro, okna je treba odpret!
- ROZALIJA *(se blaženo nasmiha.)* Samo skačejo v vodo, na glavo, naši sosedí.
- FRIDA Oho, to so pa gospoda Korenčkovi!
- HENRIK *(se živahno premakne pod odejo, skuša se dvigniti, kaže zanesljive znake življenja.)*
- ŽENSKÉ *(se razveselijo.)* ŠŠŠŠŠŠŠŠŠŠ ...! – da vas gospa Korenčkova ne sliši.
- ANČINA *(v nastali tišini.)* Naš lazi za mano.
- ELZA Mogoče ga je pa gospodična iz smetnjaka pohopsala.
- ŽENSKÉ *(Kar lomi jih od smeha.)*
- FRIDA Tiho! –
- MARGARETNA *(se pesniško izrazi.)* Kako je zdaj vse tiho ... Jaz bom zdaj podajala mojo zadnjo pesem.
- ŽENSKÉ *(kar kurja polt jih oblije, glasno srebajo čaj in buljijo v tla.)*
- MARGARETNA *(dobila je svojih pet minut; naj se je še tako brzdala, te ihté ne more več ustaviti, bolj ko je mečkala z njegovimi listi, bolj so vstajale njene pesmi.)*

Na vrhu klanca, onkraj gozda,
popotnik truden je obstal.
Srce mu v prséh močno bije,
kot bi se bal.
Narahlo veter zašepeče,
upogne breza se v pozdrav.
Še ga poznajo bori, jelke
v zelenju pisanih dobrav.
Meglice sive odbežijo,

odjadrajo v neznano stran.
Svetleje sonce spet zasije
na vso ravan.
Vse to je moja domovina,
iskal sem te že mnogo let,
poljubljam tvojo sveto grudo,
do dna prevzet.

ELZA (izstreli.) Šipa!
ANČINA Šipa je šla!
FRIDA Nobene šipe ne slišim. Rozalija je rekla, da delajo sosedi hrup.
MARGARETNA Mojbog, jaz pa še kar pesnim.
FRIDA Zdaj ni čas za pesmi. Zdaj je čas za akcijo. Ta hiša je na seznamu uglednih meščanov. In kot tako jo bomo branili z vsemi razpoložljivimi sredstvi.
ANČINA (brž spravi v promet žganje, ki gre hitro naokrog, nekaj tudi v čaj z mlekom, in ko še povzdigne glas, je tole zares močnejše kot Margaretino kulturno-prosvetno organiziranje množic.) Prekleti! Na smrt prekleti! V peklenski ogenj! Mačkino kri boste pili in žareče cigle lizali! Ki se šopirite v izobilju, ne pustite sosedov na miru! Crknjene krastače, podgane nosi gor pa dol po bazenu ...
FRIDA (ukaz.) Ančina, dosti je!
ANČINA Da bi nagi od hiše do hiše plesali! Na pragu roko zlomili! Dol z njimi!
FRIDA Nehajte, sem rekla! Ančina Mica, preveč greste noter.
ANČINA Kakor je Bog v nebesih in devica Marija, sveta jeza, ta jih bo zadela.

(Pod vtisom ANČININEGA klicanja mračnih sil na nebu in na zemlji se vse pogrezne v zagrobno tišino. In FRIDA si zasopla vrača komaj priborjen in že izgubljen primat.)

FRIDA Največ svinjarij naredijo ljudje zaradi prestiža.
ELZA Zarad - ?
FRIDA Zarad prestiža! (Pogleduje zdaj ANČINO, zdaj proti sosedom.) Lahko jih pošiljate v vaš pekel. Na pragu roko zlomili! Tu greste pa predaleč. Dali jih bomo sodniku za prekrške. Pa vas tudi!

(Ropot. Privikrat nekaj zares slišimo.)

ŽENSKE Kaj pa je zdaj to?
FRIDA Odpeljali so jih.
ROZALIJA (prestrašeno.) Koga so - ?!
FRIDA Smetnjake. Niso več varni pred zlorabo. (Ugled ji ponovno zraste.) Ne berete časopisov, ne gledate televizije? Hočejo moč. Občutek moči. Ponavadi jih je samo peščica, nič več kot peščica. Mogoče en sam človek stoji za njimi. Ugrabijo človeka, razstrelijo letalo in sebe. Nekega dne bojo imeli atomsko bombo. Vsi, vse podkupljeno, vsak se trese za svojo kožo. Nihče ne bo niti s prstom mignil, vse je strah.
ANČINA Mene ni strah.
FRIDA Zakaj pa vam potem vse to govorim? ... Če pomislite, da pa se o belem dnevu sprehajajo, tu, med nami. Srečujemo jih na vsakem koraku. In nihče jim nič ne more, nihče jih ne prepozna, ali noče spoznat.
ROZALIJA Frida, to ni pri nas.
FRIDA Ste prepričani? Ste prepričani, da ni vaš sosed njihov pristaš? Je pogledal skozi okno? Je prišel vprašat, kaj se vam je zgodilo, kdo je razbil vaše okno?
ELZA Vseeno mu je.
ANČINA Pokličite policijo, zakaj jo pa mamó!
ROZALIJA Ne! Nič ne bojo naredili. Dolg zapisnik bojo naredili, nič ne bojo naredili. Nočem, da me vmešavate.
MARGARETNA Spet detonacija!
ROZALIJA To pa skupinsko skačejo v bazen.
FRIDA (vstane.) To pa ne skačejo. Zdaj pa zares poka.

(In res. S FRIDO se vse začne in konča. Ko na komando šipe pokajo, toča kamenja se usuje na streho in skozi odprto okno na podstrešje.)

ELZA Henrik! *(Plane nanj.)*

ŽENSKE Pomagajte! Na pomoč! *(Se zgnetejo in nagnetejo na postelji.)*

JULIJA *(priteče.)* Mama! Mama! *(Razprtih oči obstane in skače, da bi ujela kaj od dogajanja na postelji.)*

LAURA Bi rada imela poster?

JULIJA *(odkimava.)* Mama.

LAURA *(ji da poster iz svežnja.)* Obesila ga bova v tvoji sobi. *(Jo odpelje.)*

HENRIK *(se kot po čudežu reši iz žive groblje in splazi do okna, na stolu kleči in si skrivaj ogleduje dogajanje tam zunaj.)*

IRMA *(pride iz dvorane na oder, se postavi pred avditorij, prav nič podobna kakšni rojeni nasilnici, skromna je in mila, a zato nič manj odločna.)* To je moje delo. Prevzemam odgovornost. Nekateri bojo rekli, da ne stojim za tem jaz sama. Nikogar nimam. Imam pa prepričljiv glas. Vse več jih je na moji strani. Ta reva zahojena. Ne bom ga blatila. Ne mislim več. *(Naslednje prebere iz lističa in roka se ji trese in glas tudi.)*

Če uporabljam sredstva, ki bi se jih vi sramovali, saj niste v moji koži, povem vam, da so to res skrajna sredstva, v jedru pa najbolj ljudomila, orodje moje čiste ljubezni ...

(Listič stlači v torbico, kar večkrat ga stlači, nervozna je in videti je, ko da išče robček.)

Drugega nimam ... Nimam drugega ... razen ljubezni. *(Tiho posmrka in usta našobi, in nosek ji pri tem uide na stran, najde robček pa še staro, čisto pomečkano pismo.)*

Kaj vse mi je pisal ... Baraba. Ni napisal, da bo najina ljubezen nekoč mrtva. Ni. Ker ni. Ne more umret. Saj bi se svet podrl. Komu med vami bi prišlo na misel, da bi oznanjal, v imenu česa, da ni ljubezni na svetu? Komu na kraj pameti bi prišlo kaj takega na um! Saj tudi njemu srce ne da, da bi mi kaj tako groznega povedal. Beži, ker še tega ne zna povedat. Ne zna. Kaj sploh zna. *(Tlači pismo nazaj.)* Zapustil me je, ko me je imel najbolj rad. Govoril mi je: »Verjemi, verjemi, verjemi ... Veruj, veruj, veruj...« Ni več verjel. Nima me več rad. Dobro. Nima. Ni mi treba povedat. Nekje globoko, globoko v njem sem zakopana, pa beži, pred sabo beži, da ga ne bi ranilo, ko bi se zavedel moje ljubezni ...

Kaj je nisem vredna? Kaj je bilo narobe? Kje sem se mu zamerila? Je bilo tisto, ko mi je rekel, naj nimam odprtih ust, kadar koga poslušam ...? Me je hotel s tem ... prizadet, mi povedat, da sem mu odveč? Saj me ni užalil. Tudi v jezo ga nisem hotela spraviti. Res je. Kako da te napake nisem prej opazila. Potem sem mu pa rekla, naj v družbi ne srka čaja tako glasno. *(Naredi majhno pavzo, posmrka.)*

Napisala sem mu pismo. *(Ga ne najde.)* V vseh stvareh je pretiraval. Ko da bi s tako ihto hotel z vsem do dna. Kaj pa je na dnu? Kaj mu nisem v vsem ustregla? Kaj naj naredim, da ne bo obupal? Ni treba obupat, če ne najdeš tistega, kar iščeš, vedno se kaj najde, mi je kar naprej lajnal. Kaj pa naj sama najdem, kaj! Ljubezen jo je pokopala, bojo govorili. Ljubezen je kriva. Preveč ga je imela rada. Preobjedel se je ljubezni. Tu na zemlji ni mogoča ... Kaj pa dela v nebesih? ... *(Najde pismo.)* Moje pismo ... *(Ga gleda in živčno obrača v roki.)* Moje. Vse je moje. Vse imam. Za nič nisem prikrajšana. Z vsem me je oskrbel. Tudi z besednim zakladom. Lepše se oblačim. Vedno kaj najdem ... *(Naredi majhno pavzo.)* Srečna sem. Povejte mu, če ga kje vidite. Ni še konec. Nikoli se nič ne konča. Edino to je pomembno. Da ne obupamo. – Hvala. *(Tako. Akcija je opravljena. Za hip še postoji, da se ji vtisi razblinijo ali da pride pomoč, nato skomigne z rameni, zavzdihne in odide naravnost preko odra.)*

ŽENSKE *(klečijo in čepijo na postelji kot na kakšnem Meduzinem splavu, veselo mahajo.)* Henrik! Henrik! Je že šla! Ni je več! Ni! Šla je!

HENRIK *(zleze s stola in v velikem, triumfalnem obhodu obkroži posteljo, okronan z lovorikami, absoluten zmagovalec v ringu, doživljenjski efeb, in ŽENSKE se mu prijazno in malce v zadregi smehljajo za spravljen konec njihove angleške čajanke; mahoma pa potegne iz posteljo brisačo in jo ucvre dol po stopnicah.)*

ŽENSKE *(poskačejo s postelje in bi rade ven.)*

FRIDA N a z a j !

ŽENSKE *(hitijo gledat skozi okno.)*

(Lajanje, renčanje in bevskanje, ko da se je tolpa psov pognala gor po zidu.)

ŽENSKÉ *(vrisknejo in omahnejo nazaj.)*
 JULIJA *(priteče.)* Mama! Mama! – Henrik! ...
 ŽENSKÉ *(počepnejo in otrpnejo od groze, kaj bojo slišale.)*
 JULIJA Vrgel se je noter v bazen!
 ŽENSKÉ *(pa ven in nič jih ne zaustavi.)*

(Pavza.)

ROZALIJA Ti vrag ti – kako mu je to uspelo ... Zdaj ga imajo Korenčkovi – (!!!)

(Nekje pri sosedih pa žagajo drva in sonce sije in cirkularka lepo poje kot v starih časih.)

Podstrešje za premor

Podstrešje zaživi svoje življenje. Podstrešje kot subjekt pričevanja o zadnjih dneh Henrikovega bivanja na Jožefovem hribu. Zasliši se grlice glas, ptice prepevajo, golobi grulijo, pri Jožefu zvoni, vse se koplje v soncu, od daleč vrvež dneva v mestu, nekje otrok vadi klavirske etude, iz daljave krotek pisk vlaka, mrači se, noč – polna luna, čuk se oglašča, podgane se podijo, mačke se derejo, pes zalaja, netopirji letajo ... Podstrešje se pripravlja na svojo Valpurgino noč.

* * *

II. POGlavJE

Igra posterjev

HENRIK *(se vrne burkaško razpoložen, z brisačo okoli vratu.)* Stopnice škripljejo. Čedalje bolj škripljejo. Hiša je narejena na stopnice, pogonsko os, os hiše.
 LAURA *(stopica za njim, s posterjem nagico pred sabo, njena glava je nad zgoraj spodvitim posterjem, zadaj je pomanjkljivo oblečena.)*
 HENRIK *(s širokim zamahom.)* Pridi! Ti bom nekaj pokazal.
 LAURA *(stopica in se drobceno hihita.)* Ne me gledat, ne me gledat! ... Česa še nisem videla, kaj mi boš pokazal?
 HENRIK *(naravna namizno luč kot top v nagico na steni.)* Celo noč mora goret. Celo noč. Med tretjo in četrto.
 LAURA Med tretjo in četrto. Kaj bo med tretjo in četrto?
 HENRIK Stopi.
 LAURA Stopi.
 HENRIK Stopi. Stopi dol.
 LAURA Dol.
 HENRIK Stopi dol. Oživi. *(Preži in čaka za svojim topom.)*
 LAURA Kako pa ji boš vdihnil dušo?
 HENRIK Dušo – (!?)
 LAURA Saj imaš dušo. *(Zaplava z nagico pred sabo.)* Ob štirih. Ko so petelini že budni. Ko se za griči prižiga prva luč. In se hiše budijo. Z lastovičjimi gnezdi, z dimnik i... In ko se zima poslavlja ... In po žlebih škreblija in rožlja in kaplja ... Bosa hodim po mlakužah ... *(Dvigne nagico, da se vidijo njene bose noge.)* Koliko dobim za to? *(Pogleda od strani na noge, pri tem razkrije svoje ozadje.)* Koliko dobim za lastovičja gnezda, za po žlebih škreblija in rožlja? Mi boš kupil škornje? ... Za po žlebih škreblija in rožlja, a to ni nič? Pa lastovke! ... *(Užaljena stopica.)* Lastovke so šle. Vse je šlo ... Oh, Henrik. Kako si mi simpatičen, tako poln vsega, za prazen čep. Tako poln življenja, za prazen nič. Nikoli verjel, nikoli trpel, saj je vse le blef. Tako močan, pa nikjer pravega spopada, vsi držijo s tabo, ne vem, kaj je narobe z njimi, koga bi rad ugnal v kozji rog ...

(Se ustavi, od strani pogleda nagico.) Nič ne pomaga, zdaj vidiš, kakšen je, čez lužo moraš, čof! ... Zdaj pa čez plot. Ne me gledat, ne me gledat! Ne boj se, ne bo te ščipal, do štirih zjutraj si čisto varna. *(Zleze na pručko ob postelji.)* To je predgorje Alp. Tu moraš gor, mogoče le dobiš škorenjčke. *(Leze z nagico na posteljo in pokaže svoje ozadje.)* O nebesa! *(Se hitro obrne.)* Ne dajte, da ostane tam spodaj! Pridi, pridi hitro! Pomagala ti bom, ne moreš vsega sam! Pridi, moj bolhec! Skočiva visoko, visoko ... Ne misli na vrnitev. Spodaj, tam spodaj ni nič. Nič. Dol je minljivo. Gor! Gor! Visoko! ... Visoko ... v višave ...

(Nežna Laura Cola Porterja.)

HENRIK *(preusmeri snop luči nanjo in jo lovi po postelji.)* Lau-ra! Av-ša! Imam te! Lajna zguljena. Sem te ujel!

LAURA *(skače po postelji.)* Nimaš me! Nimaš!

HENRIK *(pograbi lučni top in se zapodi z njim, da bi jo z vseh strani čimveč ujel.)* Držim te! Držim! Imam te!

LAURA Spusti me! Spusti!

HENRIK Stopi! Stopi dol!

LAURA Še ni ob treh! Ob štirih!

HENRIK Ob štirih boš že mrtva!

(Zabliska se in počí - žarnica je šla - in vsa postelja za hip zažari kot v Elijevem ognju. LAURO požre noč in za njo ostane le lebdeč poster z nagico, s katero se bo morala spopasti od razburjenja slepa ROZALIJA.)

Oblast si vse lasti

ROZALIJA *(z lovsko puško in JULIJA planeta na podstrešje.)* Zdaj je pa prekipelo. In vi, gospa dama. Vam smo tudi že dolgo na sledi. Bi radi zavladali nad tem okolišem, bi radi njegovo pogubo!

HENRIK *(strmi od čudenja.)* Mojbog ... Rozalija ...

ROZALIJA Samo korak proti njemu ali meni, pa vam spustim vse šibre pod kožo! Zdaj vas držim na muhi. Kje je zdaj vaša moč, kaj vam pomaga, da imate oblast nad njim!

HENRIK Povejte mi, kaj ste uzrli!

ROZALIJA Henrik, za vas je samo ena rešitev.

HENRIK Z vami bom postal nesmrten! Naj vas objamem, Rozalija!

ROZALIJA Predobro vem, kako hitro vi podležete. Samo preko mojega trupla!

JULIJA Mama, jaz bom stala med njim in njo!

ROZALIJA Proč, Julija! Lahko se sproži!

ŽENSKÉ *(prihitijo tesno druga za drugo, samozavestne, odločne, močne, ta krepko prepasana, druga v škornjih, tretja v moškem suknjiču, zadnji pripetljaj jih je bridko izučil, zavzamejo vse strateško važne točke.)* STOJTE! STOJTE!

MARGARETNA Gospod Henrik! Naznanjamo vam, da ste sprejeti.

ROZALIJA *(jih ne spusti naprej.)* Ste slepe! Ne vidite, kaj dela!

FRIDA Križana gora, Rozalija, saj je vse jasno!

ROZALIJA Nič ni jasno! Nikoli več ne bo take prilike, nikoli več ne bom zmogla sama!

FRIDA Nikoli nisi zmogla sama!

ELZA Henrik, iz Turčije so poslali račun! Interpol ga je poslal!

ANČINA Za dimnikarja, elektriko!

ELZA Smeti!

HENRIK Tudi ti, Elza.

ELZA Ne sekiraj se, je že vse poravnano.

MARGARETNA Rozalija je sprožila nabiralno akcijo. Njej se zahvalite.

ROZALIJA *(njihova veselost ji gre že na jetra.)* Nisem za tole tu.

FRIDA Počasi, Rozalija. Mi smo odprti.

ROZALIJA Ne za vse.

FRIDA Po hitrem postopku bomo še to sprejeli, pa bo red in mir.

- JULIJA Mama! Vso noč je bil z njo, barve so še sveže!
- ANČINA Čisto frišna je, še topla!
- MARGARETNA Vedela sem, da ste velik umetnik, gospod Henrik. Oživljate nas, ko so nas že davno žive pokopali!
- ANČINA Odesi pukšo, Rozika, to je močnejše, ne vidiš!
- MARGARETNA Ne načenjajte še vi naših skupnih korenin!
- ROZALIJA Skuhala bom čaj.
- FRIDA Skuhaj, Rozi. V čast gospodu Henriku, ki nas umetniško oživlja, ne bomo prečitale zadnjega pisma.
- ŽENSKE *(razočarane.)* Ooo!
- FRIDA Ima katera drugačen predlog?
- ANČINA Ja! Jaz! Jaz ga bom. *(Ogrnjena in tesno zapeta je v hubertus plašč.)*
- FRIDA Ančini Mici na ljubo, ste zato, da Ančini Mici na ljubo? Julija, pomagaj gospe!
- ŽENSKE *(izkaže se, da ima ANČINA desnico v mavcu in da jim je hotela to čimprej razkazati.)* O! Kaj pa to? Kako boste pa? Saj ne morete!
- FRIDA Ste pa nerodni. Kje ste pa to staknili?
- ELZA Jaz vem! Henrik, naj povem?
- FRIDA Pa ja da povejte.
- ELZA Spet se je kopal. Gor in dol je plaval po bazenu. V mesečini. Čisto nag.
- ŽENSKE *(smeh in blamaža.)* Jej-jej-je-jej-je-jej ...
- ANČINA Zato se jih kletev ni prijela.
- ELZA Pa je nazaj priletelo!
- FRIDA Kaj pravite vi, Henrik, kaj pravite na to?
- HENRIK *(sleče hlače in jih skrbno zloži na posteljo kot obtoženi grešnik.)* Priznam.
- ŽENSKE *(se ga v razigrani veselosti lotijo z vseh strani, ELZA mu izpuli brisačo, JULIJA izmakne hlače, ANČINA se mu obesi na spodnjice, vsaka po en stavek ali vse hkrati.)* Dvoličnež! Priznava, kjer ni kaj priznati! Kdo vse pa namaka ritke o polni luni? Pokažite jo še meni! Me pa lahko čez planke gledamo, kako se gospoda namaka! Kaj pa milostljiva gospa Korenčkova? Ššššš! Je že priznal! Buc-buc-buc! Lejte, lejte! Kako je žgečkljiv!
- FRIDA *(košato sedi na Rozalijinem pletenem stolu.)* Dajte mu mir, če je že priznal! Zdaj imamo svojega človeka tam. Nič še nismo izgubili.
- ROZALIJA *(ji gre na smeh, pa ji ni do smeha.)* Meni jo je zagodel, ne vam.
- FRIDA Človeku ne moremo preprečit, če se hoče kopat. Bogve zakaj to dela.
- ELZA Zaradi neurejenih razmer.
- ROZALIJA Kakšnih neurejenih?
- FRIDA Vse ob svojem času. Ne moremo se ukvarjat z vsem naenkrat. Prosim, tu imamo novo pismo. Če smo ga dobili po golem naključju, pa je zdaj tega anarhizma konec. Prosim. Na čaj bomo pa kar pozabili!
- ROZALIJA Henrik, povejte, kaj vam pri meni manjka!
- FRIDA Pravico ima, da se vzdrži.
- ROZALIJA Hvala lepa!
- FRIDA To je zdaj urejeno. Gremo naprej. Elza, vi imate predlog.
- ELZA *(že pripravljena.)* Naj ga čita Julči.
- ROZALIJA *(se ne da kar tako odpraviti, pri izhodu.)* Zakaj Julči?
- FRIDA Je že prav. To pismo je take sorte. Treba je, da gre skozi otroške oči. Še predobro vas vse poznam. Potem pa sem nekaj sklenila ... Julči, začni!
- HENRIK *(zleze v posteljo.)*

Skozi otroške oči

- JULIJA *(bere.)* Ljubi Henrik. Čakala sem te, da bi te še enkrat videla. Videla sem te in bilo mi je obupno pri srcu, da ni med nama tistega, kar bi lahko bilo.
- FRIDA *(vprašanje za javnost.)* Od kod pa je prišlo to pismo?
- ELZA *(že pripravljena.)* En mlad poštar ga je prinesel. V eni hiši, ko sem ravno kasirala, mi ga je spotoma pokazal. Je rekel, da ne ve kam z njim.
- FRIDA *(zamahne z roko, češ da zadostuje.)*

- JULIJA *(bere.)* Ali sploh moreš razumeti, kaj si mi storil? Zapustil si me, ko sva se imela najbolj rada. Strah te je napora, vsega te je strah, najbolj pa mene, ki me ni strah ljubezni, tega, da bi se je kdaj naveličala, jaz že ne.
- HENRIK *(stoka in vleče nase odejo.)* Same klevete. Same laži.
- ŽENSKÉ *(prežijo na vsako njegovo besedo, na vsak gib.)*
- HENRIK Jaz sem drugačen ... Zakaj ne morem drugače ...
- ROZALIJA Julči, naprej!
- FRIDA Moment! – *(Vstane.)* Človek še ni pripravljen. *(Gre proti postelji.)* Vaša zaupnica sem, Henrik, najboljša prijateljica. Pripravit vas moram na neizogibno srečanje z odpošiljateljico tega pisma. Kako se boste obnašali, kaj ji boste rekli? Te mrhe nimamo tukaj, da bi jo soočili z vami. Pa si jo kar dobro predstavljam. Predstavljajte si, da stoji tu. Tu, pred vami. Glejte vame! Nagovarja vas. Sprašuje, zakaj ste jo zapustili. Se vam nič ne smili? Ne predstavlja v tem trenutku gorja vsega človeštva? Dobro ste se zadržali, Henrik. Zdaj pa obrnimo stran. Tu bomo zbrali vse vaše vrline, odlike, ki jih nedvomno imate, in sestavili tako svetlo plat vaše osebnosti, da bo kot ščit proti tej puncici, ki bo zagotovo, ko se nam bo najbolj smilila, udarila s strahovitim terorjem: s solzami, robčki, z golo nedolžnostjo – in bogve kaj vse nas še čaka – pa vse to ni nič, nič proti temu, kako porazno smo za to dovezetne. Pazite, Henrik! Vedno sem bila nepristransko objektivna, ni ga človeka, ki ne bi bil opazovan. Opazovani ste. Čitaj, Julči!
- JULIJA *(bere.)* Mrtva sem. Nobenega upanja, nobenega hrepenenja ...
- MARGARETNA Tako se to ne napiše. Pride pa mine. Ljubezen, ljubezen ostane.
- ROZALIJA Naj čita! Naj se vse zve!
- JULIJA *(bere)* Naj vsi zvejo, kako je s tem tvojim čajem za dva ... To je pa nekdo dopisal –
- ELZA Jaz ga še pogledala nisem.
- ROZALIJA Pripravljena je na vse. Ta, ki to piše.
- ELZA Kaj še piše?
- FRIDA Kaj vam je, Rozalija? Julči, nadaljuj! Kaj hočete, kaj bi radi?
- ROZALIJA Nič. Mrtva sem. Mrtva.
- ANČINA Rozi, dajte ga malo ... Na vaši strani smo.
- ROZALIJA *(ga krepko potegne iz flaše.)*
- JULIJA *(jokavo.)* Ma-ma!
- ROZALIJA Vse čitaj, Julči!
- ANČINA Henrik, ga boste še vi? Za korajžo.
- HENRIK *(se za silo skobaca pokonci.)* Vsi hočejo moj konec. Da preminem tu.
- FRIDA No no. Lahko da katera hoče. Vse pa ne.
- JULIJA *(bere.)* Tako zelo sem sama in tako malo močna. V teh dneh ni bilo nikogar, ki bi me pobožal po licu.
- MARGARETNA *(samospozabno zavzdihne)* Jej!
- JULIJA V tebi je bilo vse narejeno ... Zdaj pa ne najdem –
- ANČINA Pomagajte otroku!
- ROZALIJA Naj se odloči! Naj se že enkrat odloči!
- FRIDA *(vzkipi.)* Odločila se bo ena tu! – ali pa nobena! – ali pa nisem Frida! Ena mora to prevzeti. Tako ne more več naprej. *(Premolk.)* Dobro, pa dajte predlog! Nisem jaz napisala tega pisma. Vsemogoče materiale dobivam, takih pa še ne!
- JULIJA Že imam. V tebi je bilo vse narejeno in jaz sem te tako brezumno ljubila. Nikoli nisi mislil ostati pri meni, samo prihajal si in odhajal, dati mi nisi imel ničesar. Ta je pa dobra, da nam pojasnjuje in razlaga. Čita lahko brez zveze.
- ELZA Pa dajte vi.
- FRIDA Jaz?!
- ELZA Jaz?!
- FRIDA Vi ste hladni.
- ELZA Jaz?!
- FRIDA Brez komentarja!
- ELZA Pa naj še malo Ančina Mica.
- ROZALIJA A ne! Julči pa ne bo poslušala.
- ANČINA Julči, ne poslušaj, ti kar dej!
- HENRIK *(opazovan ne ve, kako bi se obnašal, kako odbijal napade na svojo integriteto, pa se oglasi, a ga tako nihče več ne posluša.)* Julči, čitaj. Meni čitaj. Vse mi prečitaj. Naj se sliši tvoj glas ...

(Tu sta že med njimi LAURA in IRMA s servirno mizico z reklamnimi napisi za piškote, slanike, napitke in kavo, da zadiši po celi hiši, in ŽENSKE se razburjeno šetajo in razvнемajo, hrustajo piškote in slanike in hitijo po kavo.)

ROZALIJA Julči, mene ubogaj. Hitro čitaj!
 ANČINA Čitaj, sladka moja mala.
 ELZA Jaz sem predlagala Julči, zdaj jo pa zlorablajte.
 ANČINA Kaj jo - ?
 ELZA Voda na čigav mlin!
 MARGARETNA Oprostite, načitana sem, pismena ...
 FRIDA Če si še s tem ne moremo pomagat ... In če še preko otroka ne pridemo do ustreznega soglasja ... veste kaj - potlej pa res ne vem, kaj se gremo.
 ELZA Jaz grem. Vse skupaj je tako vnaprej dogovorjeno.
 FRIDA Če odkrito povem, Elza, vi že niste rešitev.
 ELZA Rozalija se pa obotavlja!
 ROZALIJA *(besno užaljena.)* Mene kar izpustite!
 ELZA Mene tudi!
 FRIDA *(že vsa živčna.)* Nič nam ne pomaga, da bi odrasli. Nič, da bi se zresnili. Imamo vse odgovornosti. Pa jih ne znamo ne cenit ne izkoristit. Niti tega ne znamo. Tega bazena tu ... *(Ne skriva, kako ji je vroče, odpne si bluzo.)* Ne moremo ure in ure tu čepet ... Imamo pa še kakšne obveznosti.
 ANČINA To se pa ne bo dobro končalo.
 MARGARETNA Ne more pozabit, nikoli ne bo!
 ELZA Pa zakaj, zakaj?
 MARGARETNA Zakaj ženska ne more pozabit ... *(Vsem je vroče.)*
 FRIDA Zaboga, vzdržite se!
 ANČINA O, Jezus. *(Se obrne k ELZI.)* Pa zakaj, zakaj?
 ELZA Kaj mene gledate? Tako je! Tako!
 FRIDA *(se smeji.)* Neverjetno. Neverjetno ...
 ROZALIJA Julči, ne poslušaj! Kje si ostala?
 JULIJA *(bere trmasto, vsak stavek zase.)* Nikoli ne bom mogla pozabiti. Doživi se samo enkrat. Pa nikoli več. Ne morem več.
 ANČINA Ne more več.
 MARGARETNA V pismu ne more.
 ANČINA Otrok je zaspan.
 ROZALIJA Pustite jo!
 JULIJA Ne morem več. JAZ ne morem.
 FRIDA *(vstaja.)* Mi smo tu, da to sprejmemo. Ali pa tudi ne. Da se porazdeli. Odgovornost.
 ELZA *(ko zasačena.)* Odgovornost?
 FRIDA Participacija. Naloge. To je zadnje pismo. Da smo se razumeli. Nobenega pisma več.

(JULIJA zleze k HENRIKU in zaspi na njegovi roki. IRMA in LAURA izgineta tako, kot sta se prikazali. ELZA izkoristi gnečo in smukne ven.)

Voda na čigav mlin

MARGARETNA Zadnje pismo ... Čakte ... *(Vzame pismo.)*
 ANČINA *(zaskrbljena.)* Kok bomo pa zdej ...?
 FRIDA *(raztreseno.)* Kaj kok bomo zdej!
 ANČINA Pol jih manjka.
 FRIDA Samo Elza manjka. Kje je Laura? Rozalija, čigava je bila tu? Z Lauro.
 ROZALIJA *(z roko na ustih, zmedena in vznemirjena, kako se tu nekaj ureja njej v prid.)*
 FRIDA Ena je bila tu. Jo poznate? Rozalija, za božjo voljo, hišo puščate kar odprto, ljudje hodijo ven pa noter, ko da smo nevmkaj.
 MARGARETNA Mojbog! *(Zaprepadena in čustveno prizadeta začne takoj brati.)*

- Je bila to sreča? Tako prazno je v meni.
- FRIDA Bom bolj jasna. Ne samo čustveno prizadeta. In tudi ne človeško frigidna, kot je tale Elza. Nujno mora biti odprta in napredna. In tudi za nekaj čuta za družabnost naj poskrbi, da ne bom izgubljala besed. Imela bo vso našo podporo. Pripravljena pa mora biti tudi na kaj več. Na kakšen življenjsko pomemben korak.
- ANČINA *(kradoma odhaja.)*
- FRIDA Ančina!
- ANČINA Kok je to nakracano, kje pa jaz znam. Jaz že nisem napisala.
- FRIDA Kdo pa pravi, da ste vi?
- ROZALIJA *(v duševni zmedenosti vzame pismo MARGARETNI in ga izroči FRIDI.)*
- FRIDA Rozalija, zberi se! Meni je vse jasno.
- MARGARETNA *(histerično.)* Ne smemo dopustit, da se zavoljo takega pripetljaja razpustimo.
- FRIDA Tako je. Margaretna, to pismo je zdaj absolutno naše.
- ANČINA *(se hitro vrne in ji vzame pismo, strmi vanj.)*
- MARGARETNA *(podkovana z načitanostjo in prežarjena z navdihom, prebere iz pisma v ANČINIH rokah.)* Verjela sem v tvojo ljubezen, ti pa si nikoli nisi znal predstavljati, kako je, če čutiš in ljubiš z vsem srcem ...
- FRIDA Naprej! Naprej! Elza pol tega ni vredna.
- MARGARETNA *(vzame pismo, zdaj je samo njeno, zanosno v trpljenju.)* ... z vsakim vlaknom svojega telesa. Znaš se predati le trenutni strasti in nikoli ne človeku. Vedi samo eno: če ženska ne ljubi dovolj, ji moški v svoji strasti ne zbujajo drugega kot zasmeh in stud.
- FRIDA Moment! Dajte sem to pismo.
- MARGARETNA *(stisne pismo na prsi in med pesti.)* Premagujem sebična nagnjenja, v upanju, da se mi bo obrestovalo v naši skupni prihodnosti. Gnus prevzemam nase. Studim se! Ne morem več. *(Spusti pismo na tla.)*
- FRIDA Kaj čakaš, Rozalija! Naprej!
- ROZALIJA *(mučenica, z onstranskim pogledom.)* Meni je bilo ob tebi zmeraj lepo. Ker sem te ljubila. Zakaj odklanjaš to srečo?
- FRIDA Bravo, Rozalija! Henrik, ste slišali? Molčite, Henrik!
- ANČINA Živjo, Frida!
- FRIDA Ko sta me obup in razočaranje tako izmučila, da nisem več vedela, kaj počenjam, Rozalija, ne se vdat, gremo, naprej!
- ROZALIJA *(ekstatično na tla po pismo.)*
- FRIDA Vzemi v svoje roke, Rozalija! Vzemi vse! Izbrana si, ti si izvoljena! Svetnica mučenica!
- ROZALIJA *(v slepem polaščevalnem nagonu vstane, zamaknjena v pismo.)*
Če boš še kdaj tako nesrečen kot sem jaz, takrat se spomni name, da sem v najhujših trenutkih ostala sama. *(Zazrta v odločilni spopad, nadaljuje brez premora, zdaj je pismo samo še njeno.)* Na Julijo ... ne pozabi, ona ... ni nič kriva ...
- MARGARETNA Mojbog ... Rozalija -
- ROZALIJA *(napol odsotna trga pismo na drobne koščke.)*

(Zdaj bi lahko raztrgana ljubezenska pisma snežila še z neba.)

- FRIDA *(se oddahne.)* Hvala bogu. Tako se je končalo. Je bil to en marter.
- ANČINA Iz tega bo pa godlja. Če Irma zve.
- IRMA *(ponovno vidna pri portalu, napol začudena, napol vzradoščena, dobila je iztočnico.)* Irma sem jaz - !
- FRIDA Ostanita pri njej, Margaretna, Ančina. Jaz moram obvezno na sestanek. *(Odide.)*
- MARGARETNA *(in ANČINA zbirata drobcene ostanke pisma, ki jih ROZALIJA, popolnoma odsotna in ko posvečena za to opravilo, spušča na tla, bržčas potrebna iskrene prijateljske besede, obe MICI pa sta preveč zaposleni z drugačno zavzetostjo.)* To pismo je naše, Ančina. Kako ste zaostali. To pismo je Irmino kot lanski sneg.
- ANČINA Jaz ji že ne bom povedala. Elza. Elza!
- ELZA *(se vrne kot na iztočnico in obstane, ko je imenovana.)*
- ANČINA Nikol ne veš. Če je res zadnje pismo, bi blo škoda, če bi ga dobili v roke drugi. Ga bom skupaj zlepla, mam doma star gumiarabikum, sto let drži.

MARGARETNA Kar se previdnosti tiče, Elza res ni najbolj zanesljiva. Smola je, da mora po hišah prihajati v stik čisto z vsakim moškim. To kvari značaj.

ANČINA Na srečo mora povsod hitet. Da pride skoz.

MARGARETNA Časih je pa tudi naglica dobra za kaj.

ELZA *(urno zleze na drugo stran k HENRIKU, ki je že nekaj časa mrtvouden od prestanih preizkušanj.)*

JULIJA *(zakriči in plane kot iz morastih sanj, hiti k mami, prileti IRMI v roke.)*

IRMA Smrklja! Krota ušiva! Če mi prideš še enkrat v roke!

JULIJA M a m a !

ROZALIJA *(jo prižme k sebi, še pod vtisom pravkaršnje izpovedi.)* Zdaj sva tako šibki. Tako nemočni. Nebogljeni ženski. Julija! *(Vsak stavek za stopnjo močnejša.)*

IRMA *(MARGARETNI in ANČINI.)* Kaj pa vedve zijata! Marš ven! Marš! *(Ju nažene z metlo.)* Jebenti, vse vas bom! Boš šla ven! Ti, ja! Krava zarukana! Iztrebila vas bom! Golazen nesramna, se gonite ko zajci!

ROZALIJA *(stiska JULIJO k sebi, sveto sovraštvo jo preveva.)* Ni ti treba poslušat, Julija. Pljuni čez to!

IRMA *(potegne odejo s postelje, ELZA pade na tla.)* Sem te dobila, a! Vlačuga! Se še ne boš skida-la! Boš nesla svojo rit drugam! Svinje! Umazane! Streljala bom!

ELZA *(izgine kot kafra.)*

IRMA Morilci! Mene pokopavate, mene! Ki me je ta capin kurbirski, ta zlodej v človeški podobni. Ta gnida izkoriščevalska! *(Je že na postelji.)* Uničil me je! Vse mi je pobral! Mladost, življenje, vse! Vse je zdaj njegovo! On živi! Jaz pa sem mrtva. Kurba se po svetu! Jaz pa molim zanj. Žre ko prašič! Jaz pa delam trdne sklepe v podzemlju. Za katere se ti šparaš, a?! *(Čepi na njegovem zglavju, napol hlipaje objema njegovo glavo, jo stiska v svoje naročje.)* Zavrgle te bojo ko cunjo, ti cunja. Ti butelj! Baraba, vse si zapravlil. Vse si zamudil. Kaj pa je meni ostalo, kaj! Vse sosede bom najagala pa še koga, da te bojo. Razuzdanec. Goljuf. Zvodnik ... Glejte! Njegovo pismo. Kaj vse mi je pisal! »Verjemi, verjemi, verjemi ... Veruj, veruj, veruj ...« *(Visoko nad svojo glavo raztrga pismo na dvoje in srce se ji trga.)* Naj te zašijejo. Naj te zapečatijo. Da ne boš nikoli več videl sonca ... Ne mene ... Ne belega kruha ... Črni črvi bojo lazili po tebi ... Črna zemlja te bo za vekomaj prekrila ... Zbogom ... moj Henrik ... *(Zmagovito.)* Zbogom! ...

(In HENRIK vse bolj tone in izginja v njenem krilu, ni ga več!)

ROZALIJA in JULIJA *(pa lepo in s pravo, živo vero zapojeta.)*

Moja ljubezen
te je nagnila,
k meni vodila,
sprejmi še mojo
zlato prostost.
Daj da v ljubezni
vate zgorevam,
kaj mi bo sami
ta zlata prostost.

HENRIK *(v luninem soju v smrtni grozi krikne in plane naprej, obsedi v postelji.)*

(Še preden bo jutro, petelin zapoje, podgana leti v svojo luknjo, mačka se zadere, pri sv. Jožefu bije ura.)

HENRIK *(vstane in zatipa proti posterju nagici, ki jo osvetli prva jutranja zarja, še je tam, se vrne v posteljo in zvije v dve gube.)*

- O D M O R -

Sto let Slovenskega prosvetnega društva "Edinost" v Pliberku

ESEJISTIKA

Nekoč smo iz Slovenije v po videzu sodeč skorajda nemški Pliberk – delno slovenski napis je menda bil zgolj na Brezovnikovi stavbi – kar pogosto potovali po nakupih. Celo sam sem potreboval kar nekaj let, da se mi je posvetilo, kako mi tu zares nikakor ni treba govoriti nemško. K temu so veliko pripomogli šolniki, sprva Jožko Hudl, ki sem ga najprej srečaval še kot ravnatelja ljudske (=osnovne) šole na Komelju, torej na mejni Strojni, približno ob tem času tudi Herman Germ, takratni predsednik društva slovenskih književnikov v Avstriji, in Franc Kukovica, ki je proti koncu 80-tih let že bil obsijan z žarom zmagovalca v čudaški in vendar neznansko samoumevni ustavni borbi s krajevnimi in deželnimi heimatdienstlerji za slovenske napise na svoji dvojezični šoli v Žitari vasi.

Zdaj pa je pred nami s pomočjo društvene kronike lepo srečanje z lansko stoletnico pliberškega slovenskega kulturnega društva *Edinost*. Pritegne nas tudi Župančičev naslov *IZ RODA V ROD DUH IŠČE POT*, ki ga pač lahko vzamemo kot vodilo vsakemu takšnemu spisju. Častivredno obletnico so slavili v letu 2009 tudi z natisom društvene kronike, ki so jo za to priložnost obogatili še z odličnim slikovnim gradivom in s preslikavami sočasnih časnikarskih poročil. To po vsebinski in računalniško-tehnični strani zahtevno in zelo obsežno delo je vzorno opravila družina Hudl – urednika starša Anita in Jožko torej vsebinski del, za kar sta poklicana še zlasti s tem, da sta bila skozi več desetletij dolgo novejšo obdobje tudi sama prizadevna in ugledna vodilna društvenika. Že nekaj let se jima pridružujejo sinovi Tomaž, Samo in Matej, ki so tu prispevali zlasti računalniški delež, v društvu pa so dejavni tudi v različnih kulturnih programih. Nujno časopisno gradivo sta pomagala zbrati Martina R. Piko in Lipej Kolenik; slednji je z Valentino Smrečnik soudeležen še pri naboru izredno pomembnega slikovnega gradiva.

Ko se lotevam takšnega zapisa, iščem kakšen širši vsebinski okvir, za kar mi večkrat pride prav *Enciklopedija Slovenije*, kjer me je

v geslu *Pliberk* osrečil podatek, da je slovensko ime tega kraja *Ljubeka* staro dobrih dva tisoč let. A s tem je bilo mojega zadovoljstva z ES 8/1994 že skoraj konec, saj zgodovinski opis upošteva zgolj nemške vire in vso slovenskost odpravi z navedkom, da se kraj nahaja v Podjuni na območju komaj kaj dorečene dvojezične avstrijske južne Koroške. S tem spet naletimo na stalnico enciklopedijnega krajepisja, da z izjemo umetnostnih spomenikov kulturno življenje tako rekoč dosledno zastavlja. Tako sem že povedal, da niti našega društva tu ne bomo našli.

Prvo stran kronike, sicer vsestransko odlično tiskane knjige z obsegom skoraj sto strani velikosti A4, krasi pesem Milke Hartman, po rodu iz tu domače kulturno zelo dejavne družine, katerih člane pogosto srečujemo tudi na straneh naše kronike. Uvodnike so prispevali Boris Sturm, predsednik društva od leta 2006, pliberški župan Stefan (kdaj zapisan tudi s slovenskim Š) Visotschnig, Janko Malle s *Slovenske prosvetne zveze* v Celovcu, mestni svetnik Jurij Mandl, pliberški dekan Ivan Olip in Mirko Kumer, predsednik društva *Kulturni dom Pliberk*. Soglasno izrekajo priznanja za veličastno delo jubilaranta in spodbude za naprej, svojo čustveno čestitko pa je pesniško dognano izrazila pesnica Hartmanova. Kje na začetku pa vseeno pogrešamo še običajen uredniški uvodnik in ta primanjkljaj nas je prikrajšal še za prvi vpogled v celostno zasnovo knjige, v katero sta Hudlova nedvomno uspešno vložila veliko svojega dela. No, pozoren bralec bo morda našel celo to – na predzadnji strani so v nemščini napisane programske točke za društvene dejavnosti v moškem pevskem zboru, gledališki skupini, knjižnici in videoteki, »Svaveji [= slovenski/ uti« v času pliberških vsakoletnih sejmskih prireditvev, spremljanje in spodbujanje slovenske koroške glasbene šole, prirejanje pevskih in glasbenih koncertov, gledaliških predstav, književnih nastopov in razstav ter kulturno sodelovanje s Slovenijo, avstrijskimi zveznimi deželami in tujimi državami. Vsekakor opažamo izjemen razpon, ki ga lahko društvu le še zavidamo.

Kako zahtevna je priprava knjige dejansko bila, sklepamo že po najpogostejši obliki zapisniških prenosov iz rokopisov v računalniški natis, opažamo pa prav tako, da bi si prenos mogli večkrat prihraniti, kot se to lepo vidi že na prvi strani kronike, torej za ustanovno leto društva 1909, kjer fotokopirani zapisnik ustanovnega shoda (dne 20. majnika ob ½ 3^h) izpričuje brezhibno čitljiv rokopis vzorne slovenščine. Pripisujemo ga prvemu pobudniku društva – pliberškemu kaplanu Ivanu (Janezu) Hornböku, ki je ob prvem predsedniku Jožefu Krofu bil izvoljen za podpredsednika. Na njegov predlog je nastalo ime *Katoliško slovensko izobraževalno društvo v Pliberku*. Izvolili so še druge člane društvenega odbora, med njimi tajnika, knjižničarja in blagajnika, in takoj opravili prvo sejo, na kateri so izvolili peterico za skupščino *Krščansko socialne Zveze* v Ljubljani in sklenili za društveni prostor zaprositi v *Narodnem domu* v Pliberku. Že 20. junija so v Dobu priredili vseslovenski tabor z govorom, kratko igro, tamburanjem in petjem. Nanj so povabili tudi tamburaše in igralce s Prevalj in s tem zasnovali tesno sodelovanje, ki traja vse do danes. Za prvo javno slovensko knjižnico v kraju je podpredsednik društvu takoj podaril 300 svojih knjig; zanjo so slovenski dijaki zbirali knjige tudi v Ljubljani.

Naj pripomnim, da kronika iz leta v leto objavlja pravo množico domačih in neredko še gostujočih prireditev in s tem poudarja močan življenjski utrip društva, ki je nedvomno bistveno pripomoglo k temu, da je Pliberk v dobršni meri vseskozi ohranjal svojo slovensko samobitnost. V nadaljevanje svojega zapisa bom seveda lahko zajel le manjši del prireditev in drugih dogodkov, saj jih je vedno toliko, da jih lahko samo občudujemo. Zlasti jih je omogočal že leta 1910 odkupljeni pliberški narodni dom. Decembra 1910 so recimo v njem imeli božičnico z igro *Dve materi* in skioptično (!) predavanje. Mesec dni pred tem so ustanovili svoj hranilni odsek *Čebelica*. V društvenih dokumentih se pojavijo prva poročila o ostrih napadih nemških someščanov, ki nočejo sprejeti novih oblik slovenskega delovanja. V letu 1912 ustanovijo deklški in ženski odsek ter telovadni odsek, ki naj »pospešuje telesno izobrazbo članstva«. Določijo prve stalnejše knjižničar-

ke. Društvenik Štefan Breznik kupi narodni dom in ga delno spremeni v gostilno, društvu pa z oddajanjem prostorov pogodbeno zagotovi nadaljnje redno delovanje. Preslikana dokumentacija priča, da je krajevna cesarska oblast poročni list izstavljala izključno v nemščini, rojstni in krstni list pa na dvojezičnem obrazcu, izpisanem samo v slovenščini.

Leta 1914 je društvo dobilo svoja prva častna člana, dotedanjega blagajnika Aleša Riedla in podpredsednika kaplana J. Hornböka ob njegovi premestitvi v Dravograd. Pod tem zapisom v kroniki najdemo iz leta 1931 preslikavo sklepa občinskega odbora Mežica, da se »... župnika preč. gospoda Janeza Hornböka ... ob priliki njegovega tridesetletnega mašniškega jubileja imenuje častnim občanom mežiškim«. Na naslednji strani je silno pretresljiv zapis pesnice Hartmanove z naslovom *Dekan Janez Hornböck je moral umreti, ker je bil Slovenec*. Beremo, da so ga Nemci takoj ob okupaciji aprila leta 1941 odvedli v celovški zapor, od tam pa v Dachau, kjer je po strašnem trpljenju umrl 6. avgusta 1942, ko so ga izstradali do smrti. Med Nemci in nemčurji je bil zaradi svoje narodne pokončnosti vedno osovražen, med Slovenci povsod izjemno priljubljen.

Do leta 1919 so se društveni predsedniki hitro menjavali. Prvemu, J. Oserbanu, je že leta 1911 sledil Ignacij Trehtar, njemu leta 1913 Aleš Kolenik, a le do leta 1915, ko se je samo za eno leto vrnil I. Trehtar. Leta 1916 društvo prevzame Pavel Močilnik in leta 1918 Tomo Krof; šele v letu 1919, ko društveni prostori s knjižnico vred postanejo žrtev obmejnih bojev, dobijo predsednika za skoraj 20 let: do nacistične prepovedi leta 1938 ga vodi Franc Riedl.

Leta 1920 napeljejo električno razsvetljavo; Milka Hartman prevzame prenovljeno društveno knjižnico. Ustanovijo pevski zbor in dramski odsek, vpeljejo še govorniške vaje. Leta 1921 se pričnejo prepovedi slovenskih gledaliških in pevskih prireditev, onemogočen je celo velikonočni kulturni zbor, kar kronist obsodi kot »...kulturni škandal, ki omadežuje celo Evropo«. Leta 1923 sledi prepoved slovenskih knjig v pliberški šoli, zato društvo v svoji »knjižnici odbere mladinske knjige in šolarjem uredi lastno zbirko za domače branje«. Leto 1927 zaznamuje

kmetijsko-izobraževalni tečaj s predavanji iz kmetijskega knjigovodstva, računstva in združništva, leto 1929 pa prireditve v počastitev društvene dvajsetletnice. V letu 1931 Foltej Hartman ustanovi moški pevski zbor in ostane njegov zborovodja celih 52 let. Pričela so se gostovanja po vsej Sloveniji od Slovenj Gradca do Jesenic ter po Jugoslaviji in drugih evropskih državah. Leta 1938 so ga nacisti prepovedali in utihniti je moral do leta 1945, toda še vedno so se zbirali ilegalno in peli naprej. Po porazu nacizma je nastalo pravo slovensko pevsko gibanje z množičnimi zborovskimi srečanji na obeh straneh koroške meje. F. Hartman se je uveljavljal tudi kot soustanovitelj pevskih revij *Od Pliberka do Traberka*, *Od Korotana do Jadrana* in *Pesem ne pozna meja*.

V 2. polovici leta 1945 je slovenska društvena dejavnost zlagoma pričela oživljati, toda kmalu so naleteli na zagrizeno nemčursko nasprotovanje, ki se je s časom le še stopnjevalo do grozljive morilske nestrpnosti, katere tragična žrtev je leta 1947 postal Lovro Kušej. Oktobra 1946 je bil za predsednika za 18 let izvoljen Franc Hanin (Lipejev), ki je že pred tem pomagal oživljati gledališko skupino zlasti z igro *Miklova Zala*. Igrali so jo v številnih krajih na obeh straneh meje, največkrat v sodelovanju s pevskim zborom F. Hartmana. Leta 1949 se društvo poimenuje *Edinost*; vrata odpre ljudska univerza. V Pliberku se pričnejo redna gostovanja kulturnih skupin iz Slovenije, med njimi *Fantje treh dolin* iz Slovenj Gradca in mislinjski oktet. Smo že v letu 1958, ko za pet let postane predsednik Janez Krasnik. Leta 1964 ga nadomesti Lovro Potočnik. Ob rednih Prešernovih in Vorančevih proslavah so leta 1965 izvedli še Meškovo – M. Hartmanova je pripravila njegovo igro *Oh, ti otroci*, o njem je predaval profesor ravske in celovške gimnazije Janko Messner, domačin iz sosednjega Doba. Leta 1966 se rodijo pevska srečanja *Od Pliberka do Traberka*, ki se kot vzor množičnega uveljavljanja slovenske pesmi tako severno od Drave kakor južno od nje vsakoletno še vedno izvajajo. V letu 1972 se zgodi nova pliberška velika uspešnica: Anita Hudl prične svojo vsestransko kulturno in še posebej gledališko dejavnost. Naglo se uveljavi kot prodorna ustvarjalka aktualnih gledaliških

del ($1 \times 1 = 1$, *Kabaret*, *kabaret* in druga, leta 1976 nastop tudi v novem slovenjegraškem šolskem centru). V letu 1977 se v Slovenjem Gradcu na Hudlovo in mojo pobudo dogovorimo za ustanovitev koroške glasbene šole v zamejstvu ob zagotovitvi nujne pomoči slovenjegraške in ravske šole, ki je bila za to nalogo že zaradi sosedske bližine še najbolj ustrezna. Vedno znova se potrjuje, kako koristna je – kakšno leto celo z okrog 600 učenci – v svojih instrumentalnih in pevskih delovnih enotah po vsej avstrijski Koroški in kako priljubljeni so njeni vsakoletni zaključni koncerti, na katerih nastopata tudi naši prej omenjeni šoli.

Leta 1975 se pričnejo priprave za gradnjo pliberškega slovenskega kulturnega doma, a do temeljnega kamna je še daleč – zgodilo se je šele 21 let pozneje. Za skoraj 30 let postane vodja *Edinosti* Jožko Hudl, takrat že nekaj let uveljavljen igralec v gledaliških predstavah *Edinosti*.

Najbrž je čas, da našo pliberško zgodbo za *Odsevanja* zaokrožimo le še z nekaterimi najznačilnejšimi mejniki. V 80-tih letih *Edinost* večkrat sodeluje s celovško slovensko gimnazijo. Zelo pogosti so gledališki in pevski nastopi v Mežiški dolini. Enako dobrodošli so tisti sicer manj pogosti v Dravski in Mislinjski dolini. V času osamosvojitvene vojne *Edinost* posreduje zdravniško pomoč podjunskih zdravnikov slovenjegraški bolnišnici. Deležna je bila tudi celjska bolnišnica.

Ker se je dograditev kulturnega doma zavlekla, *Edinost* junija 1999 priredi vseslovensko 31. *Pesem ne pozna meja* v še nedokončani dvorani. Toda otvoritev doma so vseeno lahko proslavljali šele 18. aprila 2004. Leto pred tem je J. Hudl predsedovanje predal Francu Kuežniku, ta pa leta 2006 sedanjemu vodju Borisu Sturmju. Na predzadnji strani kronike, namenjeni društveni stoletnici leta 2009, najdemo še sezname pevcev in igralcev ter kratek povzetek dejavnosti in ganljivo zahvalo Anite in Jožka Hudla vsem za požrtvovalno opravljeno skupno delo. V letu 2009 pliberško slovensko kulturno društvo šteje okrog 200 članov.

Franček Lasbaher

Šmartno pri Slovenjem Gradcu,
februarja in marca 2010

Danilo Vranc: ŠOLA OB MEJI

Zbornik ob 200-letnici Osnovne šole Kapla na Kozjaku (1807/08–2008/09)

ESEJISTIKA

Naj takoj pojasnim, da je to v novejšem obdobju že drugi zbornik kapelske šole – prvega, v resnici precej skromnejšega, je leta 2000 izdala njena matična osnovna šola Brezno ob dograditvi nove šolske stavbe na Kapli; uredila jo je vodja te podružnične enote Suzana Praper.

Založnik tu obravnavane knjige z letnico izida 2009 je občina Podvelka. Danilo Vranc se sicer v kataložnem zapisu predstavlja kot njen urednik, a je dejansko še bolj kot to njen avtor, saj jo je v dobršni meri tudi sam ne le pripravil, marveč tudi napisal. Za to je bil s svojo osebno in družinsko navezanostjo na Kaplo dejansko dodatno usposobljen. Tu je namreč takoj po I. svetovni vojni kot prvi slovenski učitelj bil upravitelj že njegov oče Ernest, poznejši učitelj na meščanski šoli v Slovenjem Gradcu in soustanovitelj znamenite pedagogške centrale v Mariboru, po II. svetovni vojni pa je šoli ravnateljaval še Danilo (1952–55). Svoje knjige se je lotil izredno temeljito, da je sploh zmogel zbrati takšno množico podatkov in njen največji del tudi opremiti s slikovnim gradivom.

Za tovrstne zgodovinske zbornike je delo opravil na svojski način že z natančno členitvijo po posameznih družbenih obdobjih in delno tudi po ravnateljih, ki so se tu zvrstili v dobrih dveh stoletjih šolske zgodovine. Pri tem vsako poglavje zaznamuje z vladarji, državno obliko, zastavo in grbom in tudi s pošto znamko, če je že obstajala. Z ustanovno letnico nedeljske šole 1807 je ta šola celo osma najstarejša od 58 v koroški enoti zavoda za šolstvo, kar pripisujemo dejstvu, da je bila Dravska dolina po takratni cesarsko-avstrijski deželni delitvi na Štajerskem, kjer so osnovne šole ustanavljali, bistveno prej kot na Koroškem. Čeprav je bila vas Kapla nedvomno slovenska, je bil učni jezik na zahtevo okrajne šolske oblasti iz Lipice samo nemški, kot nam izpričuje tudi v knjigi ponatisnjeno izključno nemško zaključno spričevalo iz leta 1906, na katerem si je le veroučitelj F.

Šavel upal uporabiti slovenski pravopis.

Pa se še vsaj malo podajmo skozi vsebino Vrančeve knjige. Spremno besedo ji je v imenu knjižnega poglavitnega podpornika – občine Podvelka – napisal župan Anton Kovše; svojo, zlasti z zahvalo sodelujočim, je dodal avtor. V vsebinski členitvi poleg očeta in sina Vranca izstopa še upravitelj Oskar Hudales v letih 1925–28 kot učiteljski začetnik (pozneje se je uveljavil zlasti kot mladinski pisatelj). Drugih bolj znanih učiteljev z izjemo univerzitetne profesorice pedagogike Ane Tomič na šoli ni bilo. Od tukajšnjih učencev pa le omenimo univerzitetno profesorico slovenščine, akademikinja Zinko Zorko. Veliko posebnega dela si je pisec naložil še zlasti s tem, da je vsakemu upravitelju oziroma ravnatelju pripisal njegov učiteljski zbor.

Skozi vso knjigo D. Vranc ravna kot vesten kronist. To prav tako velja za obdobje nemške okupacije, med katerim je šola seveda izključno kot ponemčevalnica delovala ves čas skupaj z otroškim vrtcem. Opiše nam tudi zgodbo učiteljice Hilde Bernerth z Dunaja, ki se je na Kapli poročila z domačinom partizanom in postala slovenska državljanka. Otroški vrtec so spet dobili leta 1976. Leta 1978, ko se je število učencev že nekaj časa zmanjševalo, so postali podružnica šole Brezno. Z vzgojiteljico Majdo Plazovnik je D. Vranc opravil intervju zlasti o njenem delovnem učbeniku Moja (mala) šola (1997), namenjenem predvsem prehodu iz vrtca na šolo. Ob izidu sta šolo obiskala direktor republiškega zavoda za šolstvo Ivan Lorenčič in predstojnik koroške enote F. Lasbaher. S tem so se pričeli pripravljati na devetletko, ki jo izvajajo od leta 2001. V sklepnem delu najdemo natančen prikaz šolskega okoliša tudi z opisi in s posnetki nekaterih domačij, s katerih so prihajali učenci.

Franček Lasbaher

Šmartno pri Slovenjem Gradcu

SLOVENSKA TRUBARIANA NA ODLIČNIH NOVIH POTEH

V letu 2009 je prav v Slovenjem Gradcu, očitno še največ po zaslugi vsestranskega književnika, modroslovca in kulturnika Vinka Ošlaka ter mestnega pastora Benjamina Hlastana, nastalo *Združenje Trubarjev forum*, katerega poglavitna naloga po katalognem zapisu je oskrbeti Slovence z znotrajjezikovnimi prevodi Trubarjevih del. Na naslednjem mestu tega zapisa beremo tokratni naslov *Katekizem (1550): v sodobni knjižni slovenščini / Primož Trubar*. Pri tako zahtevnem delu so seveda potrebne številne pripombe; skupaj s spremno študijo *Prva slovenska knjiga* jih je prispeval Kozma Ahačič, ki *Katekizem* najprej opredeli tudi kot največjo prelomnico v zgodovini slovenskega naroda in njegovega jezika ter s tem seveda še v njegovi književnosti in bogoslovju. Ob branju tehtne dvajset strani obsegajoče spremne besede se čedalje bolj zavedamo, kakšna dragocenost je ta Trubarjeva knjiga zlasti še ob podatku, da je slepo sežiganje slovenskega protestantskega tiska (spomnimo se tudi tistega na cerkvenem trgu leta 1228) prestal en sam izvod izvirnika, ki ga hrani dunajska univerzitetna knjižnica.

Sam prevod je z Ahačičevim sodelovanjem pač glede na prej omenjene prelomnice mojstrsko opravil Vinko Ošlak. Študijsko napisane pripombe sta smotrno razporedila sproti pod pripadajoče besedilo, kar nam seveda znatno olajša tako branje kot razumevanje nedvomno izredno dobrodošle slovenjegraške vseslovenske knjige.

Navedeno *Združenje* deluje tudi kot založnik napovedane knjižne zbirke *Trubar v sodobnem jeziku*, *Katekizem* pa je po *Abecedniku* torej 2. njen zvezek. Že s tem je razumljivo, da Slovenj Gradec v slovenski kulturi dobiva novo vlogo, ki pa ji ne manjka tradicije, če se spomnimo, da je bil tu pred leti že posnet tudi film o Primožu Trubarju – *Heretik*. Podatki na katalogni strani menda skladno s predpisi navajajo še ceno: 38 evrov nas stane slovenjegraški novi Trubar z obsegom 278 strani za roke prikladne velikosti 21,5 x 14,5 cm. Naslovni strani sledi kratko *Posvetilo*; napisal ga je škof Geza Erniša. Zatem bi smeli priča-

kovati vsaj še uredniški uvodnik z vpogledom v celotno knjigo. Vseeno si ga lahko pridobimo sami z listanjem po straneh od enega do naslednjega naslova. Naj jih nekaj navedem: Najprej znana pesem *No pojte, pojte vsi ljudje* in zatem pridige *Razlaga desetih zapovedi*, *Kratka razlaga vere*, *Razlaga Gospodove molitve očenaša*, *Kaj je Gospodova (=zadnja) večerja in o njeni rabi* ter *O besedi vera ob Kristusovih besedah* »O žena, velika je tvoja vera«.

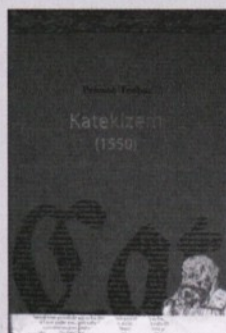
Kar ganjeni smo lahko, s kakšno skrbjo pa je Primož Trubar kar na dveh mestih vstavil popravilo skupaj 22 tiskarskih napak in to utemeljil s pojasnilom: »Ljubi krščanski bralce, da je v tej knjižici precej napak, ... se je zgodilo zato, ker v tem jeziku prej ni bilo še nič napisanega in nič natisnjenega. Popraviti je torej treba sledeče napake... kot npr. na tej in tej strani *Bospudi beri Gospudi, kesturi beri kerstu, spokorčimo beri s pokorčino* ...« Povrnimo se še k *Spremni besedi* tudi z opozorilom na celostransko ponazoritev zgradbe in celostno razlago *Katekizmovih* sestavin. Z njimi v zvezi esejist ugotavlja, da se Trubar izpričuje še kot prvi prevajalec *Svetega pisma* v slovenščino, s čimer je položil temelj za največji slovenski svetopisemski in knjižni dosežek sploh – *Biblijo Jurija Dalmatina*. Kako mu je Trubar pri tem bil v neposredno pomoč, nam Ahačič ponazarja s skoraj štirimi stranmi vzorčnih Trubarjevih prevodov iz latinščine in nemščine. Opozarja nas še na *diplomatični prepis* Trubarjevih besedil, a brez pojasnila, kakšen sploh je; o tem sem zvedel drugje – da tako rekoč gre za zgodovinsko izviren prepis. Svoj sklop Ahačič zaključuje s seznamom na treh straneh *Viri in literatura za komentar in spremno besedilo*, kot priložo na 15 straneh pa dodaja preslikavo z naslovom *Katekizem – slikovne priloge*, da smo mu lahko hvaležni za častitljivo sivino v izvirniku.

Z zanimanjem pričakujemo naslednji dosežek *Trubarjevega foruma*!

Franček Lasbaher

Šmartno pri Slovenjem Gradcu,
sredina marca 2010

ESEJISTIKA

*Katekizem –
faksimile naslovnice*

Letni poročili

Zvezne gimnazije za Slovence v Celovcu in Gimnazije Slovenj Gradec za šolski leti 2007/08 in 2008/09

ESEJISTIKA

Skladno s šolskimi predpisi so srednje splošnoizobraževalne šole oziroma gimnazije tako v Avstriji kakor v Sloveniji dolžne ob koncu šolskega leta natisniti letno poročilo. Gre za pomemben šolski dokument, ki nam daje lep in največkrat kar dokaj celosten vpogled v življenje in delo šole v določenem času in prostoru. Ob vzporejanju poglavitnih vsebin se bomo torej lahko spoznali z vsebinskim okvirom obeh naslovnih šol ter z morebitnimi prednostmi enega ali drugega poročila. Seveda pa zaradi vnaprej določene poglavitne skupne vsebine kakšnih večjih različnih posebnosti pač ne gre pričakovati. No da, bistvena avstrijska posebnost je vpis v 1. razred gimnazije, medtem ko smo se v Sloveniji od nižje in s tem od osemletne gimnazije poslovili z uvedbo enotne osnovne šole leta 1958.

Pa začnimo z zunanjo podobo obeh zbornikov, ki v obsegu oba štejeta okrog 130 strani, vendar celovški izkazuje tiskovno povsem izkoriščen prostor že zaradi obvezne souporabe prvega državnega jezika nemščine, čeprav je obe knjigi po razpoložljivem prostoru od strani do strani mogoče izravnati celo v sicer neenaki pravokotni obliki. Toda celovška oblika naslovnice je z vso svojo barvitostjo in s slikovno pestrostjo očesu všečnejša od druge, sicer oblikovno

zelo sodobne, a s svojo prevladujočo črno sivino vsaj prvemu pogledu nekako neugodno zahtevnejša. Pravkar zapisano velja še za celoten natis: pri sosedih je črno samo besedilo, tako da vsa obilna poslikava od strani do strani kar sije v mavrični barvitosti, v naši se pač sprijaznimo z njeno dosledno črno belostjo. Pri tem ne gre zgolj za barvitost, marveč predvsem za sporočilnost – celovška nam pač ponuja skoraj deset prizorov mladega

življenja; ostanimo pri tem izrazu, čeprav na enem posnetku vsaj pomensko prevladujeta državna predsednika Türk in Fischer. Sam natis pa je v obeh knjigah vsakega leta (2008 in 2009) odličen že zaradi izbire bolj ali manj enako visoko kakovostnega papirja.

Po ustaljeni navadi pripada uvodnik seveda ravnateljema – dr. Mihi Vrbincu (51. poročilo) in mag. Stanetu Berzelaku (12. letopis). Njuna skupna vsebina so številni šolski projekti, celovška posebnost pa tri- in štirijezični pouk v Kugyjevih razredih, naša pa morebiti enaka študijska poglobljenost v okviru evropskih oddelkov. Eni in drugi se ponajbolj s tvorim iskanjem odgovora na trajna vprašanja,

kakšna je ustvarjalna oziroma enostavno rečeno dobra šola. Tudi odgovore iščejo na podoben način predvsem v uspešnih oblikah svojega mednarodnega povezovanja. Gotovo ne bi bilo odveč, da kdaj kakšen skupni projekt namenijo npr. sodobni slovenski književ-

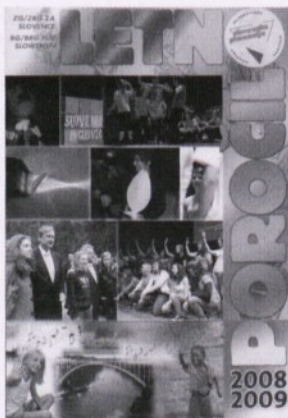
nosti te in druge strani ali recimo neposrednemu vzporejanju ene in druge gimnazije. Sam se rad spominjam prave enotedenske izmenjave razreda velikovške šole za poklice v gospodarstvu in naše ekonomske šole.

Med najpomembnejšimi vsebinami je gotovo tisti del obeh zbornikov, namenjen zaključku šolanja vsakokra-

tnega rodu dijakov, ki se od šole poslavlja z obvezno maturo. V ozkem okviru tega zapisa pač ne gre iskati še več primerov iz enih in drugih zbornikov, je pa vseeno dovolj širok, da lahko za obe šoli služi kot spodbuda za nadaljnja prizadevanja v tako zastavljenih smereh.

Franček Lasbaher

Šmartno pri Slovenjem Gradcu,
na začetku marca 2010

MONOGRAFIJA

Janez Gradišnik, 1917–2009

Marca letos sta *Društvo Mohorjeva družba* (predsednik Jože Planinšek) in *Celjska Mohorjeva družba* (direktor Jože Faganel) z urednikom Andrejem Arkom izdala dokumentarno monografijo o Janezu Gradišniku. S tem sta se ob prvi obletnici njegove smrti oddolžila spominu na svojega častnega člana iz leta 2007, vrhunskega prevajalca in skrbnika slovenščine.

O monografiji bomo nekaj besed spregovorili tudi v *Odsevanjih*. Gradišnik se je namreč rodil pri Meležniku na Stražišču nad Prevaljami, nato pa 16 let živel v Slovenj Gradcu. Tako se je vedno imel za Korošca, Slovenj Gradec pa za svoj pravi domači kraj, saj je v njem preživel najlepša leta otroštva in zgodnje mladosti, kot je zapisal sam.

Janez Gradišnik se je rodil 22. 9. 1917 v Stražišču (pri Prevaljah). Po meščanski šoli v Slovenj Gradcu in učiteljski v Mariboru je študiral na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Zaposlen je bil v Ministrstvu za Slovenijo v Beogradu, v Državni založbi Slovenije do leta 1952, nato pa do upokojitve 1983 svobodni kulturni delavec. Pisal je realistično prozo, dela za mladino ter prispevke o slovenskem jeziku. Objavil je več slovarjev. Prevajal je iz angleščine, nemščine, francoščine, ruščine, srbsčine in hrvaščine v slovenščino in iz slovenščine v nemščino, angleščino in francoščino. Bil je častni član Društva slovenskih književnih prevajalcev. Prejel je dve Sovretovi nagradi, nagrado Prešernovega sklada, Kajuhovo in Prešernovo nagrado (2008). Umrl je 5. 3. 2009 v Ljubljani.

Gradivo za Gradišnikovo dokumentarno monografijo je zbral in uredil France Pibernik (s pomočjo Gradišnikove žene Katarine in v uredništvu Matije Remšeta.) Razdelil ga je v 10 poglavij. Vsa, razen zadnjih dveh – *Časovna preglednica* in *Popis izbranih del* (kot najava izčrpane bibliografije), prinašajo po več faz v Gradišnikovem življenju, npr. *I. Rojstna Koroška, Slovenj Gradec, Mariborsko učiteljske, II. Študent ljubljanske univerze, Zarjani, Revija Dejanje, Bohinjski teden ...* Vsako poglavje nato avtor Pibernik uvede z zelo jedrnato predstavitevjo (na ne več kot dveh straneh)

Gradišnikovega življenja in dela v obravnavanem obdobju. Sledi najzgovornejše gradivo v tej knjigi: velike fotografije. Gre za faksimile korespondence med Gradišnikom in ljudmi, ki so pomembno zaznamovali njegovo življenjsko pot (Kocbek, Udovič ...), posnetke Gradišnikovih besedil, ki verodostojno kažejo njegove poglede na probleme (urednikovanje revije *Prostor in čas* ...) in ga razgaljajo v intimnih legah (njegov odnos do vere npr.). Naslovnice nekaterih knjig, ki jih je Gradišnik prevedel, kažejo vseobsežnost tega njegovega najpomembnejšega dela, naslovnice listov in revij, pri katerih je sodeloval, kažejo ob prevajanju druga njegova veselja, prav tako naslovnice njegovih proznih besedil, še bolj naslovnice knjig o slovenščini, nad katero je bdel vse življenje. Največ pa so seveda fotografije oseb. Te kažejo Gradišnika samega v različnih življenjskih obdobjih (le iz najzgodnejšega menda ni kakšnega fotografskega spomina), z ožjimi družinskimi člani (s starši, bratoma in sestro, obema ženama, sinovoma), s prijatelji (Rebula ...), z ljudmi v različnih krajih bivanja (od Slovenj Gradca do Beograda), s tistimi, ki so se mu poklonili v svečanih trenutkih (sprejem ob Prešernovi nagradi npr.) ...

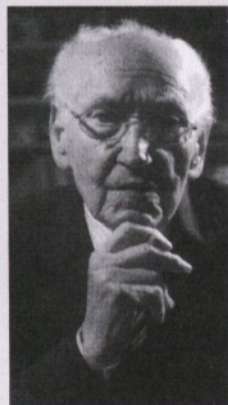
Janez Gradišnik, 1917–2009, je knjiga velikega formata na skoraj 130 straneh, kot dokumentarna monografija črno-bela, lepo pa jo poživljajo rdeče strani kot ločnice med poglavji, rdeča zunanost s srebrnimi črkami in bel ovitek z Gradišnikovo podobo v šampanjski barvi (delo Jurija Jančiča). Dve rdeči strani pa še posebej zbudita pozornost, saj na njih stojita citata iz *Matejevega evangelija v Svetem pismu* (»Vi ste sol zemlje« in »... in vse to vam bo navrženo«) kot vogelna kamna knjige, eden pred prvim in drugi pred sklepnim poglavjem.

Izjemno poslanstvo, skromnost in pričevanjska drža (izhajajoč iz citatov) pa so gotovo bile tudi temeljne razsežnosti Gradišnikovega življenja.

Knjiga o njem nam ga takšnega tudi prikaže.

Helena Merkač

ESEJISTIKA

Janez Gradišnik
(1917–2009)

ČRNJANSKI ROKOPIS, večstoletni dokument slovenstva pod Peco

ESEJISTIKA

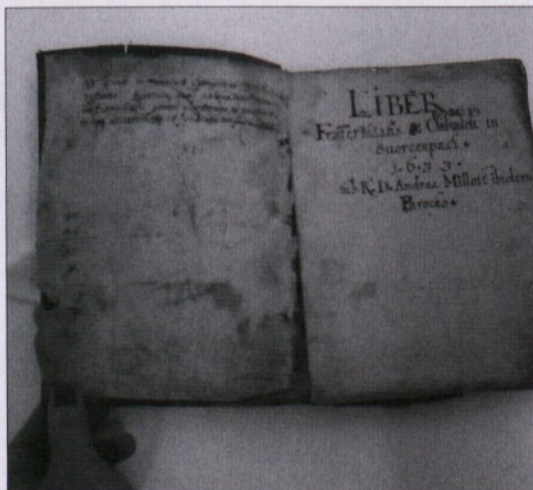
Faksimile naslovnice

Letošnji slovenski kulturni praznik je v Črni na Koroškem izzvenel nadvse slovesno, saj je *Založba Cerdontis* predstavila monografijo *Črnjanski rokopis* – publikacijo na osnovi stare bratovščinske knjige iz Črne na Koroškem.

Rokopis, ki je svoje vrste album, urbar in aniverzarij, je pomemben jezikovni in zgodovinski dokument, saj so zapisi nastajali med leti 1633 in 1707, ko se je kraj še imenoval Črni potok (nemško Schwarzenbach) ... Imeti jezikovni dokument o slovenstvu – poimenovanju in dajatvah/darovih Slovencev – v dolinah pod Peco in ob Meži izpred več kot tristo let (kar petnajst rodov nazaj praprpra ... dedkov in babic) ni le presunljivo, človeka navda predvsem s ponosom in samozavestjo. Dokument namreč priča o tem, kako smo Slovenci v teh krajih postali zgodovinski subjekt, in oznamovali tudi našo zemljo.

»Zdi se kot pravljica,« je vzdihnil dr. Pavle Zdovc, profesor slavistike na dunajski univerzi, ko je v brošuri *Črnjanski rokopis*, ki jo je leta 2007 izdala Koroška osrednja knjižnica, preštudiral tam ponatisnjene strani rokopisnega vira iz 17. stoletja, shranjenega v arhivu knjižnice. Posebna vrednost *Črnjanskega rokopisa* so domača imena iz Črne in okolice; med zapisi v latinščini so vpisane slovenske oblike imen darovalcev in darovalk ter v slovenščini zapisana priprošnja molitev za večno življenje tistih, ki so prispevali za cerkev.

Mag. Marija Irma Vačun Kolar je s pomočjo SP in *Atlasa Slovenije* na podlagi kopij celotne bratovščinske knjige temeljito obdelala rokopis in ugotovitve strnila v spremni študiji, kjer je opozorila

Originalno bratovščinsko knjigo (1633–1707) v svojih arhivih hrani Koroška osrednja knjižnica na Ravnah.

na nekatere jezikovne in sporočilne razsežnosti besedila. Uvodno besedilo na 63 straneh predstavi pomen in vrednost *Črnjanskega rokopisa* ter okoliščine, ki so narekovalе njegov nastanek. Študiji so dodani po abecednem redu urejeni sezname priimkov/imen domačij in ostalih poimenovanih oseb; večino priimkov še danes najdemo v telefonskem imeniku Črne. V nadaljevanju sta diplomatski (izvorno pristni) prepis in prevod rokopisnih strani vseh 136 listov (272 strani) – vključno z dve strani obsegajočo priprošnja molitvijo. Avtorica analiz in spremne študije se uvodoma zahvali tudi akademiku dr. Jožetu Mlinariču, ki je pri prevodih latinskih besedil opravil največji delež in svetoval v strokovnih dilemah, na koncu pa je korigiral tudi prototip knjige, ki ga je – namesto krtačnih odtisov – založba pripravila v ta namen. Postorjeno je bilo pomembno in obsežno delo, ki je terjalo ogromno marljivega, potrpežljivega ter natančnega intelektualnega dela ob dobri koncentraciji in strokovni podkovanosti ter koordinaciji s tehničnim urednikom. Mariji Vačun Kolar lahko za to predanost in odgovornost samo čestitamo.

Faksimile je narejen na osnovi digitaliziranega originala dimenzij 147 x 196 mm, ki ga v strogih klimatskih pogojih hrani Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika Ravne na Koroškem in je v knjigi, ki jo je oblikoval in tehnično uredil Blaž Prapótnik (Epigraf), v celoti objavljen barvno. Reprodukcijske originalov so v knjigi razvrščene desno, na liho stran, levo od njih pa so prečrkovana in prevedena besedila. Knjiga formata 155 x 205 mm obsega 558 strani in je v mehki vezavi dostopna za 60 €. Založba se je pri tej knjigi, tudi zaradi specifičnosti, odločila za najsodobnejši pristop obravnavanja knjižne naklade – s prilagajanjem potrebam (t. i. print on demand), tako da sproti digitalno natisne serijo knjig, ko zaloga skopni, kar zmanjša poslovno tveganje. S protokolarno butično naklado knjig vezanih v usnje, (za izvedbo je poskrbela Tiskarna Grešovnik), je izid rokopisa počastila *Občina Črna*. Pomemben dogodek za kraj, pokrajino in slovenstvo pa je obeležila tudi s pošto znamko, ki opominja z motivom rokopisa in letnico. *Črnjanski rokopis* (1633–1707), ta neprecenljiv zgodovinski in jezikovni dokument ter pričevalc o naših koreninah, je naposled v svoji jezikovno izvirni in jezikovno posodobljeni podobi ter celotnem obsegu na voljo bralcem, študentom in javnosti.

Blaž Prapótnik

TVORNOST LJUBITELJSKE LIKOVNE KULTURE NA KOROŠKEM

Zgodovinsko gledano je umetnost zvesta spremljevalka človeka na vseh stopnjah kulturnega razvoja. V prid dejstvu, da je likovna ustvarjalnost prastara, govorijo 15.000 let stare risbe v prazgodovinskih začetkih človeštva. Prvotne upodobitve izvirajo iz želje človeka posnemati, upodobiti svet okoli sebe prvotno z osnovnim likovnim izrazoslovjem, v stoletjih dalje pa z uporabo vedno bolj zapletenih slikarskih, s teorijo podprtih, sistemov.

Primarno je bila likovnost stvar notranje potrebe po izražanju v podobah, seveda podprta ali ne s talentom, v srednjem veku obrtniška veščina, že od 15. stoletja dalje pa postane likovna umetnost stvar razprav, raziskav, kar vodi v razvoj likovne teorije in prvih formalnih izobraževanj. Tudi dandanes ločimo med umetninami, ki so plod umetnikovega znanja, pridobljenega s formalnim izobraževanjem, ter likovnimi deli, ki so nastala v ljubiteljskem žaru in kreativni želji posameznika, ki ni formalno izobražen. Če takole na hitro definiramo ljubiteljsko likovno ustvarjalnost, lahko rečemo, da je slikarsko ali kiparsko udejstvovanje, ponekod tudi kakovostno obrtniško ustvarjanje posameznikov, ki se s slikarstvom/kiparstvom/obrtjo ukvarjajo občasno, brez formalne akademske ali pedagoške izobrazbe ter se zgledujejo po tradicionalno uveljavljenih umetnikih. Tovrstna likovna dejavnost je na Slovenskem zelo pogosta, saj smo Slovenci (kakor tudi Korošci) zelo znani po svoji umetniški kreativnosti. Spodnja časovna meja obdobja konstituiranja društvene dejavnosti ni jasna. Začetki združevanja in povezovanja v skupine so se začeli v polovici 19. stoletja, čeprav je jasno, da je likovna ustvarjalnost stara, kot je star človeški rod.

Ni pogosto, da bi se o ljubiteljskem udejstvovanju v umetnosti v preteklosti pisale raziskovalne študije, zlasti zaradi številnosti ljubiteljskih likovnih del, predvsem pa zaradi pogosto sporne kvalitete tovrstnih likovnih izdelkov, ki niso primerna izhodišča za raziskave ter ne dopuščajo možnosti za iskanje kakršnihkoli razvojnih potencia-

lov. Posledično je tovrstno ustvarjanje manj cenjeno, v določenih primerih lahko ugotovimo, da tudi podcenjeno. Seveda je bila t. i. »visoka, akademska umetnost« tista, ki je dala izhodišče večstoletnega razvoja umetnosti na slovenskih tleh in je hkrati tudi danes ostala nacionalno tvorna. Po drugi strani pa lahko brez pomisleka zatrdimo, da predstavlja ljubiteljsko likovno ustvarjanje v svoji obširnosti, vsem velikim nihanjem v kvaliteti navkljub, pomemben del pokrajinskega umetnostnega izročila, pogosto tudi v vsebinski povezavi s šegami, običaji ter ostalim pogostim folklornim izročilom. Dediščina krajev treh koroških dolin, vpetih v časovni okvir tvornih stoletij, je že dolga leta vir navdiha mnogih ustvarjalnih likovnih procesov. Prelepe podobe, z biseri naravne in kulturne dediščine bogata pokrajine, se lahko promovirajo tudi na tak, najlepši možni način, skozi podobo slike ali formo kipa. Namen članka ni vrednotiti tovrstno ustvarjalnost, temveč poudariti pomen dejavnosti za našo pokrajino, oris zgodovine, z navedenimi imeni posameznikov, ki kot kamenčki soustvarjajo mozaik ljubiteljske likovne ustvarjalnosti. Seveda je v članku potrebno omeniti kvalitetne posameznike, ki so s svojimi presežki pomembneje soustvarjali ali soustvarjajo ljudsko kulturno in umetnostno dediščino koroškega patrimonija. Naš pregled bo posvečen samo slikarskemu in kiparskemu udejstvovanju, izognili pa se bomo sodobnejšem odvodu in nedvomno najpopularnejši dejavnosti – fotografiji, katere ljubiteljski privrženci so združeni v fotografske klube po posameznih krajih na Koroškem.

Na Koroškem je mreža ljubiteljske kulture zelo močno organizirana. Nedvomno ji je pomemben organizacijski ter delno tudi finančni steber država, ki ga nudi skozi dejavnost območnih izpostav *Javnih skladov za kulturne dejavnosti* (Ravne na Koroškem, Dravograd, Radlje ob Dravi in Slovenj Gradec), hkrati pa je finančno za društva odgovorna tudi lokalna skupnost njihovega sedeža. Ljubiteljska likovna dejavnost je seve-

PRILOGA

da le ena v mreži bogate dejavnosti društev, ampak zelo uspešna, z dolgoletno tradicijo. Ob obširnosti materije in predvsem njeni kvalitativni ter vsebinski heterogenosti se nam postavlja smiselno vprašanje: Kako predstaviti množico ljubiteljev slikarjev, kiparjev in ostalih likovnih ustvarjalcev? Po skupnih značilnostih, načinu slikanja/kiparjenja, starostnih kriterijih, izkušnjah, priljubljenosti med ljudmi ter uveljavljenosti v prostoru? Seveda so nekateri izmed teh kriterijev v tem kontekstu sporni, saj so subjektivni, težko izmerljivi, predvsem pa redko pokažejo dejansko kvaliteto materije, v našem primeru koroške ljubiteljske likovne produkcije.

Pri ljubiteljskem likovnem ustvarjanju se srečujejo ljudje z istimi interesi ter željami, ki iz takih ali drugačnih razlogov niso pridobili formalne izobrazbe. Veselje do ustvarjanja jih povezuje v skupine, kulturna društva in sekcije. Vanje jih združujejo želja in potreba po skupnih interesih, pridobivanju novih znanj in izmenjavi ustvarjalnih izkušenj. S tovrstnim formalnim povezovanjem pridobivajo večje možnosti v smislu neformalnega izobraževanja, ki je pogosto eno izmed poslanstev društva, predvsem pa je prioriteta naloga društva promovirati člane z zagotavljanjem možnosti razstavljanja na skupinskih, lahko pa tudi samostojnih razstavah.

ZGODOVINA LIKOVNE DEJAVNOSTI NA KOROŠKEM

Na Koroškem v preteklosti sledimo neenakomernemu, predvsem pa heterogenemu razvoju likovne dejavnosti. V Mežiški dolini je v drugi polovici 20. stoletja sledil močan razvoj ljubiteljske likovne kulture, konstituiralo se je tudi *Kulturno društvo koroških likovnikov* s sedežem na Ravnah. V 70-tih 20. stoletja so bile na Ravnah močne tendence po konstituiranju galerije kot samostojnega zavoda, vendar kljub finančni podpori *Železarne Ravne* slednje nikoli ni bilo realizirano. Izjemnega pomena za razvoj mesta in njegove kulture pa je bilo pestro mednarodno dogajanje v likovnih kolonijah med leti 1973 in 1988 ter v kiparskih simpozijih *Forma vive* med leti 1964 in 1989.

V Slovenj Gradcu bolj sledimo razvoju

galerijske dejavnosti in t. i. »akademizirane umetnosti«, saj se že leta 1957 ustanovi *Umetnostni paviljon Slovenj Gradec*, prav tako pa mesto že v letu 1966 pridobi galerijski dejavnosti namenjene prostore. V tem je verjetno potrebno poiskati razloge, da tukaj ni večjega razmaha ljubiteljske likovne kulture. Pravzaprav je tudi zanimivo, da v Slovenj Gradcu niti ni bilo ustanovljenega posebnega društva, posvečenega likovni umetnosti. V mrežo ljubiteljskih likovnikov pa seveda ne smemo pozabiti vplesti posameznikov, ki se v preteklosti niso povezovali v društva, temveč so samostojno stopali po svoji ustvarjalni poti. Prav nekateri izmed njih so postali zelo uspešni soustvarjalci sodobne likovne lokalne produkcije ter tudi širše. Slednje je prav tako značilnost ljubiteljske likovne dejavnosti Dravske doline, kjer so se šele v zadnjem desetletju začeli povezovati v društva tako v Dravogradu kot tudi v Radljah ob Dravi.

Na Koroškem tako danes deluje več likovnih društev: *Društvo koroških likovnikov* na Ravnah, likovna sekcija pri *Univerzi za tretje življenjsko obdobje* (v organizaciji *Andragoškega društva Koroške*), likovna sekcija v okviru *Društva upokoјencev Ravne na Koroškem*, likovna sekcija Dravograd, *Likovna infekcija* v Radljah, v preteklosti tudi *Kulturno društvo Štibelc* v Mežici ter *Kulturno društvo Kultkišta* na Ravnah.

V okviru zgodovinskega pregleda naj mi bo dovoljeno posebej omeniti umetnike, izjemno talentirane posameznike, ki so se kljub pomanjkanju formalne izobrazbe zapisali med izjemne ustvarjalce Koroške: Franc Boštjan, Anton Repnik ter seveda Jože Tisnikar.

KRATKA PREDSTAVITEV DRUŠTVENE DEJAVNOSTI

MEŽIŠKA DOLINA

Kulturno društvo Koroških likovnikov

Društvo je bilo ustanovljeno leta 1977 na Ravnah na Koroškem z namenom združiti ljubitelje likovne umetnosti in jim omogočiti strokovno permanentno izpopolnjevanje ter tudi na tak način spodbujati ustvarjalnost v upodabljalni umetnosti. Žal že pokojni

nestor društvene dejavnosti na Ravnah je bil Franc Boštjan.

Danes društvo šteje 47 članov in članic. Aktualni predsednik društva je Zoran Rožič. V preteklosti je bil interes društva usmerjen predvsem v izobraževanje svojih članov (tečajji slikanja z Ervinom Kraljem, slikarjem pedagogom iz Maribora; strokovne ekskurzije z ogledi razstav). Društvo je zelo aktivno v promoviranju svojih članov z dvema skupinskima razstavama letno ter vsakoletno mednarodno likovno kolonijo. Aktualni člani društva so: Blaznik Jelka, Bobek Štefan, Caglič Robert, Černovšek Irena, Gostenčnik Drago, Franc Milojka, Frühauf Srečko (slika), Fužir Leander (slika), Galinec Andreja, Golnar Jože, Golob Milena, Grauf Janez, Hainer Robert, Hojnik Albert, Horjak Majda, Hrovat Kresnik Vida, Kadiš Nada, Kambur Katic, Kotar Helena, Kotnik Florjan, Kovač Mojca, Kreuh Alojz, Kričej Marina, Krivograd Marko, Ladinik Janko, Lepej Marjeta, Lihteneger Marjan, Lukić Obrad, Makuc Stanko, Novak Rudi, Pandev Terezija, Pečovnik Milan, Plešej Hovnik Srečko, Podovšovnik Ivan, Rožič Zoran (slika), Rutnik Franc, Senekovič Igor, Smolnikar Jerneja Sovič Jelica, Sudar Zofka, Štern Uroš, Šubic Pavli, Šumah Matevž, Uršnik Beno, Uršnik Klemen, Večko Mattersdorfer Ivan in Zih Petrič Veronika.

Likovna sekcija, Andragoško društvo

Koroške

V okviru *Andragoškega društva Koroške, Univerze za tretje življenjsko obdobje* ter podjetja *Smeri, d. o. o.* Ravne poteka izobraževanje likovnikov. Sekcijo, s svojimi začetki v letu 2002, je v začetku vodil likovni pedagog Stojan Brezočnik, nadalje akademski slikar Benjamin Kumprej, zadnja leta pa je mentorstvo nad 2 skupinama (začetno in nadaljevalno) prevzel akademski slikar Štefan Marflak. Člani likovne skupine razstavljajo enkrat letno, v okviru tedna vseživljenjskega izobraževanja.

Člani začetne skupine: Brumen Helena, Cimerman Irena, Dover Silva, Horvatič Vlasta, Kadiš Helena, Kadiš Nada, Kambur Katarina, Kokalj Hermina, Kotnik Edita, Kraiger Mira, Lečnik Gabrijela, Napečnik Slavica, Nikič Mojca in Panzi Danica.

Člani nadaljevalne skupine: Bruder Magdalena, Golob Leopoldina, Halužan Marjana, Kert Marjana, Kamnik Ana, Krenker Marjana, Kurnik Karolina, Lepej Marjeta, Oder Ivanka, Paškvan Helena, Plevnik Saša, Poberžnik Franc, Sobiech Jožica, Stergar Milka, Stres Mojca, Stropnik Majda, Šmon Hilda in Žigart Milan.

PRILOGA

Območna razstava KDKL, Koroški pokrajinski muzej, muzejsko razstavišče Ravne na Koroškem, 26. maj 2006
(foto Jožica Pušnik)

Likovna sekcija pri Društvu upokojencev Ravne

Zelo aktivna je tudi likovna sekcija pri *Društvu upokojencev Ravne*. Sekcija bo letos praznovala deseto obletnico obstoja. Njena aktualna predsednica je Veronika Zih Petrič. Člani sekcije imajo letno skupinsko predstavitev v galeriji *Koroške osrednje knjižnice dr. Franca Sušnika Ravne na Koroškem*, hkrati pa skrbijo za mesečne predstavitve članov sekcije v društvenih prostorih. Člani sekcije so: Bricman Stanislav, Bricman Dora, Sudar Zofija, Šumah Matevž, Marin Ciril, Kotnik Franc, Hojnik Albert, Zih Petrič Veronika, Večko Mattersdorfer Ivan, Urbanc Franc, Tori Berta in Bobek Štefan.

DRAVSKA DOLINA

Dravska dolina je pomembno prisotna v likovni dejavnosti na akademskem kot tudi ljubiteljskem nivoju zaradi pomembnih posameznikov, kot je npr. predstavnik t.i. slovenskega naivnega slikarstva Anton Repnik (slika 1), ki so pomembno krojili likovno zgodovino Koroške. Šele v zadnjih letih je močnejši razvoj društev likovnikov tako v Dravogradu kot tudi izjemno dejavnih posameznikov v Radljah ob Dravi.

Likovna sekcija v Dravogradu je bilo ustanovljena v letu 2007. Pomembno dejavnost društva in likovnih privržencev v Dravogradu predstavljajo tradicionalne likovne kolonije oktobra vsako leto, hkrati pa člani društva razstavljajo enkrat letno na skupinski razstavi v *TIC* v Dravogradu ali v podružnični cerkvi sv. Vida v Dravogradu. Člani sekcije so: Frühauf Srečko, Rednak Drago, Šmon Hilda, Strgar Milka, Jevšenak Zlatko, Štrigl Peter, Rutnik Konrad, Marošek Franjo (tudi aktualni predsednik društva, slika 6), Nabernik Jolanda, Halužan Marjana, Bruder Magdalena, Krenker Darja, Robin Simona, Hoda Mirsad in Fajmut Lidija.

V Radljah deluje v okviru *Kulturnega društva Radlje* skupina mlajših likovnikov z imenom *Likovna infekcija*, hkrati pa se je oblikovala tudi neformalna skupina likovnikov, ki razstavljajo enkrat letno v prostorih *Knjižnice Radlje*, in sicer: Mravljak Monika, Leitinger David, Šol Peter, Breznik Brigita,

Pavlič Marko, Erjavc Alojz, Topler Jernej, Kovač Jože, Luzar Jure, Markovič Gorazd, Urisk Vojko, Gašper Boltežar, Rutnik Simon, Plevnik Saša, Osrajnik Renata, Štraser Renata, Volmajer Nina, Gmajner Vojko, Vodušek Tone, Vodušek Nejc, Mrakič Jože, Kolar Gorazd, Pavlič Maks, Vitrih Igor, Vitrih Vesna, Ričnik Breda, Ledinek Tanja, Gosak Lucija, Cvetko Radivoj, Terek Zdenka, Sobiech Jožica, Tertinek Matej, Caglič Robert, Rek Barbara, Vitrih Marjeta, Bauer Krivograd Bernarda, Jerčič Ludvik, Kuhar Mira, Robnik Natalija, Verdnik Andrej, Prohart Metka, Ješovnik Jurij, Urbanc Berta in Repnik Janez.

MISLINJSKA DOLINA

V Mislinjski dolini s centrom v Slovenj Gradcu so imeli močno gonilno silo in nestorja likovne dejavnosti akademskega slikarja Karla Pečka, ki je dvignil ime Slovenj Gradca in njegove galerijske dejavnosti na mednarodno raven, hkrati pa je bil tudi mentor mnogim ljubiteljskim slikarjem. V Slovenj Gradcu in okolici so je namesto formalizirane društvene dejavnosti zato razvilo nekaj kvalitetnih posameznikov: Kremžar Jože, Petrovič Peter, Gaber Lojze, Pogorevc Lojze, Glavič Jernej, Gostečnik Matijaž in Rotovnik Oskar – Oki.

Koroška galerija likovnih umetnosti v okviru svojega pokrajinskega poslanstva skrbi tudi za umetnike Koroške ter kvalitetne posameznike ljubiteljskega ustvarjanja.

Tradicionalno je v Mislinjski dolini zelo razvita umetnostna obrt, ki je v določenih primerih le korak stran od ljubiteljske umetnosti, združena v društvu rokodelcev *Duri*.

LIKOVNA DELA

Likovno delo povsod, kjer se pojavlja, ustvarja dogodek. Kadar je slika ali skulptura postavljena na steno, ustvarja poseben odnos glede na prostor, v katerem se pojavlja. Kip s svojo voluminozno pojavnostjo ter slika s svojo barvo pa ustvarjata harmonijo ali disharmonijo. Kadar se pred sliko ustavimo in se vanjo zatopimo s svojim pogledom, nam slikano delo ali kip vedno vzbuja pozornost,

saj se sprašujemo, kaj ponazarja in predvsem, kaj je umetnik z njo hotel povedati. Likovna podoba je tudi ena izmed tistih redkih pojavnosti, ki nas nikoli ne pusti hladne in indifereentne, ampak vzbuja določena čustva, hkrati pa do nje vedno vzpostavimo osebni odnos. Slika namreč zrcali neka čustva, subtilne podobe, spomine bližnje ali daljne preteklosti, torej vse, kar lahko prepoznamo tudi kot del svojih lastnih življenjskih zgodb.

MOTIVI IN TEHNIKE

Slikarstvo

Slogovne prvine ljubiteljskega slikarstva so oprte zlasti na formalne značilnosti klasičnega slikarstva, ki za slikanje uporablja dvodimenzionalno površino slikarskega platna. Za osnovo slikanja uporabljajo ostro soustvarjalno risbo, ustvarjajo pa s pastoznimi barvnimi nanosi ter bogato barvno lestvico.

Med slikarskimi motivi prevladujeta portret in krajina, pridružujejo se jima še mestna veduta, tihožitje in redkeje žanr. Najbolj pogosto srečamo večni in nikoli izpeti motiv domače, koroške krajine. V okviru motiva krajine vidimo variacije ter eksperimente tako na področju likovne morfologije kot tudi kromatike. Slikarska dela so zasnovana bodisi kot barvno svetlobne impresije bodisi kot kompozicijsko dinamične ekspresije, z večinoma konkretnim realističnim ter manj abstraktnim likovnim izrazom. Tako slikovno površino gradijo tudi s pomočjo barve, z ritmičnim svetlotemnim kontrastom. Le pogumnejši, in samo eksperimentalno, so prestopili meje nepredmetnega slikarstva.

V krajinarstvu se še posebno intenzivno pogloblja v likovno podobo domačega kraja z Uršljo goro, ki je svojevrsten simbol Koroške ter močan motivni navdih. Pogosti sestavni del slike je zato dominantna gora, ki se dviga nad prostrano ravnico ali nad razpoložensko še bolj mirno delujoče gladke vodne površine raznih potokov, rek in ribnikov obraslih z drevjem. Slikarska tematika torej, ki je v slikarstvu že dolgo prisotna, slikarsko problemsko razdelana zaradi razpoloženske note in tudi zaradi pogoste prepoznavnosti, pa že dolgo tudi na splošno priljubljena med občinstvom. Slikani motivi, izhodiščno navezani na resničnost, odsevajo zato v prvi vrsti pestrost

in uravnovešeno lepoto krajine, ki se prav v Sloveniji, glede na njeno geografsko vpetost od Sredozemlja preko goratega Alpskega sveta do Panonske ravnice, izjemno hitro spreminja in na povsem samosvoj način uveljavlja svojo vizualno specifičnost. Slikarski pristopi k upodabljanju krajine temeljijo, tako kot večina krajinarstva na Slovenskem, na bogatih in že zgodovinsko cenjenih izkušnjah slovenskih krajinarjev preteklih generacij. Krajinarstvo preteklih dob pa odseva poleg okolja, iz katerega so slikarji črpali svoje motive, tudi slikarsko problematiko, stil in duh časa.

Upodabljanje poteka večidel v smeri strogega realizma, torej v smeri doslednega posnemanja videnega. Romantično naglašena motivna usmerjenost v prvinsko naravo neskončnih razsežnosti in z neznatnim človekom je ob rabi fotografije kot slikarskega pripomočka prerasla v natančno opazovanje narave in njenih časovnih sprememb. A likovni ustvarjalci sami pravijo, da je čar udeležbe v likovnih kolonijah ravno dejstvo, da se tam slika na prostem, brez uporabe fotografske »skicirke«. Večkrat so krajinam dodani slikoviti detajli, ki ne samo posnemajo dano realnost, ampak že odsevajo željo ustvarjalca, da z osebno komponento nadgradi pridobljeno likovno znanje, kar je tudi predpogoj stvaritve iskrene likovne podobe.

Slikarske tehnike, ki so ustvarjalcem omogočale subjektivno likovno izražanje, vse bazirajo na primarnem principu linearnosti, risbi kot osnovi likovnega polja, z dodatno gradnjo dvodimenzionalne površine in barvnem komponiranju v najrazličnejših slikarskih tehnikah, kot so akvarel, tempera, pastel, akril ali celo klasično olje.

Osnovni namen in hotenje je seveda likovni eksperiment, raziskovanje, na nek način vedno znova iskanje harmonije med spremenljivostjo forme in spremenljivostjo vizualnega v barvi. Veliko ustvarjalcev svoje likovno raziskovanje zaključi z izdelavo tehnično izpopolnjenega dela, le redko kdo pa prestopi formalno mejo v smislu razvoja likovne komponente, saj s tem poseže v za likovne ustvarjalce mnogokrat skrivnostno polje umetnosti, kjer vladajo drugačne zakonitosti. V tem zapletenem polju pa je marsikateri ustvarjalec s posnemanjem že izgubil svojo likovno identiteto in avtorsko prepoznavnost.

Kiparstvo

Pri ljubiteljskem kiparstvu je osnovna značilnost upoštevanje kulturnega izročila pokrajine, iz katere ustvarjalec izhaja. Etnografski moment v kiparskem snovanju razberemo predvsem v uporabi lesa kot kiparskega materiala. Les je namreč na področju Koroške tradicionalno prisoten v večstoletni rezbarski tradiciji.

Kiparsko ljubiteljsko delo je značilno arhaično, preproste oblike in v sebi nosi realistično razvidno sporočilo. Večina ustvarjalci posežejo po tradicionalnem kiparskem materialu, tj. lesu, kamnu ali glini. Skulpture so osvobojene barve, zato mora ustvarjalec izkoristiti naravno obarvanost in strukturo materiala, hkrati pa tudi svetlobo, ki se lomi bodisi na gladki ali rustikalno obdelani površini, za gradnjo celovite podobe, ki je večidel tradicionalna, v smislu portreta, aktov, oblikovanja človeškega telesa, itn.

Rezbarstvo je na Koroškem zelo priljubljeno, saj je les v koroškem kiparstvu tradicionalno močno prisoten, hkrati pa zelo lahko dosegljiv material. Kiparstvo je razpeto med monumentalnimi figurami, ki dosegajo že skoraj razsežnosti javne plastike in manjšo plastiko intimnejšega formata. Klasični mate-

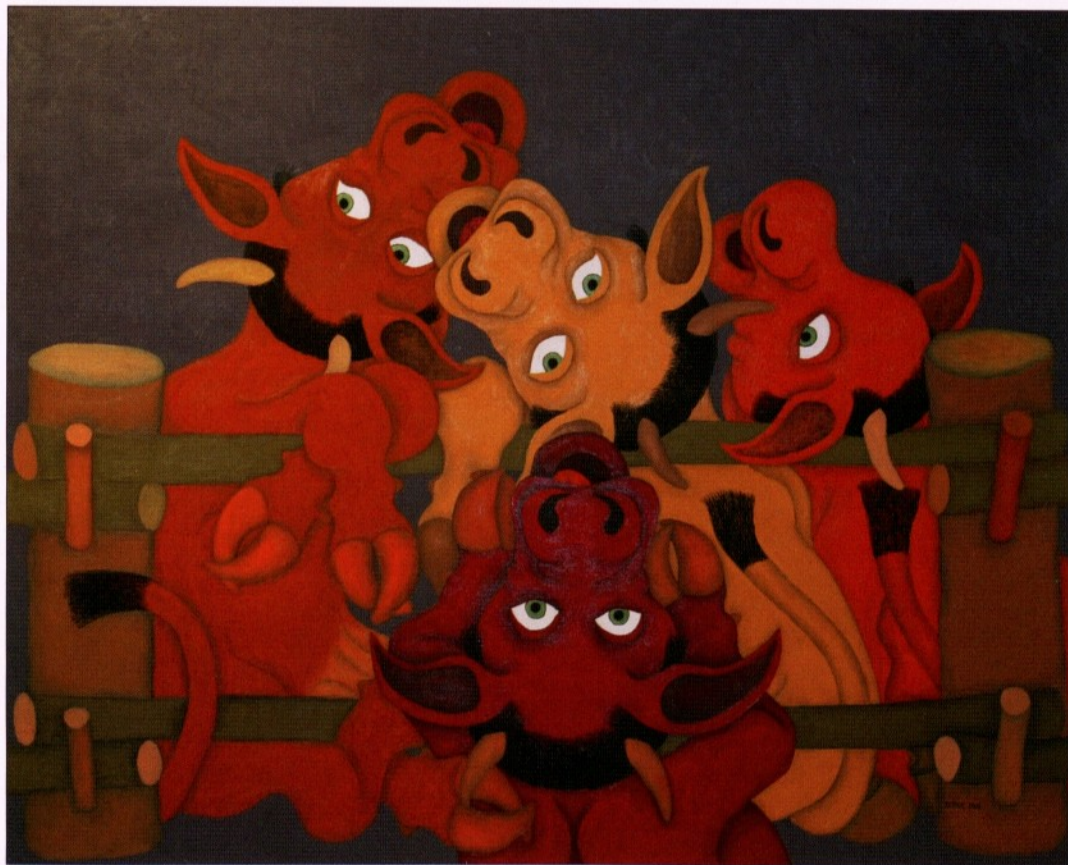
rialni nosilec, torej les, je zahteven material, ki ga obvladajo le tisti z znanjem, izurjenostjo, pogosto šele v zreli dobi sledi tudi virtuoznost v smislu vsebinskih presežkov. Motivika je zato klasično prepoznavna: celopostavne figure, ženski akti, portreti, žanrski motivi, funkcionalne skrinje, zibke in obešalniki z estetskimi komponentami. Večidel nastalega kiparstva je statičnega, brez posebne dinamike in tvorbe zunanjega prostora skulptur, ampak tudi tovrstne težnje k harmoničnim formam komunicirajo navzven izjemno čutno. Na drugi strani pogumnejši avtorji v skulpturah ali lesorezih že prestopajo meje nematerialnega, abstraktnega, večidel v smislu rezbarjenih lesorezov. Zanimivo je, da je telesnost lesa tista, ki pogosto narekuje vsebino skulpture, ideja se podredi vrsti, naravnim zakonitostim lesa in njegovim modulacijam

Zbirateljstvo in ljubiteljsko udejstvovanje na kakršnem koli področju potrebuje znanje, neke vrste vizijo ter določeno mero poguma na osebni ravni. Kontinuiteta ustvarjanja pa širše predstavlja tudi kapital, ki prinese dobiček v sooblikovanju značaja kulturne pokrajine. Tudi naše.

Mag. Simona Javornik Ristič

Razstava in slike Antona Repnika, Koroški pokrajinski muzej, muzejsko razstavišče, Ravne na Koroškem, 30. junija 2004 (foto Primafoto)

Anton Repnik, Krave, 2000, olje/platno

*Janez Repnik, V bufetu, 2001, olje/platno
(foto Primafoto)*

*Stanko Makuc, Knapovsko tihožitje, 2009, jajčna tempera/platno
(foto Tomo Jeseničnik)*

Franjo Marošek, Novo življenje, 2009, marmor

Janez Grauf, Roke, 2004, češnja, 23 x 83 x 24 cm

Jani Robar, Prežihova bajta, 2000, mešana tehnika

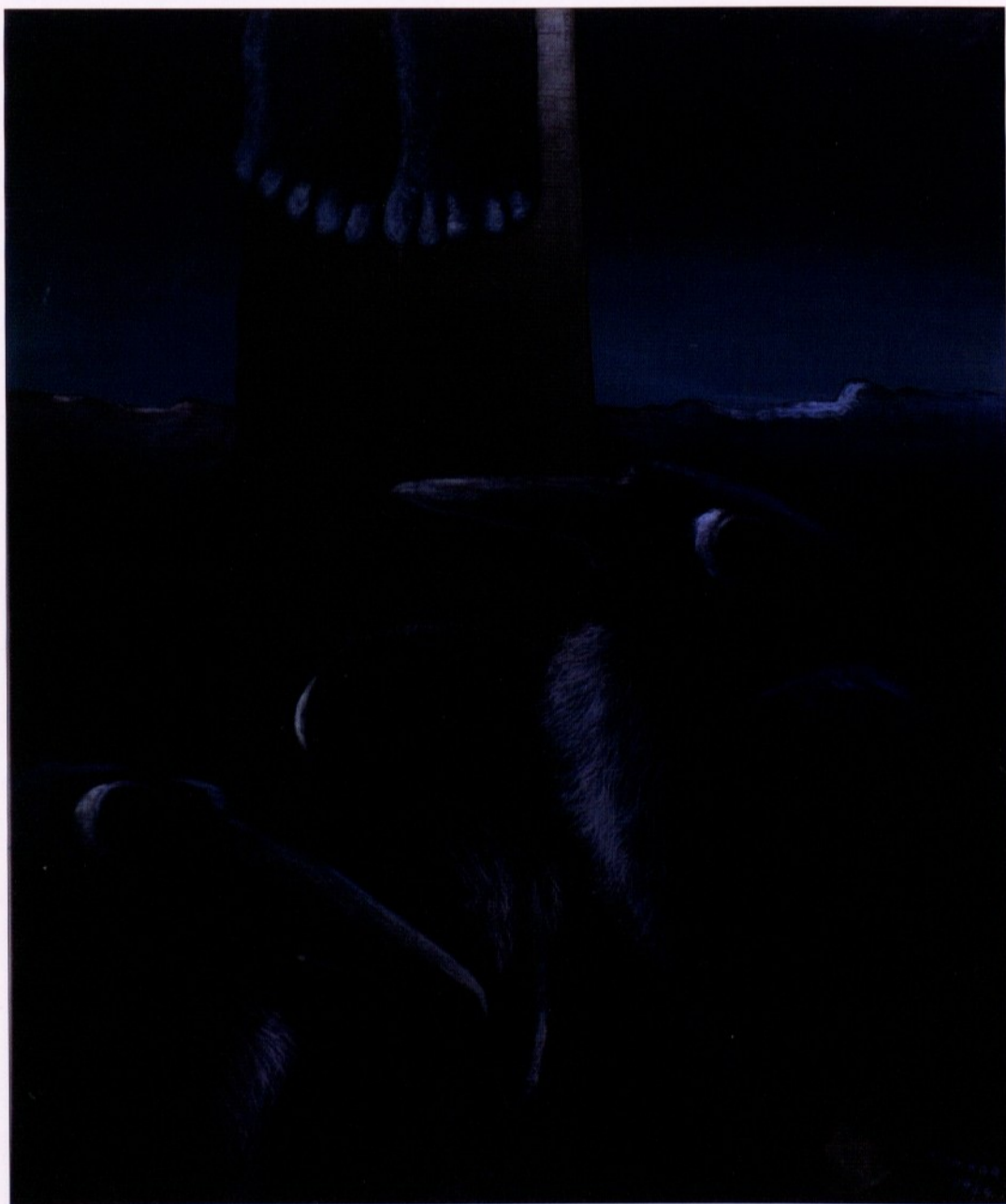
Mojca Kovač, Kotlje, 2000, olje/platno

*Peter Petrovič, Mislinjska dolina z vzhoda, 2006, akril/platno
(foto Primafoto)*

Oskar Rotovnik - Oki, Svetopisemska zgodba Stare zaveze III, 1997, olje/platno

*Jože Tisnikar, Vrane pod križem (zadnji gostje), 1974, olje, tempera, platno, iverna plošča, 65 x 53 cm
(foto Tomo Jeseničnik)*

Jože Tisnikar, Katastrofa, 1971, risba s kreda, 40 x 30 cm

Anica Meh

Rada sem bila učiteljica

Aničina mama Ana Vršnak, rojena 10. 5. 1907 v zaselku Dol-Suhi, občina Rečica ob Savinji, po domačem hišnem imenu Kapova, je bila zaposlena kot sobarica v zdravilišču Topolščica. Tam je spoznala Luka Goltnika z Loma nad Topolščico, mizarja v mizarški delavnici zdravilišča Topolščica. Po rojstvu hčerke Anice se mama ni odločila za skupno življenje z Lukom, ampak je šla domov k staršem in se ni več zaposlila. Odtlej je bila priložnostna kmečka delavka.

Ana Vršnak, Aničina mama, leta 1930

Anica je bila rojena 5. junija 1932 in od prvega dne ljubljena starih staršev: babice Rozalije in dedka Janeza.

Osnovno šolo je obiskovala v Rečici ob Savinji, prvič pa prestopila šolski prag 3. 9. 1938. Tu je končala 1. in 2. razred, 3. pa je ostal nedokončan zaradi pričetka 2. svetovne vojne.

Rojstna hiša v Dol-Suhi – po domače pri Kapi

Učenci so zelo jokali, ko jim je učiteljica Bogdana Kotnik povedala, da se je pričela vojna. Z nemško okupacijo in mobilizacijami v nemško vojsko pa se je pričela tudi nemška šola. V septembru 1941 je bila Anica vpisana v 4. razred Volkssule in Rietz in Sanntale. Skraja so ponavljali nemške besede kot papagaji. Ničesar niso razumeli. Neizmerno jim je bilo težko, ko so na šolsko dvorišče morali na kup znositi vse slovenske knjige in razno dokumentacijo iz upraviteljeve pisarne, da so jo Nemci sežgali.

Ponemčevanje se je izvajalo na vsakem koraku. Ker je bila v 6. razredu zatožena po sinu nemškega oficirja, da je govorila slovensko, je morala 200-krat napisati, da mora govoriti le nemško. V nemški šoli je končala 4., 5. in 6. razred.

Anica Vršnak pred rojstno hišo, stara 4 leta

Stric Anza je v letu 1943 prišel na dopust iz nemške vojske. Vanjo se ni več vrnil, ampak je šel v partizane v Tomšičevo brigado. Nad njihovo domačijo na dokaj razgledni točki je bila kurirska postojanka, ki jo je vodil partizan s partizanskim imenom Iskra. Pri Kapovih so se kurirji s te postojanke ponoči pogosto oglašali. Prišli so po mleko in tobak, ki so ga zanje skrivaj sadili in sušili na podstrešju. Zaradi varnosti so nadeli hiši ime »Pri Urški«. Anico so velikokrat poslali na Rečico v gostilno Čujež po razne informacije.

Anica pri birmi 1939. leta skupaj z botro Marijo Brinovec

Poleti 1944 pa so partizani Zgornjo Savinjsko dolino osvobodili. Med boji je bila šola na Rečici požgana. Nekaj tednov so šolarji hodili v »partizansko šolo« kar v združeno skladišče v Rečici. Večkrat so morali bežati v zaklonišče pred nemškimi letali, tako imenovanimi »štorklami«. Aničino generacijo je poučevala partizanka Vanda – dokaj izobraženo dekle. K pouku je prišla z brzostrelko in jo odložila na kateder. Naučila jih je veliko partizanskih, pa tudi narodnih pesmi. Po nemškem ponovnem zavzetju Zgornje Savinjske doline do konca vojne pouka niso več imeli.

Osnovna šola na Rečici ob Savinji. V času osvobajanja Zgornje Savinjske doline je bila leta 1944 požgana.

Aničina želja je bila nadaljevati šolanje na novoustanovljeni nižji gimnaziji v Mozirju. Tisti, ki so se odločili nadaljevati šolanje, so morali narediti tečaj slovenskega jezika, zlasti slovnice, saj so vse samostalnike pisali z veliko začetnico. 1. septembra 1945 je tako pričela s poukom v nižji gimnaziji v Mozirju in končala 3 razrede junija 1948 ter uspešno opravila malo maturo.

Mama Ana in Anica – 1. razred nižje gimnazije v Mozirju v jeseni 1945

1948 se je odločila nadaljevati šolanje na novoustanovljenem učiteljsišču v Celju. Dobila je skromno štipendijo, nekaj denarja je prispeval oče, in sprejeta je bila v internat. Razredni kolektiv jo je izvolil za blagajničarko in to funkcijo je med celotnim izobraževanjem na učiteljsišču opravljala vsa leta študija. Njen oddelek je bil B in razrednik jim je bil profesor zgodovine in pisatelj Franjo Roš. Učila se je tudi klavir in violino.

Maturanti nižje gimnazije v Mozirju 1948.
Anica prva z leve v tretji vrsti.

Po končanem 1. letniku učiteljsišča so morali med počitnicami vsi štipendisti na udarniško delo »avtoput Zagreb – Beograd«. Tabor so imeli v slavonskem hrastovem gozdu blizu kraja Županja, skozi katerega je bila trasirana cesta. Učiteljsiščniki in celjski gimnazijci so gradili peščen nasip 3 tedne. Anica je bila v skupini »šajtrgarjev«, ki so bili ob koncu nagrajeni z nazivom »udarnik«.

Med šolanjem na učiteljsišču se je prebijala zelo težko, saj mama ni imela rednih dohodkov. Med počitnicami si je morala sama prislužiti denar za šolske potrebščine z nabiranjem gozdnih sadežev in obiranjem hmelja.

Junija 1952 je učiteljsišče končala.

Proti koncu 4. letnika (učiteljsišče je takrat trajalo le 4 leta) so prišli z radia Ljubljana iskat nadarjene pevce za nadaljnji študij glasbe in za petje v radijskem pevskem zboru. Med tremi izbranimi je bila tudi Anica. Čeprav ji je bila zagotovljena tudi štipendija, se je morala zaradi težavnosti domačih razmer nadaljnjemu študiju odpovedati.

Anica v 1. letniku učiteljsišča, šolsko leto 1948/1949

A kljub vsemu – bili so tudi veseli trenutki. Recimo šolska šaljiva pošta. Pisatelj in razrednik Fran Roš ji jo je »poslal« in pripisal:

*Pleši Ančka, čez dva klančka,
brez zaspančka – neugnančka
do Mozirja al' hudirja.*

S 1. septembrom 1952 je bila nastavljena kot upraviteljica na nižje organizirano osnovno šolo Št. Vid nad Valdekom skupaj s sošolko Elo Krapec. Središče raztresenega hribovskega naselja je bila cerkev sv. Vida z župniščem in mežnarijo. Šola je bila požgana.

Šaljiva pošta pisatelja Frana Roša

S poukom sta pričeli 1. septembra 1952 v župnišču, kjer je bila le ena učilnica. V njej je bilo 12 dolgih klopi, peč »kraljica«, v ozadju položene deske za odlaganje čevljev, največkrat kar lesenih cokel, na katedru pa petrolejka. V ozadju učilnice je bilo poleg omare zloženih še nekaj učil. Anica je poučevala 1., 2. in 3. razred popoldan, Ela pa dopoldan 4., 5., 6. in 7. razred.

Maturanti učiteljsišča v Celju leta 1952. Anica v 3. vrsti prva z desne. Razrednik Fran Roš v prvi vrsti v sredini.

Veliko časa je skraja namenila pripravi učnih načrtov in efektni tihi zaposlitvi. Prihajala je zima z obilico snega in mrazom, zato se je šolski obisk zelo poslabšal in učni načrt je bilo silno težko realizirati. Eli je ob koncu prvega polletja odpovedal glas zaradi preostrega planinskega zraka in tako je Anica do konca šolskega leta sama učila celodnevno vseh 7 razredov.

Pričela se je gradnja nove šole. Krajani so ves gradbeni material zvozili udarniško, največ v zimskem času 1953.

Otvoritev nove šole Završe 1954. leta. Anica in predsednik okraja Slovenj Gradec Ivo Skarlovnik ob predaji ključa.

Tako je nadzornik Miroslav Faletov naštel 32 vpreg, ki so se vzpenjale po strmini, na čelu kolone pa se je trudila s kravami Kajžarjeva mama. Gradnja je lepo napredovala.

23. novembra 1953 se je poročila z domačinom Slavkom Mehom – Legnerjevim in se iz njihove bajte preselila na Mehovo domačijo. 12. 2. 1954 se jima je rodil sin Rajko.

Družina Meh je stanovala v šoli Završe. Na fotografiji iz leta 1955 z leve: Anica, mož Slavko, Aničina mama, spredaj prvorojenec Rajko.

5. septembra 1954 so dočakali otvoritev nove šole. V nadstropju sta bili dve lepi svetli in veliki učilnici s parketom, novim pohištvom in listnimi tablam, ki so bile za efektno tiho zaposlitev še kako primerne.

Po dolgih letih so krajani zopet videli igro. Pripravila jo je Anica z mladinci, in to Linhartovo *Županovo Micko*. Dvorana je bila Legnerjev skedenj. Skoraj vsako leto so se naučili kakšno manj zahtevno igro in z njo gostovali v Cirkovcah, Šmiklavžu, Doliču.

Profesorica za glasbo Janja Korošec, prva z desne, je izbrala šolski zbor *Osnovne šole Završe* za nastop v Mariboru.

Nova šola se je preimenovala v *Osnovno šolo Završe*. Zasvetila je tudi elektrika. Aničin mož Slavko je bil predsednik elektrifikacijskega odbora in se je 4 leta trudil z elektrifikacijo Završ po vseh robačah in globačah, Anica je vodila račune in evidenco. Na šoli je bilo sedaj lažje poučevati. Izdelala je veliko ponazoril. Otrok je bilo od 78 do 84. Danes ima šola Završe le še do 4 razrede in skupaj 13 učencev.

Stavba nekdanje Osnovne šole v Podgorju.

Pred pričetkom pouka so z učenci vedno zape-
li v dvo- in tudi troglasju. Enkrat letno so morali
šolski zbori na pevsko revijo v Slovenj Gradec,
tako tudi ob koncu šolskega leta 1959. Na cer-
kvene orgle, drugega inštrumenta ni imela, se
je naučila po notah v troglasju E. Adamiča *Tam
gori za našo vasjo* in R. Gobca *Ob tabornem ognju*.
V tej drugi je učenec iz višjih razredov recitiral
Kajuhovo *Kje si ti mati?*

**Šolski pevski zbor OŠ Podgorje na pevske revij-
i v šoli Franja Vrunča v Slovenj Gradcu pod vod-
stvom Anice Meh.**

Komisija v sestavi profesorice Janje Korošec
iz Maribora in profesorja Viktorja Vaupota je
zbor izbrala za nastop osnovnošolskih zborov SV
Slovenije v Mariboru. Med 9 zbori so bili 4. na
vrsti: z napovedjo, da so iz Graške Gore – gore
jurišev.

Ko so otroci tako korajžno in iz srca zapeli, so
poželi največ aplavza in bili s strani slavnostnega
gosta iz Ljubljane posebej pohvaljeni. Lovorjev
venec je še dolgo krasil završke šolske prostore.

Predmetna učiteljica razrednega pouka je bila
12 let v *Osnovni šoli Završe*, 12 let v *Osnovni šoli
Podgorje* in 12 let v *Osnovni šoli Franja Vrunča* v
Slovenj Gradcu.

S 1. septembrom 1964 je odšla z Završ in
nadaljevala s pedagoškim delom v *Osnovni šoli
Podgorje* v 1. razredu. V višjih razredih je pouče-
vala še slovenski jezik, biologijo, risanje in vodila
je šolski pevski zbor.

V Podgorju je bil na novoustanovljen odnosno
zgrajen lep kulturni dom, ki je kar vabil h kultur-
nemu delovanju.

**11. 5. 1965 se je Anici Meh rodil drugi sin
Jurij.**

FOLKLORNA DEJAVNOST

Leta 1965 je Anica Meh pri prosvetnem društvu v Podgorju ustanovila odraslo folklorno skupino in ženski pevski zbor *Metuljček*, 1969. leta pa na pobudo *Zveze društev prijateljev mladine* iz Slovenj Gradca ustanovila pionirsko folklorno skupino.

Šolska folklorna skupina *Pastirji* na nastopu v Velenju leta 1973. V zadnji vrsti 5. z leve Anica Meh, ob njej (6. z leve) spremljevalka za pomoč pri nošah – Trezika Rogina.

Za skupino je pričela zbirati folklorno bogastvo iz obrobij Mislinjske doline, Graške Gore, Šmiklavža, Razborja, Velunje in Podgorja. Zbirala je plese, običaje in folklorne predmete. Uredili so tudi avtentične narodne noše po navodilih strokovnjaka profesorja Mirka Ramovša iz etnografskega muzeja v Ljubljani.

Odrasla folklorna skupina *Pastirji*: ustanovljena 1980, njena osnovna tema – prikaz ohcetnih običajev z obrobij Mislinjske doline. Program je bil obsežen za celovečerni nastop.

Odrasla folklorna skupina *Pastirji* je leta 1995 prejela Bernekerjevo nagrado. Na fotografiji skupina po nastopu v *Galeriji likovnih umetnosti*. Prva z leve Anica Meh, peta v vrsti vnukinja Nataša.

Nastopi: Koper, Millstatt v Avstriji, St. Lampreht v Avstriji, Celovec, srečanje pobratenih mest v Hausenbergu v Nemčiji, Jurjevanje v Črnomlju.

Mož Slavko je 25 let s harmoniko spremljal folklorne plese. 6. oktobra 2005 je tragično preminil.

Ohcetni običaji z obrobij Mislinjske doline – celovečerni nastop v Podgorju leta 1980.

GLASBENA DEJAVNOST

LJUDSKO PETJE

1988 je Postavkova družina iz Podgorja priredila »zimski večer pod Uršljo goro«. Ubrano petje te družine v večglasju je ugajalo predsedniku slovenske folklore, ki je bil navzoč na tem večeru, Metodu Špuru iz Maribora, ki jih je povabil na republiško srečanje ljudskih pevcev in godcev v Laško. Po smrti staršev so hčerke Micika, Slavica, Finika, Anica in Cvetka nastopale kot ljudske pevke pod imenom *Postavkova dekleta*.

Ljudske pevke *Postavkova dekleta* leta 1997: (z leve) Slavica, Micka, Finika, Anica in Cvetka.

1997 se je s pesmarico *Pod košato lipico* oddžila vsem tistim prebivalcem naših krajev, ki so si s pesmijo lajšali in lepšali vsak dan, ko še niso spoznali radia, televizije, ko so še brneli kolovrati, ko so kosci ob zgodnjih jutranjih urah čakali svit in prepevali, ko so fantje na vasi zapeli, ko je pesem žalovala ob mrtvaškem odru, ko so koledovali, svatovali ...

Naslovnica pesmarice *Pod košato lipico*

ZBOROVSKO PETJE

Ljudsko pesem je kot učiteljica doživljala v njenem pristnem okolju. Zapisovala in snemala jo je. Večkrat se je javno zahvalila vsem, ki so jo in jo še ohranjajo. Posebno pa je hvaležna glasbenemu strokovnjaku Jožetu Leskovarju, ki je pesmi notno zapisal in s tem ohranil tudi melodije. Zahvala velja tudi Lenki Horvatovi, predmetni učiteljici slovenskega jezika iz Slovenj Gradca, ki je z lektorstvom besedil in dobrim poznavanjem narečja naših krajev pripomogla k izvirnosti in kvaliteti tekstov. Duška Arsovska, likovna pedagoginja, je dala pesmarici privlačno podobo košate lipice.

Mešani lovski zbor lovske družine Podgorje.

V pesmarici je pozabe otetih 114 pesmi iz Završ, Graške Gore, Šmiklavža, Razborja, Kozjaka, Doliča, Podgorja, Pameč, Starega Trga. In zahvala gre tudi Tadeju Lenarčiču iz Ljubljane, ki je pesmi strokovno notografiral.

Poleg šolskih zborov je Anica Meh v Podgorju poučevala še naslednje zборе: ženski pevski zbor *Metuljček*, Mešani pevski zbor kulturnega društva, ženski pevski zbor *Zimzelen*, moški in mešani lovski zbor lovske družine Podgorje. V Doliču: *Moški pevski zbor »14. divizije«*. V Radušah: moški pevski zbor *Lipa*. V Završah/Mislinji: ženski pevski zbor *Korenine*.

Moški pevski zbor »14. divizije«

ETNOLOŠKA DEJAVNOST

Dolga stoletja so bili konji in furmani značilnost kraja Podgorje, zato so se v krajevni skupnosti in kulturnem društvu odločili, da v grbu in zastavi Podgorja dajo konju in vpregi častno mesto. Grb sestavljata konjski glavi, obrnjeni ena proti drugi. Simbolizirata konjsko vprego in težo furmanskega življenja. V ozadju grba je Uršlja gora.

Furmani po cest' peljajo

S krajevnim praznikom Podgorja *Furmani po cest' peljajo* je Anica Meh poskušala s krajanji ohraniti bogato krajevno kulturno dediščino, ki je starejši generaciji spomin na mladost, mlajši pa posreduje spoznanje o življenju in delu naših prednikov z željo po ohranitvi te dediščine. Pomagala je pripraviti 9 praznikov in še vedno so organizirani vsako leto.

Običaj »Klepánje metle« – krajanji Šmiklavža ob žetvi 1999

DRUŽBENA DEJAVNOST

Anica Meh je opravljala številne družbene naloge: bila je občinska odbornica za Završe, dva mandata svetnica za Podgorje, članica odborov za kulturno društvo, krajevno skupnost, *Rdeči križ*, *ZB* za vrednote *NOB*, 21 let sodnica porotnica, članica upravnega odbora za folklorno izročilo pomursko-podravsko-koroške regije, *ZKO*, vodila je seminarje za mentorje folklornih skupin Slovenije. Udeležila se je folklornih taborov na Debelem Rtiču, v Kranjski Gori, Dolenjskih Toplicah, Metliki in na Ptuj.

Tone Gašper, predsednik ZKO Slovenj Gradec, podeljuje Bernekerjevo nagrado Anici Meh leta 1989.

PRIZNANJA, NAGRADE IN ODLIKOVANJA

Za raznovrstno delovanje je Anica Meh prejela številna priznanja: *Vrunčeva nagrada* 1964, *Bernekerjeva plaketa* 1977, orden dela s srebrnim vencem – odlikoval jo je predsednik Tito, odličje svobode s srebrnim listom – *ZKO Slovenije*, *Bernekerjevo nagrado* 1989.

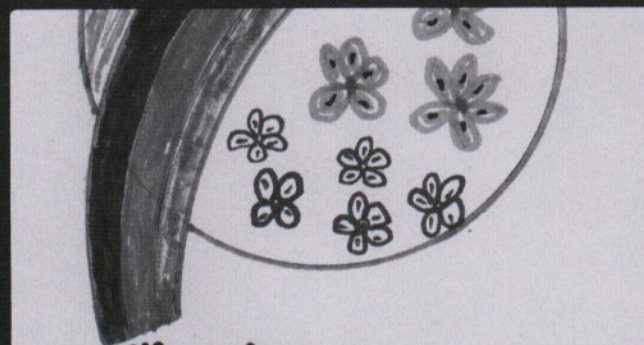
Župan Mestne občine Slovenj Gradec Janez Komljanec podeljuje Anici Meh občinsko nagrado leta 1997.

In tudi: zlato *Maroltovo značko* 1990, zlato *Galusovo značko* 1991, malo plaketo *Venetskega konja* – podelilo turistično društvo Slovenj Gradec, nagrado *Mestne občine Slovenj Gradec*, srebrno plaketo *ZZB* za ohranjanje vrednot *NOB* 2003.

1969 se je nekaj učiteljev *Osnovne šole Podgorje* vpisalo na *Pedagoško akademijo* v Maribor, smer razredni pouk. Ob delu je Anica Meh študij končala leta 1972 in si tako pridobila višjo izobrazbo z nazivom »predmetni učitelj razrednega pouka«.

Kolektiv Osnovne šole Podgorje leta 1974.
Prva vrsta z leve: Marija Strmcenik, Pavla Myint, Danica Hojnik, Anica Meh, Marica Umek, Janja Mugerle, Rudi Nahbar. Druga vrsta z leve: Marta Gašper, Dragica Prednik, Ivica Kren, Božena Benka in Vinko Ošlak.

*Hvala za vse,
kar ste nam dali!
V svojih srčkah
bomo vedno vaši
ostali!*

Ko je ravnatelj Franc Gašper 30. 9. 1972 dobil novo zadolžitev na *Zavodu za šolstvo SRS*, enota Dravograd, je bila s 1. 10. 1972 imenovana za v. d. ravnateljico, 9. 11. 1972 pa za ravnateljico *Osnovne šole Podgorje*.

Učiteljski kolektiv OŠ Franja Vrnčca – nižja stopnja. Z leve: Jožica Fras, Danica Pavlenč, Minka Pečolar, Sonja Cafuta, Olga Fišer, Anita Dokl, Anica Meh, Franja Čeru, Marta Jug in Olga Obretan.

S pedagoškim delom je nadaljevala na *Osnovni šoli Franja Vrnčca* v Slovenj Gradcu v jeseni 1976. Ker je bila šola v višjih razredih brez učitelja zemljepisa, je za eno leto prevzela poučevanje zemljepisa v 7. in 8. razredih. Ko se je sprostilo delovno mesto na nižji stopnji v 2. c razredu, je v tem razredu poučevala do upokojitve 1988.

Poučevala je še v 2. d razredu glasbeni pouk. Novi podrobni učni načrt za glasbo je izdelala za vse učiteljice 2. razredov za Koroško in postala vodja aktiva za 2. razrede.

Folklorna skupina višjih razredov v OŠ Franja Vrnčca.

Na šoli v Slovenj Gradcu je ustanovila mlajšo folklorno skupino, s katero so spoznavali ples s Ptujsko-Dravskega polja. Postavil jih je takratni predsednik slovenske folklorne Metod Špur iz Maribora. Šola je nabavila tudi narodne noše s teh krajev.

Tudi z višjimi razredi so oblikovali folklorno skupino. Z njo so plesali ples Mislinjske doline in Bele Krajine. Trikrat so z njimi nastopali na srečanjih v pobratenem Gornjem Milanovcu. Noše so si sposodili v Šmartnem in Podgorju.

1988. leta se je Anica Meh upokojila.

Ravnateljica Vikica Rubin se Anici Meh zahvaljuje za dolgoletno zavzeto pedagoško delo.

V pokoju je bila na folklornem, glasbenem in družbenem področju aktivna še dolgo časa. Včlanila se je v *Športno društvo Podgorje* in hodi k rekreaciji v telovadnico *Osnovne šole Podgorje*, ki jo vodi snaha, višja fizioterapevtka. Redno se udeležuje tudi pohodov.

V pokoju je bilo dovolj časa, da je zbrala spomine in zapiske v knjigi *Je pušelj narjen*, v kateri bodo potomci lahko spoznavali ljudsko izročilo, ki je del naše narodne kulture, saj je vredno, da ga spoznajo in ohranijo, da doumejo lepoto tistega, zaradi česar je bilo ljudem življenje lažje, prijetnejše in polnejše.

Ob upokojitvi zapis učenca 2. C razreda za v album Anice Meh.

Profesor Mirko Ramovš, sodelavec *Glasbeno-narodopisnega inštituta* iz Ljubljane, je zbrano gradivo pregledal in prispeval veliko koristnih napotkov. Tudi Brigita Rajšter, višja kustosinja etnologinja iz *Koroškega pokrajinskega muzeja*, je gradivo strokovno ovrednotila in pripravila za objavo. Helena Horvat je z lektoriranjem in dobrim poznavanjem narečja gradivo vsebinsko obogatila.

Pohod Športnega društva Podgorje na Uršljo goro leta 1997. Anica v drugi vrsti tretja z leve.

Knjiga *Je pušelj narejen* je izšla leta 2005. Tiskarna Grešovnik je knjigo oblikovala in natisnila v 200 izvodih. Naj ta knjiga narodopisnih utrinkov utrdi spoštovanje do nekdanjega trdnega kmečkega življenja, ki ga je Anica v mladosti tudi sama doživljala. Knjigo je posvetila vsem prijateljem, ki so ji lepšali mladost.

Anica Meh z vnuki: Rajkovi deklici Nataša in Mateja ter Jurijeva fanta Filip in Žiga leta 2002.

3 leta po smrti moža je bila sama v hiši, ki sta jo zgradila, nato se je vanjo priselil mlajši sin Jurij z družino. Sedaj babici Anici vnuki in pravnuki pošiljajo vsakodnevno sončne žarke v jesen življenja.

Pravnuka Erik in Laura Gorjup v objemu prababice Anice Meh

Anica Meh je še vedno aktivna: v organizaciji *Rdečega križa*, organizaciji *Zveze borcev* za ohranjanje vrednot *NOB* v Podgorju, je organizatorica krožka ročnih del ter mentorica vodji folklorne skupine *Pastirji*.

Razstava ročnih del ob občinskem prazniku v Slovenj Gradcu leta 2008. Z leve: Trezika Podojsteršek, Anica Meh in Marija Krenker.

Jože Potočnik in Andrej Makuc

Utemeljitev za prejemnika Bernekerjeve nagrade za leto 2010

KULTURA

Mičo Mičovič

Gospod Mičo Mičovič je bil rojen 1. 3. 1949 v Ratkovem, sedaj živi v Pamečah pri Slovenj Gradcu. Upokojeni zdravstveni tehnik je že skoraj tri desetletja organizator, kulturni delavec in animator, režiser, igralec in skoraj dve desetletji je deloval tudi kot predsednik *Kulturnega društva Splošne bolnišnice Slovenj Gradec*.

Mičo Mičovič se je priselil iz Ljubljane na Ravne na Koroškem leta 1976, kjer je svojo ljubiteljsko kulturno pot začel udejanjati v kulturnem društvu *Bratstvo*. Bil je član upravnega odbora in soorganizator gledališke skupine.

V času njegovega kulturniškega delovanja v *Splošni bolnišnici* v Slovenj Gradcu sta začela delovati tudi pevski zbor in likovna sekcija. Pripravljali so priložnostne programe ob državnih praznikih za uslužbence in bolnike. Kmalu pa je začela delovati tudi gledališka skupina, ki je pod vodstvom gospoda Mičoviča uprizarjala krajše monotekste, skeče, recitale in gledališke predstave. Od leta 1983 so se zvrstile predstave, v katerih je letošnji Bernekerjev nagrajenec nastopil bodisi kot igralec, režiser, organizator, scenograf ali pa kar v vsem naštetem hkrati. Nekatere odrske postavitve so odmevale tudi v širšem slovenskem gledališkem prostoru. V *Galeriji primarija Staneta Strnada* so postavili mnoge razstave domačih in tujih likovnih ter kiparskih ustvarjalcev, katerih otvoritve je vedno pospremil tudi kakovosten kulturni program. *Kulturno društvo Splošne bolnišnice Slovenj Gradec* je ves čas tudi dobro sodelovalo z drugimi kulturnimi, prosvetnimi in turističnimi društvi.

Vsako leto pa se je gospod Mičo Mičovič aktivno vključil tudi v prireditve *Odperta vrata Slovenj Gradec* in *Srednjeveški dan*. Njegov izjemen prispevek k oživitvi *Kulturnega društva Stari trg* je po enajstih letih premora ponovno prinesel gledališko dejavnost v Stari trg. Ne le v društvi, dejavnost M. Mičoviča je moč zaslediti tudi v sodelovanju z osnovnimi šolami, s koroškimi Slovenci in *Slovensko prosvetno zvezo Celovec*, gledališka skupina *KUD Splošne bolnišnice Slovenj Gradec* pa je petkrat uspešno zastopala našo občino in Koroško regijo na področnih srečanjih gledaliških skupin severovzhodne Slovenije. Mnogi strokovnjaki, od prof. Toneta Turičnika pa vse do priznanih slovenskih amaterskih gledaliških kritikov in poznavalcev, so

si bili edini, da je gospod Mičo Mičovič eden od bolj prepoznavnih obrazov koroških odrskih desk in hkrati izoblikovan igralec in režiser ter spiritus agens gledališkega dogajanja v našem koncu Slovenije. Seveda pa celotnega opusa Miča Mičoviča ne moremo in niti ne nameravamo predstaviti v tej obrazložitvi. Preobsežen je in preveč bi bilo naštevanja. Gospod Mičo Mičovič je namreč kulturi, še posebej ljubiteljskemu teatru, posvetil ves čas svojega bivanja in s tem bo nedvomno nadaljeval še vrsto let.

Za njegovo ustvarjalnost se mu je *Mestna občina Slovenj Gradec* že oddolžila z *Bernekerjevo plaketo* leta 1989, za njegov trud, zavzetost in izjemen občutek za delo na kulturnem področju, ki ga po upokojitvi nadaljuje s še večjim zanosom in veseljem, saj mu to sedaj dopušča tudi čas, pa mu *Komisija za podelitev Bernekerjevih plaket Mestne občine Slovenj Gradec* podeljuje *Bernekerjevo nagrado*, ki naj mu bo vzpodbuda, da bo s svojim časom, znanjem in energijo še naprej bogatil kulturno podobo našega mesta, mestne občine in celotne koroške regije.

Iskrene čestitke!

Utemeljitev za prejemnike Bernekerjevih plaket

Franciška Čeru

Gospa Franciška Čeru je že takoj po končanem učiteljsku, leta 1956 v Celju, pri svojem službovanju v Braniku nad Muto in pozneje na Ravnah na Koroškem sodelovala pri pripravi in organizaciji številnih kulturnih prireditev in proslav na šolah. Na omenjenih šolah je vodila tudi šolske knjižnice. Leta 1973 se je zaposlila na podružnični šoli Sele - Vrhe, kjer je bila tri leta tudi vodja podružnične šole. Vsi dogodki v kraju, od kulturnih prireditev, proslav ob dnevu žena, srečanj starostnikov, volitev do sodelovanja v skoraj vseh organih krajevné skupnosti so povezani z njenim požrtvovalnim delom. Prav na Selah, že leta 1977, je gospa Franciška Čeru pričela s poučevanjem ročnega dela. Organizirala je krožke, v katerih je sodelovalo veliko učencev, ki jih je ročno delo zelo zanimalo. Z aktivnim delom na tem področju je nadaljevala tudi na službovanju v *Osnovni šoli Franja Vrnčca* v Slovenj Gradcu vse do upokojitve. Še posebno pomemben je njen pri-

spevek pri vzburjanju zanimanja med mladimi za ohranjanje tega našega narodnega izročila in bogastva.

Takoj po upokojitvi se je gospa Frančiška Čeru včlanila v *Društvo upokojencev* in takoj organizirala krožek ročnega dela, ki ga uspešno vodi že 15 let. Na krožkih ročnega dela sodeluje okoli 30 upokojenk, sestavljajo pa se redno vsak ponedeljek po dve uri, že polnih 15 let. Meseca novembra 2009 je sekcija za ročna dela pri društvu praznovala 15-letnico uspešnega delovanja in je ob jubileju pripravila lepo in zanimivo razstavo, ki si jo je ogledalo veliko število obiskovalcev z vse Koroške. Leta 2007 je gospa Frančiška Čeru pri *Gospodarski zbornici Slovenije* pridobila tudi certifikat za kvačkane rokodelske izdelke in s tem tudi strokovno potrdila svojo usposobljenost za poučevanje teh spretnosti. Za vodenje krožkov v osnovnih šolah in pri društvu upokojencev Slovenj Gradec je žrtvovala veliko ur prostovoljnega dela, sama pa nabavlja tudi vse potrebne učne revije doma in iz tujine, ob tem pa še posebno skrbi, da se ohranjajo tradicionalne oblike, način izdelave in motivi naše občine in

krajine. V več kot 27 letih delovanja je gospa Frančiška za delo na tem področju usposobila veliko število mladih in starejših občanov, kar je nedvomno velik prispevek k ohranjanju tega našega kulturnega izročila.

Dolgoletno uspešno in ljubiteljsko delo gospe Frančiške Čeru je nedvomno velik prispevek k rasti ljubiteljske kulture v naši mestni občini, zato je podelitev *Bernekerjeve plakete* gospe Frančiški Čeru utemeljena in upravičena. Iskrene čestitke.

KULTURA

Sergej Dolenc

Sergej Dolenc, rojen 20. 10. 1958 v Pivki, zadnjih 25 let pa živi in dela v Slovenj Gradcu. Po izobrazbi je univ. dipl. ing. arhitekture. S kulturo se je ukvarjal že v osnovni šoli in potem na gimnaziji. Po srednji šoli se je odločil med gledališčem in arhitekturo. V Slovenj Gradcu je vrsto let organiziral glasbene večere v *Rotenturnu*, za otroke Miklavža in dedka Mraza, nekaj modnih revij, obogatenih s kulturnim programom. Odmevne so tudi donator-

Prejemniki Bernekerjevih plaket in nagrade za leto 2010: (z leve) Sergej Dolenc, Saša Djura Jelenko, župan in poslanec Matjaž Zanoškar, Frančiška Čeru in Mičo Mičović (foto Primož Podjavoršek)

ske prireditve v *Športni hali Slovenj Gradec za Splošno bolnišnico Slovenj Gradec*. Leta 1996 je pristopil h gledališki skupini *Splošne bolnišnice Slovenj Gradec* v predstavi Liliom Ferenca Mölnarja, v kateri je suvereno odigral osrednji lik. Za tem njegovim gledališkim prvcem so se zvrstile še druge predstave, v katerih je vedno presenetil in navdušil občinstvo. Ob razstavi umetnika Pina Poggija je sodeloval pri postavitvi avtorjeve umetniške instalacije ter v slovenščino prevedel in recitiral Poggijevo poezijo.

Tudi njegov angažma na kulturnem področju je botroval, da so zaživeli šolski odri, mlade in odrasle odrske skupine, v mestu in na podeželju. Kvalitetna igra ob dobri izbiri avtorjev iz svetovne gledališke zakladnice, ki je zajemala žanrsko vse od komedij do teatra absurda, pa je Sergeja Dolenca nedvomno uveljavila kot igralca, tekstopisca, režiserja, scenografa, kostumografa, dramaturga in mojstra efektov.

Jeseni leta 2009 je Sergej Dolenc napisal gledališko priredbo Valetičevega romana *Tunel, trgovina s samomorilskimi pripomočki*. Znano je, da ljudje o tematiki samomora težko spregovorijo že v zasebnih pogovorih, še manj pa se o tem govori v javnosti. Ravno gledališka predstava g. Sergeja Dolenca pa na sproščen, a hkrati odgovoren način ponuja razmislek o samomoru ter ponuja številna izhodišča za pogovor o tej temi. Igra ima ravno zaradi tega ogromen potencial pri osveščanju slovenske javnosti o samomoru, kar so nenazadnje potrdili tudi številni strokovnjaki *Inštituta za varovanje zdravja Republike Slovenije in Zavoda za zdravstveno varstvo Ravne na Koroškem*. Gledališka igra je ravno zaradi tega že pred njeno premiero naletela na izjemen medijski odziv. Le redko se v današnjem času zgodi, da bi domala vsi slovenski nacionalni elektronski in tiskani mediji namenili toliko pozornosti predstavi kakšne ljubiteljske gledališke skupine. In ravno g. Sergej Dolenc je svojim perfekcionizmom in trdim delom, nenazadnje pa tudi drznostjo, dokazal, da je ljubiteljsko gledališče moč postaviti ob bok poklicnim gledališkim skupinam.

Bernekerjeva plaketa Sergeju Dolencu, za vso njegovo večplastno delo na kulturnem področju, gre nedvomno v prave roke, zanjo pa upamo, da bo pomenila vzpodbudo in motivacijo za nadaljnjo ustvarjalnost in predanost kulturnemu poslanstvu, kateremu se je Sergej Dolenc že zdavnaj zapisal.

Iskrene čestitke!

Saša Djura Jelenko

Saša Djura Jelenko, muzejska svetovalka, zaposlena v *Koroškem pokrajinskem muzeju*, vodi kustodiat za arheologijo.

Jubilejno leto 2009 smo v *Koroškem pokrajinskem muzeju* posvetili stoti obletnici modernih arheoloških izkopavanj in mu dali naslov *Kolationa 100 let (1909–2009)*. V tem letu smo zaokrožili večletno raziskovalno delo, ki ga je Saša Djura Jelenko začela z objavo raziskav in razstave *Dr. Hans Winkler in njegov prispevek k arheologiji Mislinjske doline*. Z obdelavo najdb, ki jih hranijo v Gradcu, in primerjalne študije rokopisne zapuščine iz muzeja v Celovcu je prišla do novih, neprecenljivih podatkov in spoznanj o starosti poselitve našega prostora.

Del raziskave je bil posvečen bivanju in notarskemu delu dr. Hansa Winklerja v Slovenj Gradcu. Razstava je osvetlila skoraj dvajset let (1902–1919), ki jih je skupaj z družino preživel v našem mestu. V ta namen je avtorica pregledala Winklerjev fond na *Okrajnem sodišču* v Slovenj Gradcu in skozi njegove zapiske in korespondenco sledila domačinom, ki so z njim sodelovali (med drugimi tudi z Jakobom Sokličem). Potrdila je domnevo, da večina Sokličeve arheološke zbirke izhaja iz Winklerjevih izkopavanj v Starem trgu/Kolationi.

Z analizo Winklerjeve rokopisne zapuščine je uspela dokazati, da posteljni ostanki pripadajo grobnici I iz Kolatione in ne najdišču Flavija Solva (Lipnica), kot je bilo to doslej napačno interpretirano v strokovni literaturi. Nove dokaze je tudi objavila v osrednji nemški strokovni periodiki.

V aprilu 2009 je Saša Djura Jelenko skupaj z naštetimi institucijami organizirala *Mednarodni kolokvij Onkraj reke Stiks*, na katerega je povabila tuje in domače strokovnjake. Kot osrednji dogodek kolokvija *Onkraj reke Stiks* je bila prvič v Sloveniji na razstavi v *Koroškem pokrajinskem muzeju* predstavljena *Mrtvaška postelja iz Kolatione*, ki jo sicer hrani *Štajerski deželni muzej Joanneum* iz Gradca.

Z razstavo in katalogom *Svet živih – svet mrtvih* (december 2009) je Saša Djura Jelenko zaokrožila arheološke raziskave, ki so v Starem trgu potekale v zadnjih letih (2004/2005 in 2006/2007), ki jih je tudi vodila. Zaradi izjemnih znanstvenih odkritij, ki po novem umeščajo Kolationo v širši evropski prostor, arheologinji Saši Djuri Jelenko za njen prispevek k razumevanju arheologije v Mislinjski dolini podeljujemo *Bernekerjevo plaketo* za leto 2010.

Iskrene čestitke.

Dušan Stojanović

NI PERFEKTNO – JE PA ŠPICA

Ni perfektno – je pa špica je povedni naslov zgoščenke, ki na vso srečo za zmeraj predstavlja ujeto ustvarjalnost mlade slovenjgraške gimnazijske skupine *Franč & Roses*.

Vokalno-instrumentalna skupina *F & R* deluje v okviru gimnazijskega kulturnega društva *SPUNK*, ki je tudi založnik izdane zgoščenke. Posneli so jo v studiu *Melopoja* v Pamečah pri Slovenj Gradcu v mesecu novembru 2009 in je špica in perfekten spomenik njihovemu zagnanemu delu in hkrati sproščenemu medsebojnemu druženju. Oboje je temeljilo na skupinski glasbeni improvizaciji, petju ter eksperimentiranju z razpoložljivimi zvočnimi sredstvi. Uživali so v glasbenem izrazu in poustvarjanju pesmi na svojih številnih nastopih v živo, na prireditvah, literarnih večerih ...

Sadove svojega v celoti avtorskega in inovativnega dela so z zgoščenke ponudili tudi vsem nam, ki jim bomo radi prisluhnili tudi v bodoče.

Kako so zgradili svojih petnajst skladb, kako so nastajale iz nič, kdaj so bile končane, kako poimenovane?

Po Poeliki: Franc Vezela, Gregor Kragelnik, Katarina Slemenik, Zala Krajnc, Katja Smolar in Zala Založnik.

Napor in boj s snovjo! K tistemu, ki se ni pripravljen zagristi v delo, inspiracija ne pride v goste. Vsi veliki so bili najprej veliki garači.

Coprnica, Apokalipsa, Pobeglo otroštvo, Morski pes, Kakšen je ta drobn svet, Levu, V Braillovi pisavi bi te brala, Zdaj, ko jug ni več jug, Bog je obupal nad nami, Akvarel, Malo in še malo bolj ...

Za osnovo svojega ustvarjanja so odbrali mlado uršljansko poezijo ter iz kanona slovenske in svetovne poezije. Njih beseda jih je nato večpomensko izzivala in sama nakazovala nadaljnja iskanja in povezave z melodijo in harmonijo na akustični kitari, violini, kontrabasu, klaviaturah. Za njimi so stali glasbeniki »po duši« – Katja Smolar, Gregor Kragelnik in Franc Vezela. Glasbi zapisani že od malih nog, posrečeno najdeni med seboj, željni glasbenega izražanja, svobodni in neovirani v improvizaciji, sposobni, inovativni ter inteligentni. Njihova zvočna atmosfera je spontano postala mešanica akustične glasbe klasičnega rocka, folk roka, lastnih ritmičnih izrazov ter večglasnega petja ubranih in čistih glasov pevk Katarine Slemenik, Zale Krajnc in Zale Založnik. Kljub sintetičnemu podajanju idej in aktivnemu delovanju vseh članov skupine, je bil pretežno za celovitost oblike, harmonije in melodičnih linij ter celotne zvočne in ritmične podobe idejno najbolj zaslužen in drzen njihov vodja Franc Vezela – Zlatko Verzelak – Franc! Neukročen kot je že po svoji naravi, je z največjo mero spontanosti, poleg osnovnih tonalnih centrov, trozvokov, septakordov in njihovih obratov, pogosto za spremljavo uporabil polarne tonalitete, mestoma bitonalnost, raba disonance pa je zanj nekaj čisto običajnega, tudi kadar gre za uglasbitve umetniške besede. Z disonanco je dosegel posebne poudarke v besedilu, posebne zvočne efekte in ustrezen izraz.

Od zamisli do končnih zvočnih podob skladb na zgoščenki je bilo potrebno veliko vztrajnega dela, razreševanja zagat ter odrekanja in umetniškega kompromisa ter prilagajanja drug drugemu. Zato pa je zadovoljstvo njih samih in vseh nas, ki dihamo z njimi, ob izdaji CD-ja *Ni perfektno – je pa špica* toliko večje.

Mladim mojstrom in njihovemu vodji projekta Zlatku Verzelaku iskreno čestitam za dobro opravljeno delo!

KULTURA

Almira Rogina

Vinko Železnikar (1877–1936),

dr. medicine, primarij in slovenjgraški sokol

KULTURA

Vinko Železnikar se je rodil izredno zavedni slovenski družini v Trziču na Gorenjskem leta 1877. Svojo rodoljubnost je potrjeval v vsem javnem življenju. Študiral je na medicinski fakulteti v Gradcu. Zaradi strokovnega znanja in sposobnosti so ga po študiju vabili v graško bolnišnico, toda odločil se je za Slovenj Gradec, kjer je po prvi svetovni vojni, leta 1919, poleg poklicne prevzel tudi ravnateljske dolžnosti v naši bolnišnici. Pred njim je bolnišnico vodil dr. Hans Harpf (1896–1919), zaslužen predvsem za izgradnjo nove javne bolnišnice v Slovenj Gradcu, ki so jo predali namenu 23. decembra 1899.

Doktor Vinko Železnikar je: »... tako uvedel slovenščino kot uradni jezik. Vodil

je kirurški oddelek in ustanovo do svoje smrti novembra 1936. O njem se še danes govori kot o zelo uspešnem kirurgu, znanim daleč naokrog ... Primarija Železnikarja je začasno nasledil prim. dr. Stane Strnad, leta 1937 pa dr. Lojze Simoniti.« (Prim. Jurij Simoniti: *Moji spomini na slovenjgraško bolnišnico*, 1996)

Odvetnica in pisateljica dr. Ljuba Prennerjeva je dr. Vinku Železnikarju v slovo in spomin zapisala: »Blagoslovljene so mu bile roke, s katerimi je reševal človeška telesa iz objema smrtnih strahot: bila mu je dana redka lastnost izredno razvitega čuta dolžnosti, ki mu je v njegovem težkem poklicu poleg njegovega izrednega znanja služila

Upravni odbor društva Sokol Slovenj Gradec in gradbeni odsek za sokolski dom, 27. septembra 1929

Sedijo od leve: 1. Karel Sovre, predmetni učitelj v meščanski šoli v Slovenj Gradcu, 2. Ferdinand Šentjunc, ravnatelj meščanske šole, 3. ... Iruška, farmacevtka v lekarni, 4. prim. Vinko Železnikar, dr. med., ravnatelj bolnišnice v Slov. Gradcu, starosta (predsednik) društva Sokol, 5. Vida Ivančič, učiteljica v meščanski šoli, načelnica Sokola, 6. ... Skaza, bančni uradnik, 7. ... Tominec, sodnik okrajnega sodišča v Slovenj Gradcu, 8. Alfonz Debelak st., šef davčne uprave.

Zadaj z leve: 1. ..., 2. Ivan Serajnik, sreski (okrajni) cestni nadzornik, 3. Viktor Senica, uradnik Ljubljanske kreditne banke, 4. Josip Druškovič, gostilničar in posestnik, 5. Ivan Rojnik, trgovec in posestnik, predsednik gradbenega odbora, 6. Miro Veljak, učitelj v osnovni šoli, 7. Maks Vrunč, urar, 8. ..., 9. Karel Rojnik, trgovec, 10. Karel Gabron, uslužbenec na katastru, prvi predsednik planinskega društva v Slovenj Gradcu, 11. Miro Ferber, lesni trgovec, 12. Ivan Štruc, uradnik okrajnega sodišča, 13. Emil Pupis, inženir.

(Osebe na fotografiji identificiral Vinko Cajnko, 30. januarja 2004, op. J. P.)

Primarij Vinko Železnikar, dr. medicine (1877–1936),
ravnatelj bolnišnice Slovenj Gradec od 1919 do 1936

kot opora in smernica in nam vsem bila jamstvo ob našem brezmejnem zaupanju vanj ... Mnogo si izgubila Mislinjska dolina, mnogo, mnogo si izgubil Slovenj Gradec, naš dom. Drevo, ki je bilo tvoj ponos in tvoje neomajno upanje in zaupanje, tvoja najzvestejša pomoč, se je zrušilo.«

Ksaver Meško je v župnijsko kroniko na Selah zapisal: »9. novembra 1936 je od kapi zadet umrl g. primarij v slovenjgraški bolnišnici dr. Železnikar. Pokopali so ga ob ogromni udeležbi na Martinovo, 11. novembra 1936. Bil je sloveč operater, velik dobrotnik revežev, poštenjak od nog do glave.«

Slovenj Gradec je med obema vojnama doživljal za majhno mesto dovolj bogat utrip in razvoj. V mestu je bil sedež okrajnega glavarstva, od leta 1922 tudi sreza, ki je obsegal občine v Mislinjski in Šaleški dolini, leta 1930 so uvedli ulično ureditev mesta, razvite so bile obrti in trgovina, v mestu sta delovali hranilnica in posojilnica, dva hotela, meščanska šola, trgovska in obrtna nadaljevalna šola, na obrobju mesta so delovale tri tovarne: kos, usnja in meril, mesto je imelo urejeno potniško in tovarno železniško povezavo ... Skratka – pogojev za uspešno rast je bilo dovolj.

Po letu 1919 (v novo formirani državi) pa so nastala tudi številna društva: planinsko, čebelarsko, olepševalno, tujskoprometno in društvo *Sokol*.

Največje zasluge za razvoj telesne kulture v mestu je imelo društvo *Sokol*, ustanovljeno leta 1919, vodil ga je starosta prim. dr. Vinko Železnikar od ustanovitve do svoje smrti leta 1936. Med ustanovnimi člani so še bili: podstarosta dr. Rajh, načelnik Ivan Mlač, odborniki pa Franjo Cajnko, Anton Peršuh, Jože Druškovič in Andrej Oset.

Že leta 1922 je »sokolsko društvo« v Slovenj Gradcu sklenilo, da postavi društveni dom: »... v katerem bi imela svoj krov in varno zavetišče vsa tukajšnja narodna društva ... Za društveni dom pa je v sedanjem času draginje potreben denar, denar in zopet denar ... Zaradi tega se na Vas obračamo z vljudno prošnjo, da bi blagovolili po priloženi položnici nakazati v ta namen primeren

KULTURA

Ob prvi obletnici smrti dr. Vinka Železnikarja so v avli Sokolske doma odkrili njegov doprni relief. Avtor portreta v bronu je Lojze Dolinar.

Napis na obeležju:

Ustanovitelju in prvemu starosti
bratu dr. Vinku Železnikarju
Sokol Slovenj Gradec
9. XI. 1937

znesek ali pa nam vsaj do konca februarja tekočega leta nakazati, koliko bi nameravali k tej zgradbi prispevati.« (Za stavbni odsek sta podpisana dr. Vinko Železnikar in Franjo Cajnko. Ohranjena sta načrt in fotografija stavbe *Sokolskega doma*, ki so ga zgradili leta 1929, toda zaradi finančnih težav so ga svečano odprli leta 1936. *Op. J. P.*)

Zbor pred Sokolskim domom. Zlet koroškega sokolskega okrožja v Slovenj Gradcu, 11. junij 1939. Ob tem srečanju so razvili tudi društveni prapor.

Članice Sokola Slovenj Gradec pred odhodom na vse-sokolski zlet v Sofijo, 1939. Od leve: Titka Tretjak, Marija Tretjak, Herta Grein, Mara Tiršek, Hilda Grein Vaupot

Telovadno društvo *Sokol* je gojilo številne športne panoge. Najmočnejša je bilo kolesarstvo. Kolesarski klub so ustanovili leta 1934, vodil ga je znani kolesarski tekmovalac Vinko Cajnko. Na njegovo pobudo so nastali kolesarski klubi v Mežici, na Prevaljah in v takratnem Guštanju. Leta 1936 so ustanovili *Koroško kolesarsko župo*.

Zimsko športna sekcija je prerasla v smučarski klub, pogosto so bile tekme na Kremžarjevem vrhu. V sokolskem koroškem okrožju so bili odbojkarji Slovenj Gradca prvaki leta 1934, dejavni sta bili nogometna in moto sekcija. Gojili so plavanje, razviti so bili kegljanje, atletika, telovadba na orodju in še kaj.

Živahno kulturno in družabno življenje so bogatile dramske skupine oz. *Dramski odsek Sokolskega društva* Slovenj Gradec, kot so zapisali na vabilu plakata. Iz seznama iger, ki ga je vodila učiteljica Zdenka Stani, je razvidno, da so jih od leta 1920 do 1936 na oder postavili kar 50. Zadnja predstava pred nemško okupacijo je bila opereta *Kakor stari, tako mladi*, in sicer 23. 3. 1941.

Zagotovo je med sokolske dejavnosti mogoče šteti tudi delovanje mestnega salon-skega orkestra, ki se je formiral 1919, pa delovanje pevskih zborov, tamburaškega zbora ...

Naj le v osnovnih konturah zastavljeno zgodbo o Vinku Železnikarju zaokrožimo z naslednjo ugotovitvijo.

Drevo, ki je bdelo nad številnimi fizikalnimi in kulturnimi dejavnostmi 17 let, če še enkrat uporabimo oznako Ljube Prenner, je bil primarij dr. Vinko Železnikar. Po starem latinskem izreku *mens sana in corpore sano* je vedel, da je v človeškem življenju fizikalne dejavnosti potrebno povezovati tudi z dušnimi, torej telo in duha.

S svojim angažmajem v delovanju *Sokola* in svojo siceršno človeško držo je zagotovo lahko tisti, po katerem bi bilo umno poimenovati najvišja priznanja mestne občine Slovenj Gradec za dosežke na športnem področju **Železnikarjeva nagrada in plakete**. Konec koncev bi se s poimenovanjem pridružili tradicionalnim Bernekerjevim in Vrunčevim nagradam in plaketam, ki tudi jemljejo za vzor izvstne posameznike iz domačega okolja.

Jože Potočnik

Dr. Vinko Železnikar, starosta telovadnega društva Sokol od 1919 do 1936

(Predlogu o poimenovanju najvišje nagrade in plaket na športnem področju v *Mestni občini Slovenj Gradec* po dr. Vinku Železnikarju, starosti *Sokola*, športnemu in kulturnemu navdušencu, narodnjaku ter velikem humanistu se pridružuje tudi uredništvo *Odsevanj*.)

KRONIKA KULTURNIH DOGODKOV

NOVEMBER 2009–MAREC 2010

KRONIKA

NOVEMBER

V dvorani osnovne šole Pameče je Kulturno društvo Pameče-Troblje organiziralo že 9. koncert *Mošt, vino in glasba*. V glasbeni šoli Slovenj Gradec je na *Wolfovem koncertnem abonmaju Folies D Espagne* koncentriral solist kitarist Janez Gregorčič. V Koroški galeriji likovnih umetnosti so odprli razstavo Franca Vozlja. V gasilskem domu v Šmartnem je potekalo tradicionalno 14. *Srečanje ljudskih godcev*. Kvartet Preša je v Kulturnem domu Slovenj Gradec izvedel svoj letni koncert.

V režiji Sergeja Dolenca se je gledališka skupina Kulturnega društva Pameče-Troblje predstavila s premiero predstave *Tunel – Trgovina s samomorilskimi pripomočki*. V galeriji Mladinske knjige so odprli razstavo akademskega slikarja Franca Novinca. Na regijskem tekmovanju odraslih pevskih zborov od Celja do Koroške na *Drugi OŠ Slovenj Gradec* so se s svojim programom predstavili zbori Koroške in Celjske regije, na dveh koncertih je tekmovalo dvanajst zborov. V Knjižnici Ksaverja Meška so obeležili 60. obletnico delovanja javnega zavoda.

Knjižnica Ksaverja Meška v Slovenj Gradcu

Svojo 35-letnico delovanja je obeležila folklorna skupina *Rej* iz Šmartna in s tem v Kulturnem domu Slovenj Gradec odprla 11. dneve šmarške kulture – *Krpačeve dneve* 2009.

V Dvorcu Bukovje v Dravogradu so s prireditvijo in zbornikom obeležili jubilej – 10. *pesniško olimpijado*.

DECEMBER

V Koroškem pokrajinskem muzeju in Koroški galeriji likovnih umetnosti so obeležili dan odprtih vrat *Ta veseli dan kulture*: prost vstop in ogledi razstav z organiziranim strokovnim vodenjem. Na *Drugi osnovni šoli* v Slovenj Gradcu je ženski pevski zbor *Nova* pripravil koncert ob 75-letnici Jožeta Leskovarja. V Knjižnici Ksaverja Meška so odprli razstavo z unikatnimi oblikovalskimi izdelki Božidarja A. Koleriča in Andreje Slokan ter pripravili predstavitev knjige Tatjane Krejan Košan *Pisane buče*. V Koroškem pokrajinskem muzeju so ob 100-letnici Kolacione odprli arheološko razstavo *Svet živih – svet mrtvih*.

Trio Bajt-Grahek-Ferrini v Glasbeni šoli Slovenj Gradec (foto Matjaž Merčnik)

S proslavo ob 60-letnici uglasbitve gasilske himne gasilcev Slovenije obeležili dogodek s kulturnim programom pevskih zasedb Kulturnega društva Šmartno. V Knjižnici Ksaverja Meška so odprli razstavo reportažne fotografije članov Fotokluba Koroške.

Na *Wolfovem koncertnem abonmaju* so se predstavili člani *Tria Bajt*. V Koroški galeriji likovnih umetnosti so odprli retrospektivno razstavo Milana Butine.

V sklopu prednovoletnega praznovanja so v Slovenj Gradcu potekale številne prireditve na prostem in božično-novoletni sejem s koncertom *Moškega pevskega zbora Gradiški fantje* in v cerkvi sv. Elizabete koncertom *Moškega pevskega zbora Adoramus*.

V športni dvorani v Slovenj Gradcu pa je že na tradicionalnem božično-novoletnem koncertu zaigral *Pihalni orkester Slovenj*

Gradec z gostjo Aniko Horvat.

Manca Izmajlova, ki že vrsto let navdušuje s svojim izbranim koncertnim sporedom, je v *Kulturnem domu Slovenj Gradec* nastopila z violinistom Benjaminom Izmajlovim in jazzovskim pianistom Blažem Jurjevčičem.

JANUAR 2010

V *Glasbeni šoli Slovenj Gradec* je *Beethovnov* večer izvajala komorna zasedba *Akademie* za glasbo *Ljubljana*, razred prof. Tomaža Lorenca.

Chopinov večer je za *Wolfov* glasbeni abonma izvajala pianistka Marina Horak.

Na 5. regijski fotografski razstavi so odprli razstavo fotografov Koroške v *Knjižnici Radlje* na temo *Delo*.

FEBRUAR

Založba Cerdonis je na slovenski kulturni praznik v prostorih *Občine Črna* predstavila monografijo *Črnjanski rokopis*, faksimile s prepisom in spremno jezikovno analizo mag. Marije Vačun Kolar.

V *Koroškem pokrajinskem muzeju* so odprli gostujočo razstavo *Kaj pa vi sploh delate*. V *Koroški galeriji likovnih umetnosti* so v mali galeriji odprli razstavo Milojke Nanut *Portreti*. Osrednja občinska proslava s podelitvijo *Bernekerjevih odličij* je bila v *Koroški galeriji likovnih umetnosti*, v programu je sodeloval Jurij Souček s Cankarjevim *Kurentom*. V *Čajnici* na *Meškovi* so odprli zanimivo razstavo reliefov gospodične Alje Tertinek *Mične gospodične*. Na regijskem srečanju lutkovnih skupin Koroške se je v *Vuzenici* predstavilo šest skupin, med njimi tudi lutkovna skupina *VVZ Slovenj Gradec*. V *Knjižnici Ksaverja Meška* je bila predstavitev literarne revije *OtočjeO* z gosti, sodelujočimi v reviji.

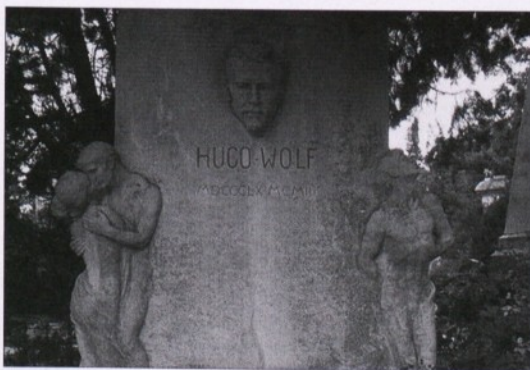

Duo Claripiano: Tatjana Kaučič – klavir, Dušan Sodja – klarinet, Dvorana glasbene šole Slovenj Gradec

Na Glavnem trgu v Slovenj Gradcu je potekal že 38. tradicionalni pustni karneval. Literarni večer z Marjanom Pungartnikom in prijatelji so pripravili na turistični kmetiji Klevž.

Ob slovenskem kulturnem prazniku sta kulturna društva Šmartno in Pameče-Troblje pripravila krajevno proslavo.

Obletnica ob 150-letnici rojstva Huga Wolfa je potekala v glasbeni šoli, kjer so v programu glasbeno scenskega projekta sodelovali pianistka Maja Kastratovik, mezzosopranistka Tanja Vogrin, sopranistka Vanja Mori in gledališki *Studio A*.

Hugo Wolf (1860–1903), skladateljev spomenik na dunajskem pokopališču

MAREC

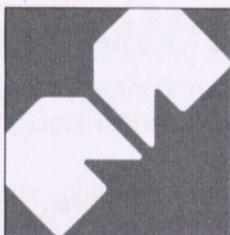
V *Koroški galeriji likovnih umetnosti* odprtje razstave Karl Vouk 2005–2010 *Slike Objekti*. V *Kulturnem domu Stari trg* koncert *Šavrinskih godcev* in Gašperja Koruznega. V *Koroški galeriji* odprtje razstave fotografij in zvočnih slik Maje Šivec in Lada Jakše.

V cerkvi sv. Elizabete Slovenj Gradec je v sklopu prireditev ob 150-letnici rojstva skladatelja in mojstra samospeva Huga Wolfa potekal slavnostni koncert s sodelujočimi gosti: mezzosopranistko Marie Claude Chappisus iz Švice, basbaritonistom Andreasom Lebeda iz Avstrije in pianistoma Bredo Zakotnik in Vladimirjem Mlinaričem, v programu je sodeloval tudi *Komorni zbor Mozarteum* iz Salzburga. V kulturnem domu je bila slavnostna podelitev priznanj in plaket *Turističnega društva Slovenj Gradec*.

Na *Drugi OŠ Slovenj Gradec* so se na dvo dnevnem srečanju predstavili odrasli pevski zbori Mislinjske doline. Strokovni spremljevalec srečanja je bil Mitja Gobec.

Andreja Gologranc

KRONIKA

Mercator

najboljši sosed

Cerdonis

O B L I K O V A L N I C A

STARI TRG 278, SLOVENJ GRADEC

02 88 56 703, 031 674 997

studio@cerdonis.si

www.cerdonis.si • info@km-z.si

Cerdonis

T I S K A L N I C A

GLAVNI TRG 26, SLOVENJ GRADEC

09 90 10 575, 031 627 496

tiskalnica@cerdonis.si

www.cerdonis.si • info@km-z.si

Cerdonis

Z A L O Ž B A

STARI TRG 278, SLOVENJ GRADEC

02 88 56 702, 041 627 496

info@cerdonis.si

www.cerdonis.si • info@cerdonis.si

TISKARSTVO IN KNJIGOVEŠTVO

Brda 10a, 2383 Šmartno,

telefon: (02) 88 53 198

ODSEVANJA – revija za leposlovje in kulturo

Izdajatelja in založnika: Kulturno društvo Odsevanja Slovenj Gradec in Zveza kulturnih društev Slovenj Gradec
Uredniški odbor: Andrej Makuc (glavni in odgovorni urednik), Blaž Prapótnik (oblikovalec in tehnični urednik), Maja Visinski Andrej (urednica poezije), Urška Stani (urednica proze), dr. Silvija Borovnik, Milena Zlatar
Lektoriranje: Nina Vožič Makuc

Izdajateljski svet: Peter Petrovič, Jože Potočnik, Franjo Murko, Andrej Makuc, Niko R. Kolar, Alenka Waltl
Nadzorni odbor: Franček Lasbaher – predsednik, Andreja Goligranc, Liza Krpač

Častno razsodišče: Niko R. Kolar, Marijana Vončina, Janez Žmavc

Naslov: Kulturno društvo Odsevanja Slovenj Gradec, Ronkova 4 (knjižnica), 2380 Slovenj Gradec,
 telefon: 031 324 020 – tajnica Cilka Sedar

Grafično oblikovanje: Epigraf, Blaž Prapótnik, s. p., tel.: 03 759 34 23, info@epigraf.si, http://www.epigraf.si

Distribucija: Cerdonis, d. o. o., Stari trg 278, Slovenj Gradec, tel.: 059 010 576, faks: (02) 88 56 707, info@cerdonis.si

Fotografije: Tomo Jeseničnik, Jože Repas, Primož Podjavoršek (stalni sodelavci) in arhiva Odsevanj ter JSKD

Tisk: Tiskarna Grešovnik, 400 izvodov, april 2010. **Cena:** 6,5 EUR – naročniki 6 EUR

NA PLATNICAH

*Stefan Bobek,
Uršlja gora,
2001, pastel*

*Srečko Frühauf, Pri starem gradu, 2008, akril/platno
(foto Tomo Jeseničnik)*

Matthaeus Cerdonis de Windischgretz – Matevž Cerdonis iz Slovenj Gradca je prvi dokumentirani tiskar iz slovenskih krajev. Študiral je na Dunaju, postal baccalaureus in magister ter predaval na univerzi. V letih od 1482 do 1487 je imel svojo tiskarno v Padovi kot zadnji samostojni tiskar inkunabul. Izdal okoli 60 poljudnoznanstvenih knjig, prevsem za potrebe tamkajšnje univerze, med njimi nekaj izrazito humanističnih. Cerdonis je tiskal le z eno vrsto črk – z malo gotico – in namesto listov paginiral le polovične tiskovne pole. V NUK hranijo nekaj njegovih originalnih tiskov.

[illegible]